

НИКОЛА Р. МИХЛЮЗОВЪ

ПОЛКОВНИКЪ О. З.

ПАНАГЮРСКОТО ВЪЗСТАНИЕ

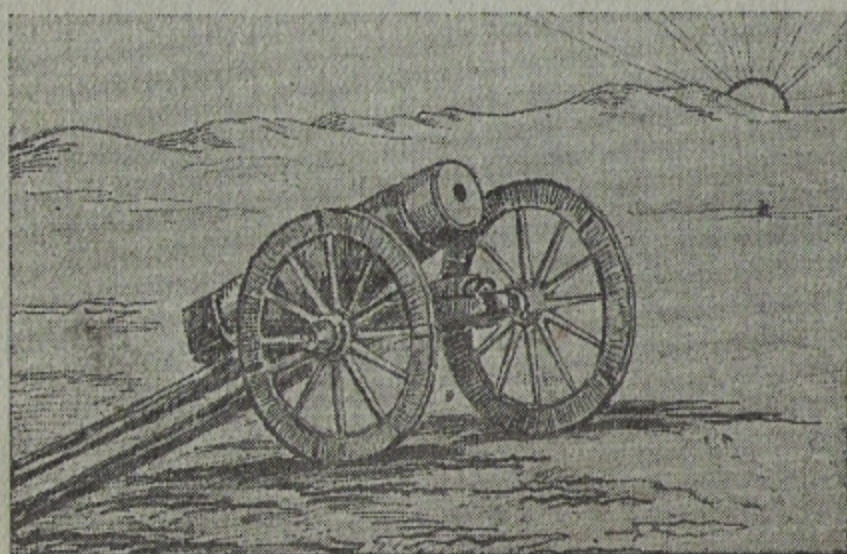
ПРЕЗЪ 1876 ГОД.

И

БОРБИТЪ ЗА ОСВОБОЖДЕНИЕТО

НА

БЪЛГАРИЯ

Съ 8 фотографии, 11 скици въ текста и приложение
карта на Панагюрския IV революционенъ окръгъ.

ПЛОВДИВЪ

1934

За н-ча Гюджина

НИКОЛА Р. МИХЛЮЗОВЪ

ПОЛКОВНИКЪ О. З.

20. VI 1938.

г. Пловдив.

Вит. Левина

ПАНАГЮРСКОТО ВЪЗСТАНИЕ

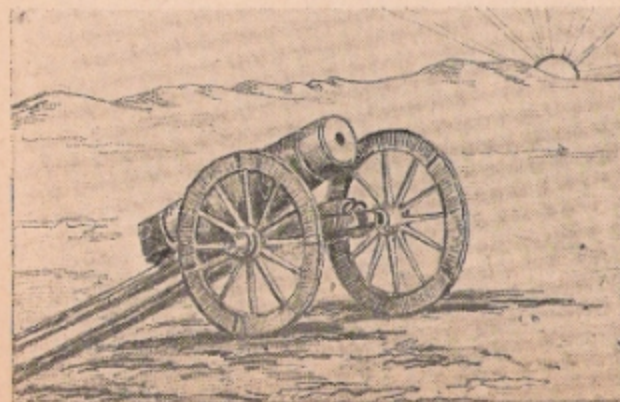
ПРЕЗЪ 1876 ГОД.

И

БОРБИТЪ ЗА ОСВОБОЖДЕНИЕТО

НА

БЪЛГАРИЯ

Съ 7 фотографии, 11 скици въ текста и приложение карта на Панагюрския IV революционенъ окръгъ.

ПЛОВДИВЪ

1934

На свѣтлата паметъ
на
Героитѣ загинали за освобождението
на
БЪЛГАРИЯ
и
въ честь на живитѣ участници
въ
възстанието
посвещава този си трудъ

авторътъ

Негово Величество Царьтъ на българитѣ
БОРИСЪ III.

Лични бележки вмѣсто предговоръ.

Ужаситѣ, които се прекараха презъ възстанието въ Панагюрище, накараха всѣко панагюрско семейство да се замигли за своето самосъхранение. Почти всѣко семейство си бѣше направило скривалище — прикрита дупка до кжщата, за да се крие, кога дойдатъ въ града турци. Майка ми сжщо бѣше направила задъ кжщата скривалище, въ което се влизахше отвжтре, отъ килера. Щомъ се чуеше да се тропа нѣкжде на пжтнитѣ врата, всички се скривахме въ скривалището.

Въ края на м. декемврий 1877 г., по Коледа, чухме, че рускитѣ войски идатъ, и турцитѣ бѣгатъ презъ Панагюрище, затова се бѣхме скрили въ скривалището. Една сутринъ майка ми излѣзе на двора и видѣ, че изъ улицата минаватъ руски войници на коне, та ни извика: „Деца, ставайте, излѣзте! Руситѣ дойдоха“. Всички излѣзохме на улицата, кждето бѣха вече излѣзли и съседитѣ ни, и видѣхме да минаватъ на коне войници, които въ едната си ржка държеха дълъгъ пржтъ съ заостренъ край (пика), а на панталонитѣ си, отъ страни, имаха широкъ червенъ ширитъ. После узнахме, че това сж били войници — донски казаки. Следъ нѣколко дни нашиятъ съседъ Кръстьо Клинчевъ ме повика и заведе въ конака (околийското управление) при руски офицеръ. Този ме погледна и каза: „Добре, да остане при менъ!“ и азъ останахъ. Когато отиде въ кжщата, гдето живѣеше, взе и менъ съ себе си и ме предаде на единъ войникъ, неговъ ординарецъ. Въ послѣствие узнахъ, че офицерътъ бѣше оставенъ за комендантъ на гр. Панагюрище и се казваше Константинъ Александровичъ Галпертъ, капитанъ, ескадроненъ командиръ отъ 34-и Донски казашки полкъ. Докато стоя той въ Панагюрище, направи ми хубави панагюрски дрехи и астраганенъ калпакъ. Като замина за полка, взе и менъ съ себе си, тъй че до края на войната прекарахъ всичкото време съ него. Презъ всичкото време на войната ходѣхъ у полковия медицински лѣкаръ, който ме учеше да говоря, да чета и

пиша на руски. Въ полка ми направиха казашки военни дрехи, съ които почнах да ходя. Знаех малко турски езикъ, който бѣх научилъ въ Пловдивъ, та презъ всичкото време, докато бѣхъ съ Галпертъ въ Димотика, Кешанъ, Айроболъ и Шаркьой, при случай му бѣхъ преводчикъ, за което полкътъ ме представи за награда, и получихъ руски медалъ, тъмно бронзовъ, отъ Освободителната война 1877—1878 г.

Следъ свършване на войната полкътъ замина за Русия — Ново-Черкасскъ, а заедно съ него и азъ. Следъ единъ месецъ заминахме за Петербургъ, гдето капитанъ Галпертъ*) получи назначение въ охраната на императора Александъръ II, а въ последствие и при Александъръ III.

Тукъ той ми услови учитель да ме подготви за гимназията и цѣли три години ме издържаше съ свои сръдства. Следъ това генералъ М. А. Домонтовичъ ми издействува отъ Азиатския департаментъ стипендия, съ която завършихъ образованието си въ Петербургъ. Следъ това се завърнахъ въ България, гдето постъпихъ на служба. Следъ една година взехъ отпускъ и отидохъ въ Панагюрище да се видя съ близкитъ си. Като офицеръ-артилеристъ силно ме интересуваха възстанието, действието на панагюрскитъ черешови батареи, тѣхнитъ снаряди отъ топузи на кантари, какъ сж се съпротивлявали на далекобойнитъ круповски орджия — батареи съ круповски снаряди: гранати, шрапнели и картечъ. Интересувахе ме така сжщо, какъ нашитъ герои — възстаници съ своитъ кремъклии, ловджийски пушки и пищови сж се сражавали съ редовната турска войска, въоръжена по последната тогавашна техника: пушки, мартини, шеспо и винчестеръ.

За щастие, намѣрихъ нѣкои участници въ възстанието, като: Найдень Дриновъ, Искрьо Мачевъ, Филипъ Щърбановъ, Кръстьо Гешановъ, Павелъ х. Симеоновъ, Стоилъ Финджиковъ, Райна п. Георгиева и други, които ми показаха мѣстата, гдето сж ставали сраженията, и съ подробности ми разправиха, какъ е действувала артилерията — черешовитъ батареи и тѣхнитъ снаряди, както и какви поражения сж нанесли на неприятеля. За всичко това си взехъ подробни бележки, които всѣки пътъ, когато съмъ отивалъ въ Панагю-

*) Капитанъ Галпертъ е билъ комендантъ и въ с. Порядимъ презъ време на войната, когато при обсадата на Плевнѣ Царъ Освободителъ е живѣлъ въ това село.

рище въ отпускъ, все съмъ попѣлвалъ съ намѣрение при удобенъ случай да ги изнеса.

Въ началото на м. май м. г. издадохъ книгата „Исторически прегледъ на войнитъ и политиката на България — 679/1918 г.“, въ която книга между другото описахъ накратко Панагюрското възстание презъ 1876 г.

Мнозина познати, които сж чели въ тая книга описание то на Панагюрското възстание, изказаха мнение и желание да го опиша по-подробно.

Като панагюрецъ, решихъ да го проуча основно и тогава да го опиша. Проследихъ книжнината ни, за да видя, какво има писано по това възстание, и можахъ да намѣря само следнитъ трудове: 1) „Записки по българскитъ възстания“ отъ Захарий Стояновъ; 2) „История на Априлското възстание“ отъ Димитъръ Т. Страшимировъ; 3) „Априлското възстание по случай петдесетгодишнината му“ отъ Недко Д. Каблешковъ и 4) „Княжество България“ отъ Георги Димитровъ.

Като проучихъ всичко това и моитъ бележки, взети отъ участници въ възстанието, решихъ да опиша Панагюрското възстание, като се възползувахъ и отъ горепоменатитъ съчинения.

Преди да започна описанието на самото Панагюрско възстание, счетохъ за нужно да дамъ накратко на читателя една обща представа за България: причинитъ за падането ѝ подъ турско робство, различнитъ опити за освобождение и най-после пристѣпвамъ къмъ описание на последното решающе Панагюрско възстание, което даде на поробена България свободата, на която сега се радваме.

Така се оформи описанието на Панагюрското възстание. Можехъ много по-подробно да опиша Панагюрското възстание, но скѣпото отпечатване и трудното разпространение на книгата между тѣзи, които би трѣбвало да я иматъ, ме накараха да съкратя материала и да оставя само същественото.

До колко съмъ успѣлъ да дамъ правдиво и нагледно изложение на Панагюрското възстание — това оставамъ други да се произнесатъ, а азъ съ благодарностъ бихъ приелъ да ми се посочатъ всички опущения, грѣшки и недостатѣци.

Изказвамъ публично на Настоятелството на Пловдивското дружество на запаснитъ офицери моята сърдечна благодарностъ и признателностъ, за гдето, щомъ му обяснихъ, че

имамъ написана книга „Панагюрското въстание презъ 1876 г. и борбитъ за освобождението на България“ и че съмъ въ затруднение сега да я издамъ, съ първа дума и съ готовность ме улесни въ издаването ѝ. Ако не бѣхъ улесненъ, кой знае, кога и дали щѣхъ да я издамъ.

Честъ и хвала на такива родолюбци!

Пловдивъ, мартъ 1934 г.

Н. Михлюзовъ.

Встѣпительни думи за България. България е била една отъ първостепеннитѣ държави въ Европа, и старитѣ историци едногласно признаватъ силата, мъжеството, юначеството и величието на българския народъ, който при опитнитѣ си вождове е билъ страшилище въ очитѣ на неприятеля. И когато съдбата отсѣдила да унищожи славното Българско царство; когато България падна въ ржцетѣ на турцитѣ, все пакъ надеждата за освобождението си българскиятъ народъ не е губѣлъ, даже и тогава, когато турцитѣ превзели Влашко, Молдава, Сърбия, Босна-Херцеговина, Унгария и Седмоградско, и българскиятъ народъ се е намиралъ въ самата вътрешность на обширното турско царство и пѣш-калъ подъ ярема на два враждебни нему елемента: турски и гръцки, които всѣчески го притѣснявали и били решили да заличатъ името му отъ лицето на земята.

Този юначенъ и свободолюбивъ народъ често се е опитвалъ да отхвърли чуждия яремъ, като е възставалъ противъ своитѣ угнетители. Турцитѣ, както ще видимъ, не сж преминали най-напредъ на Балканския полуостровъ като завоеватели, а сж били повикани на помощъ отъ византийскитѣ владѣтели, които се гонѣли единъ другъ за престола.

И българитѣ, като искали да се възползуватъ отъ гръцкитѣ междоусобици, прибѣгвали сжщо до турцитѣ за помощъ срещу гърцитѣ.

Защо България е паднала подъ турското робство.

Следъ дълъгъ периодъ на величие настѣпилъ периодъ на вътрешни борби и слабостъ, та българската държава трѣбвало да загине и да се заличи отъ картата на Европа за цѣли 485 години. Мжка дълбока обхванала нашия народъ още тогава, когато си изгубилъ свободата. Прости и учени българи се питали постоянно, защо е станало това, и всѣки отъ тѣхъ си отговарялъ по своему. Въпросътъ за причинитѣ, по които е паднало Българското царство, се задава отъ всѣки българинъ и досега. Накратко тѣзи причини сж следнитѣ:

1. Царската власть отслабнала. Всѣки боляринъ, който разполагалъ съ своя земя и хора, се билъ отдѣлилъ като независимъ господаръ и въ своята земя си издигалъ крепость, нареждалъ си войска и не искалъ да се подчинява на царскитѣ заповѣди. Когато идѣли турцитѣ, боляритѣ вмѣсто да се съединятъ за обща борба срѣшу тѣхъ, тѣ по-отдѣлно влизали въ споразумение съ тѣхъ. Тѣй че турцитѣ успѣли единъ следъ други да ги покорятъ всички.

2. Царятъ не разполагалъ съ народна войска. Той търсѣлъ наемници между кумани, татари и други племена да се биятъ срещу народния врагъ. Българска войска той е ималъ малко съ себе си, а наемната войска, която не се бие за свое отечество, лесно се предава.

3. Между балканскитѣ държави имало голѣмо несъгласие. Тѣ никога не можели да се съгласятъ за обща борба противъ турцитѣ, напротивъ, тѣхнитѣ царе викали турцитѣ да имъ помагатъ въ взаимнитѣ имъ борби. Тѣй че сами царетѣ довели турцитѣ въ своитѣ държави.

4. Между народъ, боляри, духовенство и царе нѣмало съгласие. Народътъ тѣнѣлъ въ беднотия и невежество, а нѣмало кой да се загрижи за него. Това положение използвали разпространителитѣ на разни ереси, на първо мѣсто богомилитѣ. Отъ тѣхнитѣ проповѣди страститѣ се разпалвали. Когато неприятелътъ идѣлъ, мнозина му се предавали дори, като на избавителъ. По-късно, когато злото отъ турското робство натегнало на всички, и силна тѣга обхванала народната душа, споменитѣ за последнитѣ борби срещу турцитѣ се излѣли въ редъ народни пѣсни и приказки за български герои и юнаци. Тѣзи пѣсни и приказки се пѣли и разпращали вече отъ всички и служели на народа за утѣха презъ дългото и тежко робство.

Какъ е станало идването на турцитѣ на Балканския полуостровъ и завладяването му отъ тѣхъ. 1352—1453.

Турцитѣ сѣ дошли отъ Туркестанъ въ Мала Азия, гдето сѣ живѣли дълго време. Единъ тѣхенъ султанъ, на име Османъ, основалъ самостоятелна турска държава въ 1288 г., и отъ тогава турцитѣ добили името османци, османлии или отомани.

Османовиятъ синъ Орханъ събиралъ отъ християнитѣ красиви и здрави 10—12 годишни момчета, които вземалъ въ казармитѣ, отхранвалъ ги, потурчвалъ ги и образувалъ отъ тѣхъ прочутата еничарска орда. Съ тая смѣла, постоянна и редовна войска, каквато нѣмала никоя европейска държава, султанитѣ превзели цѣла Мала Азия отъ византийцитѣ, стигнали до Бруса и Дарданелитѣ. Бруса имъ станалъ столица и свещенъ градъ, защото тамъ били погребвани тѣхнитѣ султани. Отъ тамъ турцитѣ почнали да дебнатъ и да се промъкватъ въ Европа.

Върпѣйки голѣмата опасностъ отъ турцитѣ, гърцитѣ не само не вземали сериозни мѣрки противъ тѣхъ, но постоянно ги викали на помощъ. Въ Цариградъ имало постоянно разпри за престола. Съперницитѣ непрекъснато воювали помежду си и въ борбитѣ си викали на помощъ турцитѣ, за което имъ плащали. Така Иванъ Кантакузенъ повикалъ турцитѣ чакъ до Цариградъ да му помагатъ срещу противника му Иванъ II

Палеологъ. Освенъ това, турцитѣ били повикани отъ гърцитѣ и срещу българина Момчилъ войвода, въ Родопитѣ, който съ смѣлостъ сполучилъ да основе свое царство и да обсеби Ксанти за своя столица. Юнакътъ Момчилъ съ петхилядната си войска храбро се сражавалъ съ турцитѣ, но не сполучилъ въ боеветѣ. Той геройски загиналъ подъ меча на еничаритѣ. Връщайки се за Мала Азия, турцитѣ ограбили българскитѣ села и видѣли, че има богати земи, които нѣматъ защитници.

Въ 1352 год. синътъ на Орхана, Сюлейманъ, съ една малка часть пехота и конница преминалъ презъ Дарданелитѣ и заелъ близката до Галиполи крепостъ Цимпе, незапазена отъ никого, и съ това положилъ начало на турската властъ въ Европа. Следъ две години станало земетресение; градътъ Галиполи се съборилъ и запалилъ, а народътъ избѣгалъ. Турцитѣ отъ Цимпе отишли ужъ да помагатъ, но като видѣли, че никой не пази хубавитѣ крепости, вмъкнали се въ тѣхъ и вече не излѣзли.

Отъ Галиполи турцитѣ настѣпили напредъ, превзели Булаиръ, Екшимилъ^{*)}, Родосто, после Чорлу, излѣзли на Цариградския пѣтъ и следъ нѣколко години навлѣзли въ Одринъ (1363 г.), като го направили своя столица.

Султанъ Мурадъ I издигналъ джамия и създалъ конакъ за своята нова балканска държава. Мнозина мислятъ, че турцитѣ много лесно и бързо сѣ превзели балканскитѣ държави. Това не е така. Тѣмъ сто години (1352—1453 г.) сѣ се мѣчили тѣ, докато станатъ господари на Балканитѣ.

Следъ покоряването на България Баязидъ се вече решилъ да превземе Цариградъ отъ гърцитѣ, обаче едно голѣмо нещастие го постигнало. Монголитѣ отъ Срѣдна Азия се нахвърлили върху държавата му и стигнали до Ангора. Баязидъ ги посрещналъ тамъ, но билъ разбитъ (1402 г.) и плененъ. Отъ мѣжа той умрѣлъ. Държавата му отслабнала, синоветѣ му се скарали за престола, та трѣбвало да се минатъ цѣли 50 години, докато турцитѣ се засилятъ, та да мислятъ за Цариградъ.

Презъ 1453 год. управлявалъ османската държава силниятъ султанъ Мохамедъ II. Той докаралъ предъ Цариградъ

^{*)} Презъ Балканската война—1912 год., като бѣхъ въ село Екшимилъ, проучвахъ минаването на турцитѣ отъ Азия въ Европа.

Отъ Сароския заливъ до Мраморно море имало една стена, на която основитѣ тукъ-тамъ стоятъ и личи дебелината имъ, която е около единъ метъръ, а височината на стената била около 2½ човѣшки ръста. Стената минава презъ селото, което е населено съ гърци и носи името Екшимилъ (шестъ мили)—колкото е дължината на стената. Стари хора отъ селото ми разправиха, че имало предание, какво, когато турцитѣ минали и превзели Булаиръ, селата сѣ построили тази стена. Тукъ турцитѣ сѣ стоели дълго време, следъ това сѣ настѣпили напредъ и превзели Одринъ. Фактически тази стена е строена въ времето на македонския царъ Лиземахъ (328 г. пр. Хр.). Тя се е развалила отъ земетресенията, които сѣ ставали следъ това.

грамадна войска, обсадил град по суша и по море и превзел Цариградъ. Последниятъ гръцки императоръ Константинъ II билъ намѣренъ убить между защитниците на Цариградъ. Победителятъ пренесълъ столицата си отъ Одринъ въ Цариградъ, и отъ тогава (1453 год.) до днесъ турцитѣ сж господари на тоя градъ, който станалъ центъръ на мохамеданската държава.

Следъ превземането на Цариградъ, турцитѣ превзели Гърция, Албания, Сърбия, Влашко и Молдава и достигнали чакъ до Будапеща и Виена (1529 год.). Турскитѣ успѣхи се дължали на тѣхната конница и на пехотата, равни на които никоя друга държава не могла тогава да даде. Конницата се събирала и тръгвала начело на войската, като заемала дветѣ ѝ крила. Въ центъра заставала пехотата — еничари (нова-войска), и нейната намѣса решавала боя обикновено въ турска полза. Преди и следъ турскитѣ войски вървѣли помощни войски, колари и др. Изобщо, турската войска не била многобройна и тя надвивала не съ своята многочисленостъ, а съ голѣмата си дисциплина.

Първоначално еничаритѣ достигали до 1,000 души, а конницата — 30,000 души. По-късно тѣ се увеличили: първитѣ станали 15,000 души, а вторитѣ надминали 100,000 души.

И така следъ дълги борби турцитѣ покорили всички балкански държави. Общитѣ причини за слабостта на тия държави били:

1. Слабостта на последнитѣ християнски царе, които не могли да държатъ здраво управлението.
2. Непокорността и своеволието на боляритѣ, които не хаели за общото отечество.
3. Тежкото положение на селянитѣ, грабени отъ татари, боляри и разни други обирачи.
4. Зловреднитѣ проповѣди на еретицитѣ.
5. Раздѣлянето държавитѣ на разни враждебни части и
6. Голѣмата сила на турцитѣ, които разполагали съ три вида добра войска: фанатизирани еничари, бърза стихийна конница и васални помощни дружини.

Какъ турцитѣ позволили на българитѣ да иматъ оржие.

Следъ падането на българитѣ подъ турско робство никой българинъ нѣмалъ право да има оржие. Всѣко огнестрелно оржие било отнето; нѣщо повече: позволявало се да има само по една брадва въ една махала, колкото да си сѣкатъ дърва. Въвелъ се законъ въ държавата да се взима бегликъ отъ овцетѣ.

Пловдивскитѣ чорбаджии, които били доставчици на храна, месо и облѣкло на султана и на царската войска, та били влиятелни и имали голѣмо довѣрие предъ султанитѣ, поискали

да се назначатъ хора българи, които разбиратъ отъ овце, да преброяватъ овцетѣ и да отдѣлятъ и събиратъ овце за байряма на султана и за войската. Това тѣхно искане било удовлетворено и били назначени по 20—30 души въ всѣко околия, наречени бегликчи, които презъ лѣтото да извършватъ възложената имъ работа. Следъ това поискано било отъ султана разрешение българитѣ-бегликчи да се въоръжатъ съ огнестрелно оржие, за което било издадено султанско ираде. Тѣ носѣли оржие и не го сваляли и когато спали. Понеже на байрама си турцитѣ стреляли, българитѣ поискали разрешение и тѣ да стрелятъ на заговяване, което разрешение имъ било дадено. Всѣки българинъ се старалъ да си купи оржие и да стреля на заговяване.

Възстания срещу турцитѣ. Борба за освобождение на България отъ турцитѣ.

Съ покоряването на българското царство отъ турцитѣ презъ 1393 г., духътъ за свободата, който горѣлъ въ сърцата на дѣдитѣ ни, не угасналъ. Повела се двойна борба: духовна и

политическа. Презъ всичкото време на турското робство народътъ ни запазилъ своята вѣра, своя езикъ, своя нравъ и народностното си съзнание. Само твърде малко българи, вследствие нечуванитѣ мжчения, се потурчвали: помацитѣ, що живѣятъ въ нѣкои родопски села и изповѣдватъ и днесъ мохамеданска вѣра, макаръ и да говорятъ чисто български езикъ. Народността ни не била толкова застрашена отъ турцитѣ, колкото отъ гръцкото духовенство. То преследвало езика ни, наричало го просташки езикъ на сганята; осмивало народнитѣ ни предания, обичаи и пѣсни; унищожавало старитѣ ни книги, паметници и рѣкописи — скъпи останки отъ миналото величие и цвѣтуща култура. Съ непростими сръдства то потискало народния духъ, държало го въ мракъ и невежество. Друго, което още въ самото начало тежало твърде много на българитѣ подъ турско робство, било крѣвниятъ данѣкъ — данѣкъ на младежи, които султанитѣ събирали всѣка година, за да си попълватъ еничарскитѣ войски. Най-хубавитѣ и най-здрави български чеда отъ 8—12 години били принудително отнемани отъ родителитѣ имъ и изпращани да служатъ между еничаритѣ.

Тѣзи младежи, откъснати въ най-крѣвката възраст отъ дома си, не помнели родъ и отечество, ставали силна опора на султанитѣ. Най-тежко, обаче, и най-възмутително нѣщо била търговията съ роби, които, вързани съ синджии — заедно момчета и момичета, деца и жени — били разкарвани отъ пазаръ на пазаръ за проданъ като говеда. На пазара тѣ трѣбвало да стоятъ голи, за да ги огледатъ по-добре.

Карали ги да припкатъ, за да опитватъ силитѣ имъ. За най-малка непослушностъ ги наказвали жестоко. Едно и сѣщо

семејство било продавано на разни купувачи: един купувал майката, друг бащата, а трети децата и пр.

Турцитѣ отначало не се мѣсли въ битовия и духовенъ животъ на българитѣ.

Султанитѣ, ценейки смѣлостта, юначеството и неустрашимостта на жителитѣ на нѣкои балкански села и градове, като: Панагюрище, Копривщица, Калоферъ, Котелъ, Жеравна, Градецъ, Ямболъ, Сливенъ, Чипровци и др., които били естествени крепости и дълго време оказвали упорито съпротивление на турскитѣ войски и пазѣли независимостта си, за да ги направятъ безвредни за себе си и за държавата, съ специални фермани имъ признали широки правдини. Тѣ плащали малки данъци, имали право да носятъ оружие, да търгуватъ свободно изъ цѣлата обширна Турска империя и пр.

Тѣзи села имали голѣмо значение за духовното ни пробуждане. Отъ тѣхъ сж излѣзли най-виднитѣ наши борци за свободата. Тука сж пазени народнитѣ традиции, крепенъ е народностниятъ духъ. Отъ тукъ сж излѣзли прочутитѣ „хайдути“, защитници на угнетенитѣ и преследвани българи. Тукъ сж огнищата, гдето сж се кроели планове за бунтове и за възстания. Така че народътъ ни никога не е преставалъ да мечтае за своето освобождение. Той е възставалъ противъ тиранията, винаги, когато е намиралъ сгоденъ случай, като прибягвалъ често пжти да търси помощъ и отъ други царства и народи.

Тукъ ще споменемъ по-главнитѣ му възстания накратко:

1. Въ 1409 г. Владиславъ, синъ на Шишманъ III, заедно съ Константинъ Страшимировъ, които били избѣгали по-рано при унгарския кралъ Сигизмундъ, повдигнали първото възстание за освобождението на България, което обхванало долината на р. Тимокъ и околността на Пиротъ и въ което били обещали да взематъ участие търновски боляри и първенци отъ други градове. То, обаче, било скоро потушено.

2. Папа Евгений IV убедилъ полския кралъ Владиславъ да предприеме война, за да изпжди турцитѣ, да освободи България и да се провъзгласи за неинъ царъ Иванъ Хуниядъ. Владиславъ и Хуниядъ презъ 1445 г. тръгнали съ войскитѣ си отъ Буда. При тѣхъ се присѣдинили много българи, сърби и др., превзели София, пристигнали до Златица и се готвѣли да навлѣзатъ въ Пловдивската равнина. Проходитѣ, обаче, били завзети отъ силни неприятелски войски. При това настаналъ голѣмъ студъ, хранитѣ се свършили, и тѣ били принудени да се върнатъ обратно.

Презъ есенята на другата година тѣ пакъ преминали Дунава, завзели Видинъ, Шуменъ, Варна, Калиакра и др., но при сражението, което станало на 10 ноемврий при Варна, Владиславъ загиналъ юнашки, войската му била разбита и

разпрѣсната. Тѣй че осуетенъ билъ и вториятъ опитъ за извоюване свободата на България.

3. Папата подбудилъ нѣкои европейски владѣтели да предприематъ нова война противъ турцитѣ, за да ги изпждятъ отъ Европа и да освободятъ подписнатото отъ тѣхъ християнско население. Това обнадежило нашия народъ. Почватъ се трескави приготовления за общо възстание. Центърътъ му е Търново, а водителътъ Павелъ Джорджичъ. Той се отнесълъ за помощъ къмъ трансилванския князь Сигизмундъ Баторий, комуто на 10 януарий 1595 г. прочита една речъ, запазена и до днесъ въ Миланската библиотека, съ която му излага плачевното положение, въ което се намиратъ българитѣ, и го увѣрява, че, ако мине Дунава, тѣ ще му помагатъ да унищожи турското владичество. Съветва го да заповѣда на войскитѣ си да се отнасятъ добре съ населението, защото: „Българитѣ сж народъ съ достоинство и иматъ благородна душа. Не търпятъ никакви оскръбления на честта и отишаватъ за такива оскръбления съ смъртъ.“

Баторий приелъ предложението. Джорджичъ се залавя да подготви възстанието въ Варна, Шуменъ и Провадия, а Соргочевичъ — въ Търново и Русе.

Приготовленията се привършвали. Очаквала се обещаната отъ вѣнка помощъ, за да пламне възстанието.

Влашкиятъ войвода Михаилъ Витезулъ съ войска, състояща се отъ румѣни, унгарци, българи, сърби и др., преминалъ замръзналия Дунавъ, разбилъ турцитѣ, изгорилъ градоветѣ Исмаилъ, Хърсово, Силистра, Тутраканъ, Русе, Свищовъ, Никополъ, Орѣхово и др., стигналъ до Разградъ, ограбилъ всичко и съ голѣма плячка се върналъ обратно.

Баторий, който обещалъ да дойде на помощъ съ своитѣ войски, не изпълнилъ обещанието си. Българитѣ, останали безъ каквато и да била вѣншна подкрепа, прогласили сами възстанието въ Търново презъ 1595 година. То обхванало всичкитѣ поселища около стария престоленъ градъ. Възстаницитѣ достигнали даже до София. Синанъ паша, обаче, съ огромна войска ги нападналъ и разбилъ. Много народъ загиналъ. Водителитѣ на възстанието избѣгали въ Русия. Повече отъ 60,000 души българи се принудили да се преселятъ въ Влашко. Тѣй печално завършило третото възстание.

4. Българитѣ, смазани и наказани жестоко отъ Синанъ паша, се предади на своитѣ мирни занятия. Носѣли тѣ черния яремъ на робството, безъ, обаче, да губятъ надежда, че рано или късно свободата ще се усмихне и за тѣхъ. Презъ 1645 г. се захванали трескави приготовления за ново възстание. Начело на това възстание застаналъ Петъръ Парчевъ или Парчевичъ, родомъ отъ войнишкото село Чипровецъ, човѣкъ високообразованъ, свършилъ наукитѣ си въ Русия, докторъ по богословието, владѣещъ добре езицитѣ: латин-

ски, италиански, румънски, гръцки, полски, арменски и др., ползуващ се с известност и с голямо доверие не само въ своето отечество България, но и въ другите близки и далечни държави. Той е най-светлата личност и най-великият българин въ оная тъмна епоха.

Движението, което той захванал, имало високоблагородна цел — освобождение на всички християнски народи от турското иго. Този неуморим апостол на свободата на балканските народи потърсил подкрепа на своето свето дѣло отъ Матей Бесараба, влашки войвода, отъ Владислава IV, полски кралъ, отъ германския императоръ, дори и отъ Венеция. Тѣ не могли да се споразумѣятъ за единъ походъ противъ Турция. Движението въ България, обаче, продължило. Въ 1649 год. всичко било готово да се прогласи възстанието. Софийскиятъ архиепископъ Деодатъ съ голѣми усилия едвамъ успѣлъ да го спре.

Въ 1655 г. Парчевичъ става Мариополски архиепископъ. Същата година български, сръбски, гръцки, албански първенци го изпратили при австрийския императоръ Фердинандъ Трети, за да търси и отъ него подкрепа за подтиснатите народи. Но опитътъ му останалъ безплоденъ. Този неуморимъ и несъкрушимъ човѣкъ въ 1673 г. на стари години отново тръгналъ за Полша, Виена, Венеция, Римъ, молилъ навсѣкжде за помощъ и милостъ. Биографътъ му бележи: „Навредъ, гдето миналъ, той говорилъ съ възторгъ. Красноречиво доказвалъ, колко лесно може да се сломи турската сила. Но и тази му мисия пропаднала: интереситъ на държавитѣ, които посетилъ, били по-силни отъ неговото красноречие“.

На 26 юний този бележитъ българинъ склопва очи, безъ да види свободата на своето отечество, което е обичалъ така пламенно и беззаветно.

5. Презъ 1683 г. Янъ Собиески нанесълъ съкрушителна победа на турцитѣ при Виена. Българитѣ повѣрвали, че е ударилъ часътъ на тяхното освобождение. Възстанието, готвено отъ толкова време въ Чипровецъ, родното село на Парчевичъ, избухнало. Турцитѣ били прогонени отъ околните мѣста, и народътъ ликувалъ. Радостта, обаче, била за кратко време. Турцитѣ потушили възстанието, избили и пленили голѣма частъ отъ населението, други се спасили съ бѣгство въ Влашко. Хубавото село Чипровецъ, което се славѣло съ богатствата, културата и правдинитѣ си, било ограбено, опожарено и разрушено отъ основи.

Така печално свършило и петото възстание, което било възбудило толкова хубави надежди въ душитѣ на поробенитѣ.

6. Въ 1700 г. избухнало шестото възстание — Търновското или Марино възстание, дълго време приготвявано отъ една жена вдовица, честна, добродетелка и голѣма патриотка, на име Мара отъ Търново. На 25 априлъ възстани-

цитѣ тръгнали като поклонници къмъ Лѣсковския манастиръ „Св. Петъръ“, отъ кждето ги отправили за планината. Пристигналъ и войводата Стоянъ, синътъ на Мара. Гората се изпълнила съ възстаници. Въ селата се приготвявали чети. Изпратенитѣ отъ Търново еничари, заптии и въоръжени турци за потушаване на възстанието претърпѣли грозно поражение. Възстаницитѣ тържествували, броятъ имъ расълъ всѣки день. Въодушевлението било голѣмо. Пристигналъ не следъ дълго време отъ Одринъ Омеръ паша съ грамадна войска и нападналъ съ голѣмъ устремъ лагера на възстаницитѣ. Тѣ се бранили юнашки, но барутътъ имъ се свършилъ, и тѣ били разбити и разпрѣснати. Възстанието било потушено.

Захванала се грозна сѣчъ, изстѣпления, грабежи, палежи, потурчвания и др. Черни дни настанали за българина робъ.

7. Руската императрица Екатерина II обявила война на Турция. Войната продължавала съ прекъсване отъ 1768—1774 година, когато се сключилъ мирътъ, подписанъ въ Кючукъ-Кайнарджа. Много българи взели участие като доброволци въ тази война съ надежда, че тя носи и за тяхъ желаната отъ дълго време свобода. Горчиво, обаче, сж се лѣгали. Чл. 5 отъ сключения договоръ гласѣлъ: „Дава се амнистия на всички християни, турски поданици, взели участие въ войната противъ турцитѣ“. Рускитѣ войски се оттеглили отъ България, а заедно съ тяхъ повече отъ 160,000 души българи били принудени да бѣгатъ въ Русия и Влашко, защото турцитѣ, въпрѣки горепомнатия членъ на договора, захванали да колятъ българитѣ, и то не само ония, които били участвували въ войната, но и жени, деца, старци, като грабѣли, опожарявали села и градове.

8. При това, духътъ за свободата и народностното съзнание се поддържалъ въ манастиритѣ, откъдето излизали голѣми патриоти, които се борѣли за свободенъ животъ. Такъвъ човѣкъ, който съ най-силно оржие турилъ яка основа на нашия свободенъ животъ, е билъ българскиятъ апостолъ Отецъ Паисий. Той въ 1762 г. написалъ „История славено-болгарская о народѣ и о царѣй и светихъ болгарскихъ“, която по-късно, въ 1844 год., била напечатана подъ име „Царственикъ“ и пустната между народа. Съ този си ржкописъ въ ржка Отецъ Паисий се провикналъ: „Отъ сега нататѣкъ българскиятъ родъ история има и става народъ“ и съ тази пламнала главня той запалилъ българскитѣ сърдца на старо и младо за свободенъ животъ. Достоенъ приемникъ на Отецъ Паисий станалъ попъ Стойко, после епископъ Софроний Вратчански. Тѣзи две свѣтила просвѣтили умоветъ на българитѣ и сгрѣли сърдцата имъ, та тѣ започнали борба за духовна и политическа независимостъ.

9. Между това, на 26 априлъ 1828 год. Русия обявила война на Турция и на 7 юний въ присѣдствието на импера-

тора войските минали Дунава, завладели Добруджа, обсадили Силистра, Шумен и Варна. Дибичь преминал Стара планина, насочил войските си към Одрин и на 19 август го превзел. На 2 септември се сключил Одринският мир.

И през тази война българите оказали голъма помощ на руските войски, сражавали се като доброволци рамо до рамо с тях, продоволствували ги и пр., въпреки, че поне сега ще добият облекчение на своето непоносимо положение.

Резултатите от сключеният мир били: Влахия и Молдава окончателно се откъсват от Турция, Гърция е призната за независимо кралство, а съдбата на България се влошава още повече.

Дибичь, преди още да се открие конференцията, по-молвил одринския митрополит Герасим да съобщи на по-главните градове в България да изпратят представители в Одрин, за да изложат своето положение и да молят да се подобри тяхната участ. Герасим не направил това, затова и български представители не се явили пред конференцията да защитят своите права.

Дибичь запитал митрополит Герасим: — „Къде сж българските представители?“ — „Тъ сж доволни от своето положение и нма какво да искат от конференцията“, отговорил митрополитът.

Българите, щом узнали това въроломство на тяхния пастир—фанариот грък, изпратили депутация при Дибичь с жалба, в която излагали своите неволи от турското владичество. „Бедни българи, къде сте били преди да се сключи мирът? Конференцията се закри, европейските представители си заминаха, нищо не може вече да се направи в ваша полза“, отговорил им Дибичь.

Всички българи, които сж оръжие в ръка се сражавали против турците, за да се извоюва свободата на Елада, знаейки, че ще бъдат избити, когато си заминат руските войски и се завърнат турците, решили да се изселят. Сжщото решение взели и тези, които не били участвували в войната, защото помнели добре ужасите и мъките, на които сж били изложени в предишните войни, след изтеглянето на руските войски от България. По тия причини, заедно с руските войски се иселили в Русия 4,324 семейства с 27,000 души и то само от Одринско, Лозенградско, Ямболско и Сливенско, без да броим избегалите от 1806—1829 г. в Таврическата област 97,000 души, втн от преселените в Румъния, Сърбия и другаде.

10. Вследствие на постоянните войни, които Турция била принудена да води с Австрия, Русия и др., вътрешната власт отслабвала много, и настъпила анархия. Тълпи еничари захванали да живеят на гърба на българското население, да вършат кражби, насилия и убийства. Преселените

от Русия черкези и татари вършели сжщото. Настанала страшната епоха на кърджалиите и даалиите (1792—1804 г.), които кръстосвали страната и подлагали цели села и градове на съч, грабеж, пожар, най-грозни изтезания, разкъсване на живи хора, набиване на кол и потурчване. Населението се разбегвало по гори и планини.

По-забележителни главатаи на кърджалиите сж били: Осман Пазвантоглу и Кара-Феиз, потурчен българин от село Кютекери (Хасковско). За противодействие на техните беззакония явили се по горите и планините български юнаци, наречени „хайдути“. Тъ оставяли жени, деца, дом и тръгвали да се скитат по гори и планини, да търсят и убиват турци, народни потисници, от които населението било кански пропищало: тъ сж: Ильо-войвода, Кара-Кольо, Дъдо Милко, Сърма-войвода, Панайот Хитов, Хаджи Димитър, Стефан Караджа и още други, а така сжщо и революционери: Раковски, Любен Каравелов, Христо Ботев, Васил Левски, Георги Бенковски и др., имената на които вечно ще живеят в сърцата на народа ни, предавайки се от поколение на поколение, от род в род. От 1834 г. до 1876 г. (Априлското въстание) били правени повече от 20 въстания, но всички бивали зверски потушавани.

Българските доброволци в Сърбия и сръбските правителства.

След смъртта на княз Милош възкачил се на престола син му Михаил Обренович III. Той още при възкачването си погледнал иначе на българските работи, а не както баща си. Веднага почнал да прибира около себе си по-видните български революционери: Г. С. Раковски, дъдо Иван Кулин, Ильо войвода, Стефан Караджа, Васил Левски и други, на които поръчвал да подготвят въстание в България, като им обещава поддръжката си в вско отношение. Обещавал им сжщо, щом като узрбе почвата за въстание, да обяви война на Турция за освобождението на България и за независимостта на Сърбия.

Насърчени от княз Михаил, тези наши поборници започват своите действия с пръскане прокламации между българския народ, изпращане апостоли между него и най-главно с записване българи-доброволци. Освен това, за да погледне Европа по-сериозно на движението и да му даде политически характер, а не да го счита за разбойническо дъло, както се таксувало от Турция вскога, направило се и едно изложение до европейските дворове, а именно до: руския император, французския, австрийския, германския императори и английската кралица, както и до сръбския княз Михаил. Това изложение било съставено в Сърбия на 12 февруарий 1862 г. С нарочен пратеник било зане-

сено въ Виена, а отъ тамъ по пощата го изпратили до Великиятъ сили и му дали гласностъ. Ето съдържанието на изложението:

„Ваше Императорско Величество!

Нашитъ братя българи пицятъ подъ турския яремъ става вече 500 години, но никой не иска да имъ помогне. Тѣхнитъ деца, жени, тѣхниятъ животъ и имотъ се намиратъ въ ржцетъ на немилостивитъ турски орди, на които сж живи свидетели Вашитъ представители въ турската империя.

Ваше Величество!

Последното пътуване на англичанина Дентона по всичкитъ почти краища на Европейска Турция и напечатанитъ отъ него въ всичкитъ европейски вестници негови пжтни бележки ясно доказватъ, че българинътъ за турчина не е саморобъ, но е и скотъ, съ когото той немилостиво по угодата си разполага и кръвта му пролива на пукъ на цивилизована Европа.

Ваше Величество!

Като синове на това измжчено и забравено Българско Отечество се колѣнопреклонно обръщаме къмъ Ваше Величество и Ви покорно молимъ да погледнете съ по-милостиво око къмъ българщината и произнесете Вашата отдавна очаквана дума „стига“, и българинътъ за тая дума ще знае да почита и признава.

Сме на Ваше Императорско Величество покорни

Българскиятъ комитетъ.“

Иванъ Кулинъ, като се заселилъ въ Зайчаръ, почналъ да образува и изпраща въ България на свои собствени срѣдства малки чети. Събралъ още и съсрѣдоточилъ покрай турската граница български възстаници, които при преминаването на границата водѣли сражение съ турцитъ, но сръбското правителство, водимо отъ личенъ интересъ и за угода на турцитъ, изгонило отъ Сърбия българскитъ възстаници, които заминали за Румѣния, България и другадѣ.*)

Едновременно съ появяването на прокуденитъ отъ Сърбия войводи и революционери се започнала и борбата съ фанариотитъ гърци, която причинявала доста главоболие на турското правителство и то, за да ѝ тури край, въ 1870 г. признало независимостта на българската църква отъ гръцката. Този актъ пѣкъ подготвилъ за българитъ почва за политическа борба. Народнитъ водители и будители били окри-

*) Вижъ за сжщото отъ сжщия авторъ „Исторически прегледъ на войнитъ и политиката на България — 679/1918“, стр. 14—24.

ляни, голѣмъ брой книжовници, като владии, свещеници, застанали на чело на българския народъ, и той придобилъ въра въ собственитъ си сили.

Василь Левски основа възстанически комитетъ въ Панагюрище.

Василь Левски, възмутенъ отъ вѣроломството на сѣрбитъ, презъ Румѣния преминалъ въ България, гдето почналъ да кръстосва села и градове и да основава възстанически гнѣзда. Той ходилъ четири пжти въ Панагюрище. Първи пжтъ презъ есента на 1870 г. придруженъ отъ Георги Дончевъ. Тогава тѣ слѣзли въ хана на Найдентъ Дриновъ. Съ него и довѣреното му лице Д. Шишковъ тѣ обмислили и предначертали, какъ да съставятъ революционенъ комитетъ, който да заработи за освобождението на България. По внушение на Левски, уговорено било тия, които ще влѣзатъ въ проектирания комитетъ, да се записватъ подъ лъжливо име, както вършатъ, въобще, всички съзатлетници, та, ако нѣкой бжде заловенъ отъ властта, отъ малодушие да не може да предаде другитъ.

В. Левски.

При второто си отиване въ Панагюрище Левски, придруженъ отъ Димитъръ Общи, занесълъ проекто-устава и оформилъ окончателно комитета, а на следната година, като отишелъ съ утвърденъ уставъ, подвелъ подъ формална клетва всички лица, които съставлявали комитета, а именно: Найдентъ Дриновъ, Искрьо Мачевъ, Ив. Джуджевъ, Филипъ Щърбановъ, Иванъ п. Дудевъ, Маньо Ст. х. Маневъ, Маньо Ив. Маневъ, Петко П. Бояджиевъ, Тодоръ Ив. Бояджийски, Андрей Ив. Маневъ, Иванъ Поповъ, Григоръ Георгиевъ, Кръстьо Ив. Гешановъ, Георги Н. Маневъ и Д. Шишковъ.

По онова време тукъ-тамъ се извършили терористически акции, както и обирътъ на царската хазна при Арабаконакъ, които работи стреснали турското правителство и то взело мѣрки, като извършило много арести. При това Василь Левски билъ предаденъ и заловенъ въ 1872 г., а следъ малко и неговиятъ приятелъ и сподвижникъ Димитъръ Общи. Сжща участь сполетѣла и много будни българи. Мнозина отъ тѣхъ се изпокрили, а други забѣгнали въ странство. Комитетътъ въ Панагюрище се спотайвалъ, безъ обаче да престане да се интересува отъ дѣлото и да губи въра въ него.

Презъ февруарий 1873 год. сждътъ въ София осждилъ Левски и Д. Общи на смъртъ чрезъ обесване. Около 60 души отъ затворенитъ били осждени на тъмниченъ затворъ на

разни срокове, а останалите били оправдани, защото правителството искало да даде видъ, че не придавало твърде голямо значение на открития заговоръ. Обаче презъ същата година били извършени още няколко терористически покушения, затова затварянията и обискванията продължавали. Затова революционната дейност утихнала за известно време, но между народа все пакъ се водѣла упорита пропаганда.

На 6 февруарий 1873 год. Левски билъ обесенъ въ София. Съ неговата смъртъ изчезнала необходимата за времето желѣзна ржка, която до тогава държала и ръководѣла народното движение. Затова както и другаде, тъй и въ Панагюрище комитетското дѣло, макаръ и да не угасвало съвсемъ, стояло неопредѣлено и замръзнало на едно и също мѣсто.

Наистина, комитетътъ въ 1875 г. се държалъ въ течение на приготовленията, що ставали изъ Старозагорско чрезъ свои приятели и близки отъ Пловдивъ, но следъ разгрома въ Стара-Загора, когато последвали затваряния изъ цѣла Тракия, той спрѣлъ всѣка дейностъ и преживѣлъ нови тревоги, безъ да пострада, обаче, нѣкой отъ преследванията. Все пакъ всѣкой пжтникъ, който идѣлъ отъ по-далечъ и отъ Пловдивъ и случайно миналъ презъ Панагюрище, бивалъ тайно и съ напрегнато внимание разпитванъ за хода на работитѣ. Поради това духътъ на родолюбцитѣ се задържалъ буденъ и въ постоянно напрежение за дѣлото.

Разногласие между революционеритѣ и чорбаджиитѣ.

При борбата за освобождението на България имало две течения: гледището на революционеритѣ, които се стремѣли да освободятъ българския народъ чрезъ революция, и гледището на чорбаджиитѣ, които смѣтали, че народътъ не е подготвенъ до толкова, за да направи нѣщо за своето освобождение. Чорбаджиитѣ смѣтали, че преди да се пристъпи къмъ действие за освобождението, трѣбва най-напредъ да се събуди съзнанието поне у болшинството отъ народа и да се разклати царската тогава робска апатия, защото работливиятъ и пестеливъ народъ спалъ, защото само нѣкои младежи отъ градоветѣ изказвали съчувствие къмъ освободителното движение, но якитѣ съсловия — еснафитѣ, земеделцитѣ и скотовъдцитѣ били чужди на тази идея. Затова чорбаджиитѣ настоявали да се не бърза, а да се засилятъ училищата, да се откриятъ читалища, да се разпространи просвѣтата, и следъ като се издигнатъ градоветѣ и селата, и народътъ се подготви, тогава да се поеме борба за освобождението. Но младитѣ не искали да чакатъ.

Българскитѣ революционери въ Румъния.

Дѣлото на Левски и Ботевъ се посрещало съ голяма жаръ. На 12 августъ 1875 год. се свикало въ Румъния — Букурещъ извънредно събрание на българскитѣ революционери: Христо Бо-

тевъ, Ст. Стамболовъ, Воловъ, Ст. Заимовъ, Георги Бенковски, Иванъ Драсовъ, Никола Обретеновъ и др., които еднотелно решили да се вдигне общонародно въстание въ България въ същото време, когато избухне и сръбско-турската война за подкрепа на въстанието въ Босна. България била раздѣлена на 4 революционни равноправни окръга съ едноименни центрове: 1. Търновски; 2. Сливенски; 3. Вратчански и 4. Панагюрски, на които назначили и нуждитѣ апостоли и тѣхнитѣ помощници, както следва: Ст. Стамболовъ, Хр. Караминковъ и Г. Измирлиевъ — за Търновския; Ив. Драгостиновъ, Г. Икономовъ и Т. Обретеновъ — за Сливенския; Стоянъ Заимовъ, Никола Обретеновъ и Г. Апостоловъ — за Вратчанския и П. Воловъ, Тодоръ Каблешковъ и Георги Бенковски — за Панагюрския окръгъ.

Заминаването на апостолитѣ Воловъ и Бенковски отъ Букурещъ за заемане Панагюрския IV революционенъ окръгъ.

Тѣзи утвърдени апостоли, снабдени съ пълномощия за своитѣ права и задължения отъ апостолския комитетъ въ Букурещъ и подведени подъ формална клетва предъ кръстъ и оржие, че ще служатъ вѣрно на Отечеството си и че, когато дойде опредѣлениятъ день за въстание, макаръ и съ петъ души юнаци, ще развиятъ байрака и подъ него ще умратъ, заминавали последователно за районитѣ си.

Благодарение на сдущеността и тактичността на апостолитѣ, всичко това останало тайна за другитѣ, даже и олитнитѣ шпиони на султана не могли да го узнаятъ. Само Каравеловъ, Ботевъ и още малцина, преданни на българското дѣло въ Букурещъ узнали, че нѣколцина щѣли да минатъ въ Турция, но кои именно, какъвъ имъ билъ планътъ и на тѣхъ не било съобщено, защото по онова време съществувала известна хладина и несъгласие между Каравеловъ и Ботевъ.

Апостолитѣ пристигнали въ Гюргево и се отнесли до Ив. Стояновичъ, горещъ български родолюбецъ. Той ги снабдилъ съ пари за пжтъ и оржие. Ето какъ преминали Воловъ и Г. Бенковски, апостолитѣ на Панагюрския IV революционенъ окръгъ. Презъ тъмна студена нощъ на втория день на Ивановъ-день, когато ледътъ билъ най-твърдъ, когато снѣгътъ се сковалъ като дъска и тихиятъ бѣлъ Дунавъ отдавна билъ посребренъ съ прозраченъ ледъ, всичко било тихо и спокойно, и по двата брѣга на славянската рѣка всѣка жива душа се била прибрала въ жилището си — богатиятъ въ разкошенъ дворецъ, а сиромашътъ — въ оскъдната си, но запазена поне отъ карпатски вѣтъръ къщица. Въ тая грозна нощъ по гладката повърхностъ на замръзналия Дунавъ вървѣли единъ подиръ другъ двама другари, хванали се за ръка, за да пазятъ равновесие по хлъзгавата равнина. Тѣ били облѣчени въ черни мушамы и носѣли въ едната сж ржка

малки чанти, въ които се съдържало всичкото имъ богатство. Тия двама души били бждещитѣ двигатели на Панагорското възстание — Воловъ и Бенковски, които първи потеглили отъ Гюргево за България и минали Дунавъ при Рахово, когато сподвижникътъ имъ Тодоръ Каблешковъ билъ вече на работа въ окръга. Другитѣ апостоли минали малко по-после и то кой откъдето му прилегнало. Стамболовъ, Караминковъ, Икономовъ и др. минали отдолу подъ Русе, други презъ Свищовъ, трети при Ломъ и пр., безъ да бждатъ усѣтени отъ турската властъ. Преминаването се извършило отъ 15 януарий до 1 февруарий 1876 год.

Борба между апостолитѣ, кой да бжде главенъ апостолъ на IV революционенъ окръгъ въ Панагюрище.

За главенъ апостолъ въ Панагорския IV революционенъ окръгъ билъ опредѣленъ Воловъ, а Бенковски — неговъ помощникъ. Макаръ всички окръжи и да имали равни права помежду си, събитията отпосле имъ наложили за много въпроси да се отнасятъ и допитватъ въ Търново — първиятъ окръгъ, който билъ като главна квартира: тамъ билъ щабътъ.

Бенковски пръвъ пристигналъ въ Панагюрище, но той ненавиждалъ всички горе долу развити хора начело съ Воловъ и като подчиненъ на него стремѣлъ се да заеме първенството и да стане пръвъ апостолъ въ IV революционенъ окръгъ. За да има повече хора на своя страна, писалъ на Георги Икономовъ въ Сливенъ, така сжщо апостолъ, да дойде въ Панагюрище ужъ за войвода въ Старо-ново-село. Икономовъ така сжщо билъ гонителъ на ученитѣ авторитети. Докато били въ Гюргево, гдето способноститѣ и достоинства се ценѣли по дипломъ и атестатъ, Воловъ билъ главенъ апостолъ, а Бенковски — неговъ подчиненъ. Практиката измѣнила всичко; съприкосновението съ действителността опредѣлило вѣрни граници, кой какъвъ трѣбва да бжде, И така Бенковски, като по-деенъ и практиченъ, станалъ главенъ апостолъ на Панагорското възстание.

Панагюрище — четвърти революционенъ окръгъ въ България.

И така, България била раздѣлена на четири революционни окръга. Четвъртиятъ — Панагорскиятъ — обхващалъ западната половина — Тракия (Дювизко), съ седалище Панагюрище.

За създаването на Панагорския окръгъ имало много препирни между организаторитѣ. Мнозина отъ тѣхъ не вѣрвали, че въ Панагюрище и неговата околностъ ще може да се направи нѣщо.

Описание на Панагюрище.

Давамъ описание на Панагюрище отъ книжката, съставена отъ В. Чолаковъ*), издадена отъ панагорското читалище, печатана въ Цариградъ въ 1866 год. Давамъ описанието отъ тази книжка, защото тя е писана и издадена преди 68 години и ясно представлява, какво е било Панагюрище преди възстанието.

Географически прегледъ на с. Панагюрище.

Панагюрище се намира въ Тракия, откъмъ южната страна на Балкана, далечъ отъ него 5½ часа къмъ Златица и е заобиколено отъ планинитѣ: Буная, Бѣлотрупъ, Сръдни-Гьолъ, Читашки-Гьолъ, Братия и Лисецъ и отъ горитѣ: Турколица, Капча, Братаница, Манастиръ, Цареви сливи, Русалинъ, Илинъ-денъ и Дядо-Баиръ. Селото лежи на хубава равнина между горепоменатитѣ планини и гори и граничи на изтокъ съ Стрелча; на северъ съ Копривщица, Пирдопъ и Златица; на западъ съ Петричъ и Поибрене и на югъ съ Татаръ-Пазарджикъ.

Пространство.

Границитѣ на Панагюрище се простиратъ: на изтокъ откъмъ Стрелча на 1 часъ, на северъ откъмъ Копривщица на 3 часа, откъмъ Златица на 2½ часа, на западъ откъмъ Мечка на 1 часъ, на юго-западъ откъмъ Баня и Бжта на 1 часъ и на югъ откъмъ Попинци на 1¼ часъ.

Почва.

Почвата, ако и да не е толкова изобилна въ производството си, пакъ дава достатъчно червенка, ржъжъ (най-много), царевица, ечемикъ, овесъ, просо и картофи. На югозападъ се намиратъ и нѣколко лозя, които служатъ за разходка.

Рѣки.

Отъ планинитѣ Буная, Сръдни-Гьолъ и Братия се стичатъ малки рѣкички, които се събиратъ надъ селото и образуватъ рѣката Луда-Яна, която минава презъ селото и го дѣли на две дълги части, а откъмъ Лисецъ тече Марешката рѣка и се влива въ Луда-Яна, всрѣдъ селото. Луда-Яна се влива въ Марица подъ Татаръ-Пазарджикъ на 2½ часа.

*) Василь Чолаковъ, родомъ отъ Панагюрище, е свършилъ въ Русия — семинария, до 1874 г. е учителствувалъ и преподавалъ въ горнитѣ класове на панагорското училище; между тогавашнитѣ мѣстни учители той е изпѣквалъ като особено ученъ човѣкъ, и всички го почитали.

Като напустналъ учителската кариера, отишелъ въ Рилския манастиръ, приелъ монашески санъ, живѣлъ тамъ известно време и като монахъ се завърналъ въ Панагюрище, гдето починалъ въ дълбока старостъ.

Покойниятъ е съставилъ и издалъ презъ 1872 г. въ доста голѣмъ форматъ Български народенъ сборникъ, съдържащъ много интересни народни поговорки, гатанки и др.

Климатъ. Природата е надарила това мѣсто съ всички условия за развиване у човѣка тѣлесна и морална сила: тукъ цари лекъ и чистъ въздухъ, климатъ здравъ и прохладенъ, извира сладка и студена вода и растатъ много различни овошни дървета, които даватъ прекрасенъ видъ на селото особено пролѣтно време, когато земята почне да се пробужда отъ зимния си сънъ.

Панагюрище въ историческо отношение. Още презъ време на българското царство панагюрскитѣ баири сж били населени, подъ име колиби или махали, и сж треперѣли отъ нападеніето на татаритѣ, които сж дохождали отъ Кримъ (Бахче-Сарай) и сж опленили тукашнитѣ мѣста. Народнитѣ пѣсни и татарската осоя (развалена крепостъ) при Буная потвърждаватъ това. Тя отстои отъ Панагюрище на 2¼ часа и се нарича Рехманъ. Разваленитѣ около Панагюрище черкви, като: Илинъ-день, Св. Петка, Св. Атанасъ, Св. Архангелъ (въ Мулейската кория), Св. Никола, Св. Иванъ Златоустъ (на Байковица), Петровъ-день (само оброчище), Св. Димитъръ (при Стойкина чешма), Св. Богородица, Възнесение и Св. Георги сж съществували преди дохождането на турцитѣ, а по тепетата изглежда сж се принасяли жертви още въ езическитѣ времена. Между Панагюрище и Попинци се намира Красенъ-

Панагюрище.

калеси, което е имало друго име, а сега носи това отъ хубавата черква Св. Димитъръ, която е строена въ християнскитѣ времена, а после разрушена въ турскитѣ отъ разбойници. Тази крепостъ изглежда да има своето начало още отъ

езическитѣ времена, както и другата, която се намира на сѣщия баиръ къмъ Попинци и се нарича Сарж-яръ. Нѣколко развалини надъ селото Баня изглежда сжщо да сж отъ онѣзи времена.

Следъ идването на турцитѣ, като сж вече били въ Цариградъ около 30—40 години, българитѣ обърнали вниманието имъ, като се отличили въ нѣкои боеве, и тогавашниятъ Султанъ дигналъ българитѣ отъ Ямболъ 204 семейства и имъ подарилъ земя (спахалъкъ) на това мѣсто, гдето е сега Панагюрище, а именно Драгулинъ и Марешъ махали. Както разказватъ старитѣ хора, казанитѣ 204 семейства били настигнати недалечъ отъ селото отъ царски чиновници съ заповѣдь да ги върнатъ назадъ. Но тѣ не искали да се върнатъ, и царскитѣ чиновници ги довели до самото мѣсто имъ измѣрили и разпредѣлили земята. Мѣстото, гдето сж били застигнати отъ царскитѣ чиновници, и до днесъ носи името Цареви сливи (защото тамъ има много сливакъ); то отстои на единъ часъ отъ Панагюрище къмъ Стрелча. Въ продължение на 200 години панагюрци сж давали само малкъ данъкъ, а десѣтъкъ не сж давали и зарадъ правата, които имъ сж били дадени, всѣка година сж ходѣли по 33 души въ Цариградъ на царска служба и сж се наричали войници. Това се е прекъсвало преди 25 години, и ферманътъ за тѣзи права е изгубилъ силата си отъ „Танзимата“ насамъ. Преди 200 години турчинъ не е ималъ право да отседне въ Панагюрище, съгласно правата, които имало селото. Долната махала, както и Караманъ сж се разпространили въ последно време.

Преди заселването на ямболци въ Панагюрище се е събиралъ панаиръ или съборъ отъ околнитѣ мѣста, като на удобно мѣсто, затова и въ турско време е наречена тази махала Марешъ, т. е. панаиръ, защото въ тази махала е ставалъ панаирътъ, както и Караманъ носи името си отъ панаира за жива стока, който е ставалъ въ това поле, което, както казахме, после е заселено. И така Панагюрище носи това име отъ панаира, а не отъ Панова-гора, както нѣкои предполагатъ.

Презъ време на кърджалиитѣ много панагюрски семейства сж избѣгали и живѣли въ Т. Пазарджикъ по 10—12 години. Цѣлото село е било изпразнено. Тритѣ части сж живѣли въ Т. Пазарджикъ, а съвсемъ беднитѣ сж живѣли по горитѣ. Въ селото е имало тогава 800 кжши, отъ които половината сж били изгорени. Следъ кърджалиитѣ сж се появили пѣкъ делибашитѣ, които не малко зло сж сторили; само че отъ тѣхъ не се е разбѣгвало селото. Кърджалийското време е траело 12 години, а делибашийското — около 10—15 години. Следъ тѣзи времена, благодарение на мѣдритѣ султани, сж настѣпили мирни времена, макаръ и да сж били увеличени данѣшитѣ.

Жители.

Панагюрище се дѣли на четири главни части (махали) и днес има до 7,000 жители и 1,500 кѣщи. Тукъ се пазятъ много стари народни обичаи, като: пѣсни, хора, празници и пр., което явно доказва на нѣмците и на други, че не сме мними българи, както тѣ ни наричатъ, но сме чисти българи, произхождащи отъ славянско племе (потекло). Въ Панагюрище има две черкви, едно мъжко училище и едно девическо. Мъжкото се дѣли на взаимно и главно. Взаимното е раздѣлено на два отдѣла, въ които се обучаватъ 300 ученика. Ученицитѣ въ главното училище сж около 50 и сж раздѣлени въ 5 класа. Въ девическото училище се учатъ до 100 момичета. При главното училище има и една богата библиотека, която е основана въ 1851 г. и която отъ тогава (отъ основаването си) все се увеличава.

По усърдното старание на младия нашъ селянинъ г-нъ Петъръ П. Карапетровъ въ Панагюрище се откри въ 1865 г. и читалище, въ което се събиратъ въ недѣлни и празнични дни младитѣ момци да четатъ вестници и всѣкакви полезни книги. Ако продължаватъ младитѣ момци своитѣ занятия съ досегашното усърдие, то нѣма съмнение, че поменатото читалище ще принесе голѣма полза на цѣлото общество и ще извлѣче младитѣ изъ дивото и грубото, въ което сж се намирили тѣ и бацитѣ имъ до сега.

Поминѣкъ. Търговия.

Търговията е слаба, защото по-голѣмата частъ отъ жителитѣ се занимаватъ съ овчарлъкъ, занаятчийство и земедѣлие, само нѣколко джелепи събиратъ овце въ Сърбия, Босна и околнитѣ мѣста и, като ги отхранятъ добре, продаватъ ги въ Цариградъ.

Една частъ отъ жителитѣ се занимава съ табаклъкъ, та преработватъ кози, овчи, волски и биволски кожи на сахтияни, мешини и гъонове. Тази стока се изработва въ Панагюрище много добре и въ голѣмо количество и се продава въ Нѣмско. Между различнитѣ еснафи се отличава и папукчийскиятъ, който взема голѣмо количество отъ изработенитѣ кожи и, като изработятъ различни обуца, изнасятъ ги по разни мѣста, като: въ Пиротъ, Самоковъ, София и др. Въ никое друго мѣсто не излиза толкова човалджийска стока, както въ Панагюрище; продава се въ Пловдивъ, Узунджово, Одринъ и Цариградъ. Голѣма частъ отъ жителитѣ работятъ този занаятъ. Въ Панагюрище преди нѣколко години започнаха да се занимаватъ и съ абаджийство и въ 1859 г. двама излѣзоха съ абаджийска стока за въ Пиротъ и Цариградъ. Отъ тогава започнаха да изнасятъ стока за въ Цариградъ, Бююк-Чекмедже, Чаталджа, Силиврия, Чорлу, Кешанъ и Пиротъ. Мнозина се занимаватъ съ скотовѣдство (овце, говеда и коне) и лѣтно време правятъ въ тухашнитѣ планини ман-

дри, та вадятъ масло, отлично сирене и кашкавалъ, а презъ зимата отиватъ да къшлуватъ по южнитѣ мѣста. Женитѣ пѣкъ работятъ отлични и въ голѣмо количество шаяци, аби и чорапи, което служи за поминѣкъ на много сироти и вдовици. До преди нѣколко години мнозина сж се занимавали и съ бегликъ, а сега споредъ новитѣ царски закони това занятие отъ година на година отслабва. Всѣка сѣбота въ Панагюрище се събира голѣмъ пазаръ отъ околнитѣ села, както и отъ София, Златица, Ихтиманъ, Т. Пазарджикъ и други мѣста.

Мѣстна властъ.

Селото управлява единъ забитинъ съ помощта на двама чорбаджии, наречени векили, които се избиратъ отъ общината всѣка година, и безъ кито забитинъ нищо не е въ сила да реши. Той се изпраща отъ Пловдивския мютесарифинъ, ако и да е селото подъ Т. Пазарджикъската община (кааза). За него има особенъ конакъ въ селото. При него се намиратъ трима заптиета или стражари (жандари), които взематъ заплаца отъ правителството, и десетъ души пандури — българи, назначени отъ правителството, на които се плаща отъ селото.

Отъ Панагюрище зависятъ следнитѣ села: 1) Стрелча — на 2 часа разстояние отъ Панагюрище и лежи откъмъ източната страна. 2) Мечка — на 1½ часа. 3) Поибрене — на 3 часа. 4) Петричъ — на 3¼ часа — (и тритѣ поменати села лежатъ на западъ отъ Панагюрище). 5) Баня — на 1 часъ разстояние. 6) Бѣта — сѣщо на 1 часъ разстояние (и дветѣ села лежатъ на югозападъ). 7) Попинци — на 2½ часа откъмъ южната страна на Панагюрище.

Въ Стрелча има 200 кѣщи български, 40 турски и 32 тарски, една черква и една джамия, главно и взаимно училище. Въ главното има до 30 ученика, а въ взаимното до 50. Въ това село има нѣколко добри търговци и има доста събудени българи. Мечка е съ 80 кѣщи, стара черква и одаа съ 20 ученика, които учатъ часословъ и псалтирь. Поибрене — съ 240 кѣщи, черква и одаа въ черковния дворъ съ 50 ученика, които учатъ псалтирь. Петричъ — съ 230 кѣщи, черква и одаа съ 50 Давидовци. Баня — съ 150 кѣщи, черква и одаа съ 20—30 наустници. Въ това село има баня съ отлични топли минерални води, отъ които се ползватъ много болни. Бѣта — съ 50 кѣщи. Попинци — съ 150 кѣщи, черква, одаа и учителъ съ нѣколко ученика. Всички тѣзи села, освенъ Стрелча, сж населени съ чисти българи, които се занимаватъ съ скотовѣдство и земледѣлие, а нѣкои дърводѣлци свалятъ различни дървета отъ горитѣ си и ги каратъ въ Панагюрище. Т. Пазарджикъ и Пловдивъ, кдето ги употребяватъ за различни здания.

Панагюрище отстои отъ Копривщица на 4½ часа, а отъ Златица — на 5 часа."

Първото отиване на Бенковски в Панагюрище.

Когато Бенковски бил на път към Копривщица, Найдентъ Дриновъ, придруженъ отъ Г. Неновъ, ходилъ въ Копривщица при Каблешковъ. На връщане въ Стрелча чули да се приказва вече тайно, че въ пловдивскитъ села ходятъ апостолъ. Тази новина пръв донесълъ въ Стрелча Силименовъ, който билъ въ Старо-ново-село по същото време, когато и Бенковски билъ тамъ. Но Силименовъ не могълъ да види апостола, макаръ и да желалъ.

На 31 януарий, сжбота, 1876 г. пазаренъ день, въ Панагюрище при вечеръ пристигналъ пратеникъ на Бенковски отъ Копривщица. Съ пристигането си още казалъ на своя приятелъ Найдентъ Дриновъ: „Хайде сега да почваме, свърши се.“ Съобщилъ още, че същата вечеръ Бенковски ще пристигне въ Стрелча, където панагюрци трѣбва да пратятъ вѣренъ човѣкъ да го доведе въ града имъ. Отреденъ билъ да го доведе Г. Неновъ Манювъ, съзаклетникъ още отъ времето на Левски. На следната нощъ Г. Неновъ придружилъ Бенковски отъ къщата на попъ Ивана отъ Стрелча до Панагюрище и го завелъ въ дома на Найдентъ Дриновъ въ Драгулинъ-махала. Още сутринята на 2 февруарий, „Сречение Господне“, били свикани у Найдентъ Дриновъ Т. Влайковъ, Бобековъ и Искрьо Мачевъ, като най-вѣрни хора. Това било съвѣщание, кому и до колко може да се довърятъ. Повиканитъ решили да повѣрятъ тайната само на следнитъ лица: Симеонъ х. Кириловъ, който билъ заможенъ човѣкъ; Петко Мачевъ, сжщо отъ по-възрастнитъ и заможни хора въ града; Маринъ Шишковъ; Ив. Джуджевъ и Зах. Койчевъ. Бобековъ се отнесълъ критически къмъ апостола и го принудилъ да си покаже пълномощието. Всички се събрали вечерта пакъ въ къщата на Найдентъ Дриновъ на съвѣщание. Бенковски говорилъ пламенно и убедително, но не като заповѣдникъ, какъто билъ после. Решили, преди да образуватъ комитетъ, да почакаятъ нѣколко дни, за да спечелятъ още близки и вѣрни хора, та неусѣтно да се разшири кръгътъ на посветенитъ.

На 4 февруарий на разсъмване Бенковски заминалъ за Т.-Пазарджикъ, придруженъ пакъ отъ Г. Неновъ, който носилъ писмо отъ Н. Дриновъ до Стоянъ Ивановъ, часовникарь въ Т.-Пазарджикъ.

Възстановяване и подвеждане подъ клетва приготвителния комитетъ.

На 7 февруарий, недѣля вечерта, довърненитъ хора отъ Панагюрище, събрани всички въ табаханата на Симеонъ х. Кириловъ безъ присѣтствието ни Бенковски, окончателно решили да прегърнатъ идеята на Василъ Левски за възстание и да се отдадатъ безъ забава на работа. Тукъ били всички подведени подъ клетва, а

именно: Найдентъ Стояновъ Дриновъ, Тодоръ Влайковъ Таркалановъ, Павелъ Стойновъ Бобековъ, Искрьо Цвѣтковъ Мачевъ, Захарий Сжбевъ Койчевъ, Маринъ Дѣлчевъ Юруковъ, Маринъ Шишковъ, Иванъ Стояновъ Джуджевъ, Нейко Поповъ Стефановъ, Пѣйо Ст. Дриновъ, Петъръ Стефановъ Щърбановъ, Симеонъ х. Кириловъ, Петко Раковъ Мачевъ, Филипъ Стефановъ Щърбановъ и др. Свещеницитъ Лука и Цвѣтко били викани да извършатъ заклеването, но не се явили, а изпратили черковния кръстъ, надъ който се извършилъ обредътъ.

Създаване възстаническа група и опредѣляне, кой каква длъжностъ ще заема въ групата. Бойната подготовка на групитъ.

Комитетътъ въ Панагюрище създалъ възстанически групи въ следния съставъ: П. Бобековъ — хилядникъ, Ив. Хорчевъ, Крайчо Самоходовъ, Стоянъ Пъковъ, Радъ Клисаръ, Илия Илиевъ, Никола х. Георгиевъ, Кръстьо Томовъ, Стоянъ Трайчевъ, Павелъ х. Симеоновъ и Радъ Джунувъ — стотници. Тѣзи последнитъ имали всѣки по десетъ души десетници, а останалитъ били прости редници. Тази сжща организация била въведена и по селата въ четвъртия окръгъ. Всѣки стотникъ и десетникъ билъ задълженъ да изважда на обучение, когато му прилегне и когато намѣри за добре, своитъ подчинени и приятели. Тѣзи обучения ставали повечето нощно време и вънъ отъ града. Приготовлението на панагюрскитъ възстаници не се ограничавало само между хилядници, стотници, десетници и редници. То занимавало всички, като се почне отъ годнитъ да носятъ шишинетата, и се стигне до старитъ бабички. Всѣки вършелъ онова, което му идѣло отъ ржки — буйнитъ натури се държали най-много за любимото си оръжие: шишине, ножа и пишовитъ; младитъ моми и булки тъкали навуша, прели черни върви, нѣкои отъ тѣхъ правѣли дори и фишеци и лѣели куршуми; старитъ баби мѣсѣли и пекли сухари, съ една речъ, деятельность кипѣла навсѣкъде. Обущарскитъ еснафъ отдавна билъ престаналъ да работи вече обувки съ високи токове, мода по онова време, и широки като дикани турски калеври. Майсторитъ-съзаклетници заедно съ чирачетата и калфитъ приготвявали чанти, царвули, паласки и други бунтовнически принадлежности. Освенъ многобройнитъ поржчки, тѣ работѣли и за нуждешитъ се бедни братя. Па кой еснафъ не работѣлъ за бждещето движение — освобождението на България!

Въ Панагюрище, като изключимъ Даутъ онбаши, всички останали, богати и сиромаси, стари и млади, знаели, ако не увѣрено, то поне по слухъ, че въ селото имало апостоли и сжществувалъ комитетъ.

Даже и кръстениятъ турчинъ, именувемъ Сарафъ Чира, отъ шпионството на когото се боели всички честни работ-

ници, билъ говорилъ предъ нѣкои отъ съзаклетниците: „Не сж тръгнали въ добъръ пжтъ нашитъ панагюрци, па да видимъ, где ще му излѣзе краятъ“. Даутъ онбаши сжчо позиралъ, че става нѣщо, но не билъ въ състояние да отгатне, какво именно. Двамата векили въ селото, Щърбановъ и Гешановъ, които представлявали султанската властъ въ Панагюрище, не само че били съучастници въ приготвянията на възстанието, но били едни отъ първитъ деятели на комитета, членове въ комисията.

Тоя фактъ и други още много сж достатъчни да потвърдятъ общото настроение и ревностното участие на народа въ дѣлото.

Знамето, което щѣло да представлява Панагюрския окржгъ, било повѣрено да го работи учителката Райна п. Георгиева. То струвало на Панагюрския окржгъ около 15—20 лири, защото било отъ чисто копринено кадифе и отъ едната страна зелено, а отъ другата червено съ български лъвъ по срѣдата, ушитъ съ сърма. Освенъ обикновеното „Свобода или смъртъ“, отдолу подъ лъва било написано и това: „IV Панагюрски окржгъ“.

Великото народно съ-
брание въ Оборище
— 1876 г.

Предъ видъ на благоприятнитъ известия отъ революционнитъ окржзи, че тамъ всичко било готово, Панагюрските IV окржгъ, който се считалъ за най-непригответъ, не искалъ да претърпи това унижение и намиралъ за опасно, ако не се приготви да възстане въ опредѣления день. Ето защо, дало се бързо разпореждане да се свика въ Панагюрище Велико Събрание отъ всички села въ окржга да реши: време ли е да възстане българскиятъ народъ противъ султанското правителство и дали това възстание е единствената мѣрка за освобождението на поробена България. Написало се повѣрително окржжно до всички села въ IV окржгъ, гдето сжществували вече устроени комитети. Въ него се съобщавала целта на събранието, означавалъ се деньтъ, въ който ще се открие това събрание, и начинътъ, какъ да се избиратъ представители. Около стотина и повече писма съ еднообразно съдържание се написали. Многобройни тайни куриери се изпратили по четиритъ страни на окржга да занесатъ тѣзи писма. За мѣсто, гдето щѣло да заседава събранието, било избрано Панагюрище, а день за откриване на събранието — 11 априлъ. Особени инструкции се дали още на избранитъ представители, че тѣ трѣбвало да влѣзатъ въ Панагюрище единъ по единъ, всѣки да се нарече, че е дошелъ ужъ да върши нѣкоя частна работа, тъй щото да не привличатъ вниманието на Даутъ онбаши, който макаръ и да не е билъ много зачитанъ въ селото, но все пакъ могълъ да направи нѣкоя беля.

Когато следъ нѣколко дни започнали да идватъ пратеницитъ, интересно било да слуша човѣкъ тѣхнитъ официални отговори, защо сж дошли въ Панагюрище. Единъ носѣлъ на гърба си кожи; други — нѣколко топа шаякъ; трети си вързалъ главата, че го боли, ужъ, жбъ; четвърти продавалъ нѣщо и т. н. Тѣхно приближище било ханътъ на братя Дринови. Пристигналитъ отъ нѣмъ представители захванали да се забелязватъ тукъ-тамъ изъ Панагюрище. Това не могло да остане незабелязано и отъ Даутъ онбаши, и той изказалъ учудването си предъ единъ панагюрецъ, че отъ известно време въ селото виждалъ много външни хора.

Комитетскитъ съзаклетници въ Панагюрище се стреснали, взели о време мѣрки, и на бързо било разпореждено хората да се изпращатъ въ Баня. Поставена била стража по разни пжтища вънъ отъ Панагюрище, която да спира делегатитъ въ гората, или да ги препровожда направо къмъ реченото село до опредѣления день. Всичко станало явно, когато пристигналъ Воловъ. Облѣченъ съ турски дрехи, съ цигански шалъ на глава и на конь съ рѣзана опашка, той пристигналъ по пладне въ Панагюрище и потеглилъ право на Найденовия ханъ. Следъ него вървѣли около 15 души представители откъмъ Гьопската (Стремската) околия. Щомъ Найдень Дриновъ видѣлъ, че ханътъ му се изпълнилъ съ коне и хора, които позналъ какви сж, промѣкиналъ се презъ другата врата и избѣгалъ. Приятелитъ останали да се разполагатъ сами изъ хана му. Найдень Дриновъ за всичко съобщилъ на Бенковски, че работата е опасна да не би Даутъ онбаши да съобщи въ Т. Пазарджикъ. Бенковски намѣрилъ случай да изкаже своя гнѣвъ противъ Воловъ и поискалъ наказанието му. Вследствие на това се направили нови разпореждания, и всички представители, които били дошли отъ вънъ, трѣбвало да се отправятъ за меченскитъ гори до второ разпореждане, защото въ Панагюрище не било възможно да заседава събранието. На комитета въ с. Мечка се писало да изпрати хора да намѣрятъ удобно мѣсто въ гората за заседание на събранието. На втория день меченскиятъ комитетъ извѣстилъ съ тайнитъ пощи, че мѣстото е избрано и всички представители сж събрани тамъ.

Така било избрано Оборище за мѣсто на Първото Българско велико народно събрание. Оборище е една затѣнтена малка пазва на южния склонъ на Срѣдна гора. Отдалечено е на половинъ часъ отъ с. Мечка и часъ и половина (8 клм.) отъ Панагюрище. Мѣстото е съвсемъ отстранено, никакъвъ пжтъ не води къмъ него. То е единъ недѣлбокъ, но тѣсенъ долъ, обрасълъ гжсто съ джова и букова гора. Дѣсната стена на тази долчинка е хълбокъ на Сивата-Грамада, единъ отъ върховетъ, които се надвесватъ надъ Панагюрище. Името си Оборище носи отъ Кърджалийскитъ размирни време-

на. Околното население, когато е бѣгало отъ тѣзи пакостници, за да се крие въ горитѣ, въ тоя долъ намирало най-сгодното мѣсто, за да укрие своя добитѣкъ. Отъ тукъ спасителното скривалище, което е служило за оборъ, останало си и съ събирателното име Оборище.

Късно вечерта на 11 априлъ Бенковски тръгналъ отъ Панагюрище отъ кѣщата на Георги Нейчевъ за меченската гора, заедно съ панагюрскитѣ представители Георги Нейчевъ и Искрьо Мачевъ, въ числото на които билъ и Захарий Стояновъ. Заедно съ тѣхъ дошелъ и Банскиятъ представитель свещеникъ п. Грую. Придружавалъ ги Крайчо войвода съ 5—6 избрани юнаци, готови на всичко. На края на селото ги чакали 15—20 души момци, всички конници, които трѣбвало да увеличатъ свитата на бѣдещия войвода. Като ги довели нарочно изпратенитѣ водачи до гората Оборище, тръгнали само презъ една-две хайдушки пѣтеки и могли да достигнатъ до това чудно мѣсто, определено за събрание.

Воловъ и Икономовъ на 12 априлъ презъ деня сжщо сж били въ Оборище.

По разпореждането на Воловъ и съ старанията на нѣкои депутати, тревоящитѣ и падналитѣ букови листа били очистени извжтре, а посрѣдъ Оборище била построена четирижгълна маса за писане, направена на самото мѣсто отъ гладки букови дѣски. Около масата и отъ четиритѣ страни били направени канапета отъ буково дърво и постлани съ зелена шума отъ сжщото дърво. Върху масата били кръстосани сабя и револверъ, между които на първо мѣсто и кръста на п. Грую. На канапетата насаждали апостолитѣ и нѣкои отъ по-първитѣ интелигентни пратеници, заедно съ п. Грую. Вжтрешността на тъмното Оборище се освѣтлявала отъ покаченитѣ по зеленитѣ дървета 10—15 фенера, които давали великолепенъ изгледъ на картината. Малко по-настрана, близо до рѣчицата, горѣли 5—6 огньове, върху които се пекли млади агънца.

Воловъ още съ пристигането си на 10 априлъ наредилъ стража по цѣлия пѣтъ, който води въ Оборище, а сжщо и около него. На представителитѣ, веднажъ дошли, не се позволявало вече да напушатъ Оборище.

Освенъ известнитѣ апостоли Георги Бенковски и Панайотъ Воловъ, тука билъ пристигналъ преди два дни и единъ отъ Сливенскитѣ апостоли, Георги Икономовъ, който билъ повиканъ нарочно отъ Бенковски за войвода въ Старо-новосело. Следъ апостолитѣ идѣли народни представители отъ 49 села на IV революционенъ окръгъ. Представителитѣ се събирали бавно, но все пакъ отъ 11—15 априлъ се събрали почти всички представители въ Оборище.

Ето имената на народнитѣ представители въ Оборище по села:

Панагюрище { Георги Нейчевъ (умрѣлъ въ заточение).
Искрьо Мачевъ.
Батакъ — Петъръ Горановъ.
Перушица — Василь Соколски — докторътъ (обесенъ).
Брацигово — Василь Петлешковъ (опеченъ на огънь).
Клисура { Никола Караджовъ (убитъ).
Антонъ Стояновъ.
Копривщица { Найдень п. Стояновъ (умрѣлъ отъ бой).
Тодоръ Душанцалията (обесенъ).
Поибрене { Дѣлчо Из. Уливеръ.
Владъ Пашевъ.
Петричъ — Нено Лулчевъ Гуговъ—Гулевъ.
Мечка — Димитъръ Павловъ (Гайдаджията).
Старо-ново-село { Ненчо Искровъ.
Михо Мишковъ (обесенъ).
Синджирлий — Андонъ Стоиловъ.
Пещера — Стоянъ И. Поповъ.
Пловдивъ — Христо В. Търневъ.
Т. Пазарджикъ — Иванъ Соколовъ.
Калагларе — Иванъ Петровъ.
Радилово — Георги Петровъ Ангеловъ.
Калугерово — Теофилъ Бойковъ (обесенъ).
Бошуля { Митаръ Стояновъ.
Пеню Митровъ.
Ерелий — Иванъ П. Христовъ.
Цѣрово — Геню Ангеловъ Телянски (закланъ).
Кара-топракъ — Петъръ Атанасовъ.
Ръжево-Конаре — Василь Пенковъ.
Елешница — Генчо Динчевъ.
Паничере — Кольо Генчовъ.
Красново — Стоянъ Литовъ.
Демерджилере — Танчо Стояновъ.
Дудене — Стоянъ Дамяновъ.
Сопотъ — Ганчо П. Николовъ.
Геренъ — Атанасъ Георгиевъ.
Голѣмъ-Чардакъ — Златанъ Ненчовъ.
Славовица — Георги Станчовъ.
Кара-Мусалъ — Стоянъ Пенчевъ.
Горна-махала — Митю Минковъ.
Вѣтрень — Георги Цвѣтковъ.
Буново — Митю Прановъ.
Попинци — Петъръ Тодоровъ.
Баня — Попъ Грую.
Бжта — Ненчо Върбановъ.
Мухова — Вълко Стайновъ.
Кавакъ-дере — Брайко Лулчевъ.

Карезлии — Тодоръ Найденовъ.
 Стрелча } Иванъ Ангеловъ.
 Сава П. Евстатиевъ.
 Кара-бунаръ — Атанасъ Георгиевъ Бечовъ.
 Голѣмо-Конаре — Атанасъ П. Панковъ.
 Думанлии — Георги Петковъ.
 Черногорово — Св. Куковъ.
 Ферезлии — Ганчо Тасовъ.
 Мързянъ — Иванъ Атанасовъ (Арабаджията).
 Балдево — Ненко Ст. Терзийски*).

Тѣзи оборищенски представители били най-честнитѣ и идеални личности между народа си, тъй като единственото имъ възнаграждение за представителни, пѣтни и дневни пари били грозната бесилка, влажнитѣ турски затвори и заптийскиятъ камшикъ.

Подобни представители българскиятъ народъ нѣма да види вече, докато свѣтъ пребжде.

Представителитѣ, събрани въ Оборище отъ 10—19 априлъ, се много отегчавали отъ безцелното чакане. Толкова души да стоятъ тамъ по цѣли дни и нощи искало храна и струвало разходи. Агнета, хлѣбъ и всичко друго се пренасяло отъ Мечка и Панагюрище, но трѣбвало да отиватъ и да се връщатъ много прислужници. Движението е могло да привлече вниманието на будната власт. Въ продължение на три дни, откакто се били събрали представителитѣ, Воловъ се разпореждалъ да запази реда и тишината въ Оборище. Той устроилъ полиция подъ началството на Василъ Соколовъ, който ималъ и свои квестори или заптии, по тогавашната терминология. Всички пѣтеки, долинки и проходи били завзети и строго запазени, та птичка да прехвъркнѣла щѣло да се усѣти.

На ония куриери и водачи, които се изпращали отъ събранията навънъ съ нѣкакви наставления, се давали особени билети съ печата и подписа на Воловъ, въ които билети било писано „Свободно да излѣзе“, а вънкашнитѣ, които пристигали отъ други градове, се спирали отъ стражата, кждето специаленъ пълномощникъ отъ събраниято отивалъ да приема кореспонденцията и устнитѣ поръчки.

*) Този списъкъ на оборищенскитѣ представители попадналъ въ турски рѣце следъ убийството на писаря Тодоръ Бѣлопитовъ отъ четата (надъ Златица), който носѣлъ на коня си всички кореспонденции. Следствената комисия въ Пловдивъ утвърявала, че били намѣренъ у Бенковски, но това не е истина. Както и да е, чудното е това, че балдевскиятъ представител Ненко, който предалъ на турцитѣ Оборищното събрание, въ списъка е наименованъ Петъръ Стояновъ. Дали той е направилъ това умишлено, т. е. се е записалъ подъ друго име, като се е готвилъ още отрано да прави гнѣсно предателство — не се знае. Въ рапорта на турската комисия е казано, че лицето, което е направило предателството, е нѣкой си Tetko, което, по всѣка вѣроятностъ, е Ненко, но събрано въ преводитѣ (отъ български на турски, френски и най-после английски).

Въ Панагюрище възникнали несъгласия между апостола и избранитѣ представители за Оборище Искрьо Мачевъ и Георги Найденовъ относно ненавременността на възстанието. Поради раздора последнитѣ отказвали да отидатъ на събраниято. Това станало причина да закѣснѣятъ апостолътъ и тѣ.

Съ появяването на Бенковски въ Оборище духоветѣ се ободрили. Панагюрскитѣ пратеници, като представители на фактическата столица на окръга, трѣбвало сѣщо да заематъ видно мѣсто. Нощта била напреднала, а работата останала за другия день. Бенковски използвалъ нощта да се запознае съ всички. Ръкувалъ се съ представителитѣ, запитвалъ всѣкого по отдѣлно за работитѣ въ селата имъ. Малко по-малко отъ начало съ тананикане, а по-после въ високъ гласъ запѣли да пригласятъ на Икономовъ. Понеже пѣсенята имъ била позната, нагласилъ се произволно цѣлъ хоръ отъ около 100 гърла. Три, четири чакмаклии шишинета изгърмѣли между представителитѣ и едно „да живѣе“ се изтрѣгнало отъ гърлата на всички.

Щомъ се съмнало, всички бързали да се почне работата. Воловъ предложилъ събраниято да се открие съ молебствие и водосветъ. Представителитѣ всички гологлави, съ запалени свѣщи въ ржцетѣ посрѣдъ бѣлъ день, стоели неподвижни около свещеницитѣ, нѣколко крачки на страна. Гробна тишина настала, само гръмливиятъ гласъ на свещеника Груйо ехтѣлъ изъ букака. Попѣтъ чель, както му скимне: въ всички молитви, кждето имало да се казва „наши врази“, той прибавялъ отъ себе си на високъ гласъ: „наши врази, невѣрни агаряни, да разточатся.“ Най-оригинално чель той „Вѣрую во единаго“, което било преправено така: „Вѣрую во единаго хжша балканскаго, яко той естъ мой Богъ и спасителъ.“

Следъ свършването на молебена попъ Груйо, щомъ затворилъ трѣбника, сложилъ ржка на двата си арнаутски пишоли и ги изпразднилъ въ въздуха. Това послужило като знакъ, че службата се е свършила и е настанало време вече да се открие събраниято. Бенковски предложилъ на Воловъ да открие събраниято съ една речъ, въ която да изложи накратко целта на това патриотическо събрание и въпроситѣ, които трѣбвало да се разгледатъ.

„Азъ предлагамъ най-напредъ“, казалъ Воловъ, „щото апостолитѣ, както и представителитѣ, преди да почнатъ работата да се закѣлнатъ, че ще бждатъ вѣрни на своето отечество.“ Предложението на Воловъ се приело отъ всички. Представителитѣ и свещеницитѣ пакъ станали на крака и заели първото си положение. Апостолитѣ произнесли своята клетва единъ по единъ, съ револверъ въ ржка, обърнатъ къмъ гърдитѣ си, като всѣки казвалъ по нѣколко думи по случая. Клетвата на Бенковски, обаче, не била проста клетва. Той държалъ цѣла речъ, която продължила около единъ часъ.

Следъ клетвата всѣки заелъ своето мѣсто. Разбира се, че както апостолитѣ, така и другитѣ представители дали клетва, че ще служатъ вѣрно на своето отечество. Тогава веднага прислѣпили къмъ проверка на пълномощията на всички представители. Писаритѣ Караджовъ и Н. П. Стояновъ държали перата потопени въ мастило, но Бенковски имъ убилъ куража, като изказалъ мнение, че най-добре би било да се не държатъ никакви протоколи, защото споредъ неговото разбиране, тамъ, където има много формалности, нищо не се върши. При все това много нѣща станали писмено. Разгледали се най-напредъ статистикитѣ на всѣко село по-отдѣлно, които се вписали въ специално опредѣлена книга. Броятъ на възстаницитѣ отъ IV окръгъ, споредъ тия статистики, възлизалъ на 73,532 души. Следъ едно малко съвѣщание съ двамата си другари, Воловъ и Икономовъ, Бенковски предложилъ да се даде на апостолитѣ специално пълномощно. Главнитѣ искания на това пълномощно се състояли въ следното: само апостолитѣ трѣбва да иматъ права да дигатъ възстание, а никой другъ; тѣ ще назначаватъ войвода, изобщо водители; всички разпореждания по възстанието ще произлизатъ само отъ тѣхъ и отъ никой другъ.

Въ такъвъ видъ пълномощното съдържало двойно ограничение:

1. заграждалъ се пѣтъ на всички авторитети къмъ водителство и

2. народътъ се лишавалъ отъ всѣко право да видоизмѣнява разпорежданията на апостолитѣ. Явили се опозиция по последната точка. Опозиционнитѣ представители — не безъ основание — се бояли да дадатъ сѣдбата на цѣлото население въ рѣцетѣ на едни хора, съ които се познавали едва отъ три месеца. Влияло е още и вкорененото недовѣрие на папаторци къмъ Бенковски. Единъ такъвъ човѣкъ, мислѣли тѣ, щомъ въ рѣцетѣ му дадатъ неограничена власт, могълъ е безразумно да ги въвлѣче въ най-необмислени приключения...

Трѣбва да се даде право на Бенковски, защото той, макаръ и голѣмъ парламентаристъ, е билъ въ случая добъръ психологъ и постигналъ смѣло, като водителъ. За едно дѣло, въ което ще падатъ глави, пѣкъ и въ всѣко друго — само защото е дѣло, а не приказка, не е достатъчно да убедишъ и да създадешъ съчувственици, но трѣбва да циментирашъ тия хора въ едно дисциплинирано тѣло и да ги подведешъ подъ единъ режимъ. Заслугата на Бенковски въ дадения случай състои въ това, че той, като апостолъ и заповѣдникъ, е схваналъ нуждата отъ система и режимъ.

Другъ е въпросътъ, дали буйниятъ апостолъ не е билъ въ състояние да научи и по-добъръ редъ отъ оня, на който иска да подчини свои съратници въ Оборище. Той ималъ силенъ природенъ умъ, да предвижда онова, което трѣбвало. Само

че образованието и подготовката му, а и самитѣ жестоки условия, срѣдъ които е трѣбвало да действа, не му помагали, може би, да избере други по-гладко послани пѣтища. До колко той е съзнавалъ нуждата отъ дисциплина, макаръ и подъ бодливия видъ на едни неограничени пълномощия, до колко тая нужда подходжала и на цѣлия складъ на духа му, складъ въ всѣкой случай зѣещъ съ празнини, служи за доказателство единъ уставъ, който Бенковски съчинилъ, споредъ свидетелството на съвременници, и който уставъ е, за съжаление, пропадналъ за поколѣнието. Своеобразниятъ демагогъ-апостолъ опредѣлялъ тамъ отношенията на всички подчинени къмъ по-горни, установявалъ и титли дори за тая целъ.

Спорътъ не траялъ дълго, благодарение на енергията и твърдостта на Бенковски. Той ималъ мнозинство на своя страна. Гласуването станало съ изтегляне на мечове. Бенковски изказалъ пълна готовност да поведе своитѣ хора на страна и да държи съ тѣхъ особень съветъ. Воловъ и Г. Нейчевъ се разчувствували. Разказватъ, че Воловъ дори и заплакалъ.

Него го измѣчвала мисълта, че едно велико дѣло, като това събрание, се разпадало благодарение само на славянския несговоръ.

Неостѣпчивостта на Бенковски и благиятъ нравъ на Воловъ, който и съ своя развитъ умъ упражнявалъ обаяние надъ представителитѣ, подействували най-после. Пълномощията били подписани безъ поправки. Пръвъ подписалъ Петъръ Петлешковъ, а следъ него се изредили и всички други представители. И тукъ патриотизмътъ и въодушевлението надвили. Следъ това вече се пристѣпило къмъ разрешаване жщинскитѣ задачи, за които е било свикано събранието. Въпросътъ, дали да има възстание или не, билъ най-бързо разрешенъ. Всички единодушно гласували да има възстание. Оставало да се опредѣли точно, по какъвъ начинъ трѣбва да стане то. Тукъ възникнали две мнения.

Апостолитѣ съ единъ кръгъ представители около тѣхъ съветвали четна война. Всички способни да носятъ оружие трѣбвало да поематъ гората. Предварително щѣли да изнесатъ муницитѣ и всички други потрѣби на нѣкое непристъпно мѣсто въ планината и после ще воюватъ въ околноститѣ, като пазятъ склада си или като го пренасятъ, споредъ нуждата, отъ едно мѣсто на друго. Мнозинството на представителитѣ въ Оборище били на друго мнение.

Ония, които искали да възстане мало и голѣмо, казвали, че, ако се допустнатъ чети въ Балкана, турското правителство ще използва да нарече тия последнитѣ разбойници и по тоя начинъ ще има по-голѣма възможностъ да ги преследва съ многобройна войска; ще ги избие и излови и ще ги накаже повече. А ако възстане цѣлото население, села и

градове, вниманието на чело̀вколюбива Европа ще се привлече, и султанът не ще каже, че това сж разбойници, а е възстание.

Само Бенковски, който сж рѣдка сила е схващалъ духа на времето и добре вниквалъ въ условията, въ които ще се развие борбата, предлагалъ цѣлото население да напустне села и градове и, като излѣзе въ планината, да се закрепятъ тамъ въ непристъпни за неприятеля мѣста.

Обаче, следъ всичко казано и обмислено избрали единъ срѣденъ пѣтъ: всѣки възстанически пунктъ трѣбвало да се защитава самъ. Слабитѣ сами да си завардятъ селото, трѣбвало да се прибератъ съ жени и деца въ нѣкои отъ близкитѣ по-големии и по-надеждни за отбрана центрове.

Ония, на които селата били признати за природно укрепени, считали себе си щастливи, не само отъ военно гледище, но и затова, че нѣмало да напустнатъ огнищата си. Естествено, че за мирнитѣ селяни, не чували за военни грижи, била твърде страшна мисълта да оставятъ като чиста непоптрѣбница съ потъ и мѣка зазидана топла стрѣха. Тукъ е билъ и сѣдбоносниятъ вжзелъ на дѣлото или на цѣлото решение. И наистина, горещата привързаностъ къмъ собственото огнище значително видоизмѣнила общитѣ разпореждания, взети въ Оборище.

За центъръ на възстанието било избрано Панагюрище, кждето да заседава главниятъ воененъ съветъ, който щѣлъ да ръководи движението. Копривщенскитѣ представители предложили да се избере за центъръ тѣхното село, но това предложение било отхвърлено както отъ другитѣ представители, така и отъ Бенковски.

Догдето още траяло заседанието, отведнажъ завалѣлъ силенъ, продължителенъ дъждъ. Огньоветѣ, върху които врѣли казанитѣ и се пекли агнетата, не само че угаснали като цигара, но и пепелъта имъ била отвлѣчена отъ бързия порой. Всички представители намѣрили подслонъ около дънеритѣ на кичеститѣ буки. Съ една речъ, невъзможно било вече да се заседава въ Оборище. Поради това направлено се предложение да се избере една комисия, която сжщия денъ да замине за Панагюрище и тамъ да се занимае съ изработването на устава и програмата на възстанието, както и да опредѣли деня, въ който да избухне възстанието. Селскитѣ представители, понеже знаели, че никой отъ тѣхъ нѣма да попадне въ тая комисия, се противопоставили на нейното избирание, като казали, че всичко щѣло да стане безъ тѣхно знание, но Воловъ успѣлъ да ги убеди, че целта на комисията ще бжде съвсемъ друга — тя ще работи за общо добро.

За членове на тая комисия избрали: 1. Искрьо Мачевъ, 2. Г. Нейчевъ, 3. Н. П. Стояновъ, 4. Н. Караджовъ, 5. Ив. Соколовъ, 6. Д-ръ В. Соколски, 7. В. Петлешковъ, 8. Хр. Търневъ, 9. попъ Грую, 10. Нейко Лулчевъ, Гуговъ.

При закриване на събранието пристигналъ куриеръ отъ Вратца, който донесълъ писмо отъ тамошнитѣ апостоли, въ което се споменувало между другото и следното:

„Ние сме вече готови, братя. Ако днесъ ни се представи случай, т. е. ако и другитѣ окръзи сж така сжщо готови, ние ще развиемъ знамето на свободата“. Това писмо, съдържащото на което всички представители изслушали съ възхищение, се прочело на високъ гласъ отъ самия Бенковски. Вследствие на това писмо, което раздухало още повече огъня, апостолитѣ мислѣли, че е излишно вече да се държатъ работитѣ толкова строго. Ето защо Бенковски обявилъ на представителитѣ, че денътъ, въ който ще се развие знамето въ четвъртия окръгъ, не е много далечъ. „А въ противенъ случай, прибавилъ той, ако турското правителство подуши работата и посегне да хване нѣкого отъ работницитѣ, то селото, въ което се случи това нещастие, трѣбва да възстане, за да отърве своя братъ и бързо да извести за това въ главната квартира (Панагюрище), отгдето ще се провъзгласи бунтътъ.“

Тая мѣрка апостолитѣ мотивирали така: ако правителството открие съзаклятието и хване нѣкое лице отъ работницитѣ, твърде е възможно да се случи то малодушно и отъ мъжки да бжде принудено да изповѣда тайната, и въ разстояние на нѣколко дни всичко да бжде потушено, така че ще трѣбва изново, следъ нѣколко години да се приготвява ново възстание. По тая причина да се вдигне знамето, па каквото Богъ помогне. Така и станало.

Заседанията на избраната въ Оборище комисия.

Избраната въ Оборище комисия за изработване протокола заминала за Панагюрище, гдето заседавала заедно съ апостолитѣ отъ 15—17 априлъ включително. Тя събрала всички свои решения въ единъ протоколъ. Бенковски диктувалъ, по кой начинъ да се пише всѣки въпросъ и отговоръ. Тоя протоколъ билъ подписанъ въ последния денъ отъ съвещанията, на 17 априлъ, и въ такъвъ видъ падналъ въ турски ръце.

Ето и самия протоколъ, преведенъ отъ френски текстъ, както е намѣренъ въ английската синя книга.

ПРОТОКОЛЪ

на

заседанието на 17 априлъ, станало въ Панагюрище подъ председателството на Георги Бенковски.

1. Питатъ апостолитѣ: съгласни ли сте да се дигне знамето на възстанието на 1 май?

Отговоръ на комисията: — Да, само че предварително трѣбва да ни се извести на 25 априлъ.

2. П. — Нужно ли е да се изгорят Одринъ, Пловдивъ и Т. Пазарджикъ?

Отг. — Да, трѣбва да се изгорятъ.

3. П. — Нужно ли е да се развалятъ желѣзницитѣ и телеграфнитѣ жици?

Отг. — Да, нужно е.

4. П. — Трѣбва ли да се съсипятъ градоветѣ Карлово, Златица и Ихтиманъ?

Отг. — Да.

5. П. — Трѣбва ли или не да се горятъ селата?

Отг. — Да, трѣбва.

6. П. — Но всичкитѣ ли села трѣбва да се горятъ?

Отг. — Не всички.

7. П. — Кои сж, прочее, селата, които трѣбва да се изгорятъ?

Отг. — Всички ония села, сжществуването на които прѣчи и може да принесе вреда на нашето дѣло, непременно трѣбва да се изгорятъ.

8. П. — Какъ трѣбва да постѣпимъ съ ония българи, които не възстанатъ на опредѣления день?

Отг. — Трѣбва съ всички срѣдства да ги принудимъ да възстанатъ.

9. П. — Какъ трѣбва да се държимъ къмъ смѣсенитѣ села, т. е. ония, които сж населени съ българи и турци? Трѣбва ли българитѣ отъ тия села да възстанатъ, или да се оставятъ на турското благоволение?

Отг. — Организирани възстанически чети отъ изключително българскитѣ села, намиращи се наблизо около смѣсенитѣ села, трѣбва да отидатъ незабавно въ тия последнитѣ, да освободятъ българитѣ отъ турски ржце и да ги отведатъ на опредѣленитѣ сборни пунктове.

10. П. — Какво поведение трѣбва да държимъ къмъ ония турци отъ смѣсенитѣ села, които се съпротивятъ на нашитѣ желания?

Отг. — Клане и съвършено разоряване на тѣхнитѣ жилища.

11. П. — Какъ трѣбва да се отнесемъ съ турското население въ селата?

Отг. — Въстаницитѣ, безъ да губятъ време, трѣбва да ги нападнатъ и чрезъ огънь и мечъ да ги накаратъ да се подчинятъ.

12. П. — Какво трѣбва да правимъ съ ония мюсюлмани, които се покоряватъ?

Отг. — Веднага ще трѣбва да имъ се събератъ оржжията, муницитѣ и имуществата, срещу които ще имъ се дава по една разписка, подписана отъ главатаря на възстанието. Тия тѣхни имущества ще се пазятъ въ българскитѣ съкровища и въ никакъвъ случай не могатъ да се злоупотрѣбятъ, защото принадлежатъ на мирното население.

13. П. — Гдѣ трѣбва да държимъ покоренитѣ мюсюлмани?

Отг. — Тѣ ще се повѣрятъ на нашитѣ старей, които ще ги отведатъ въ възстаническитѣ пунктове. Оттамъ ще се изпратятъ, заедно съ семействата имъ, децата и старцитѣ, къмъ ония избрани мѣста, които служатъ за прибѣжище на собственитѣ наши семейства; тѣ трѣбва да живѣятъ заедно, като сжчи братя. Наша света длъжностъ е да бдимъ за тѣхното благоденствие, за честта и живота имъ, както за нашитѣ семейства. Ако нѣкой се осмѣли да закачи на честта жена или момиче, били тѣ отъ коя и да е народностъ и вѣра, ще бжде застрелянъ съ шестъ куршума*). Они млади мюсюлмани, които сж способни да носятъ оржжие, ще се държатъ подъ българска стража.

14. П. — Какво трѣбва да правимъ съ кжцитѣ, които принадлежатъ на покорнитѣ турци?

Отг. — Трѣбва да се съобразимъ въ тоя случай съ онова, което е казано въ т. 7 отъ настоящия протоколъ.

15. П. — Кои сж градоветѣ, които трѣбва да бждатъ изгорени? Нужно ли е да се постѣпни споредъ както е казано въ т. 2?

Отг. — Трѣбва да се съобразимъ съ това, но ако ни позволява мѣстоположението, и ако наистина се докаже, че чрезъ това ще може да се помогне на жителитѣ.

16. П. — Какъ трѣбва да се постѣпни съ ония българи, които живѣятъ въ градоветѣ?

Отг. — Трѣбва да имъ се помогне.

17. П. — Следъ като се изгори Пловдивъ, какъ трѣбва да се направи, щото да можемъ да спасимъ българското население?

Отг. — Ще имъ се отиде на помощъ отъ две страни съ толкова сила, колкото разполагаме въ това време.

18. П. — Какво ще се прави съ Одринъ?

Отг. отъ апостолитѣ: понеже нѣмаме свои хора въ този градъ, за сега е невъзможно да вземемъ нѣкакво решение по тоя въпросъ.

19. П. — Следъ като изгоримъ Т. Пазарджикъ, по какъвъ начинъ ще можемъ да помогнемъ на българското население въ тоя градъ?

*) Въ преписа отъ настоящия протоколъ, който е даденъ до европейскитѣ вестници отъ турски източникъ, изречението турено въ разрѣдено, е изхвърлено. Трѣбва да се знае, че и тоя протоколъ, който билъ написанъ на единъ голѣмъ тефтеръ, падналъ въ ржцетъ на турцитѣ следъ поражението на възстанието и следъ убийството на Тодоръ Бѣлопитовъ, който носѣлъ всичката кореспонденция. Турцитѣ и за този протоколъ казватъ, че го намѣрили у Бенковски. Следъ това билъ публикуванъ на много европейски езици, но съ голѣми грѣшки. Погрѣшени сж най-много собственитѣ имена и селата. Читателитѣ могатъ да го намѣрятъ въ Английската Синя книга отъ 1876 г., стр. 183—186.

Отг. — Тръбва да имъ изпратимъ подкрепление и да ги защитимъ.

20. П. — По какъвъ начинъ може да му се помогне и отъ къде, именно, ще може да се изпрати въоръжена сила?

Отг. — Наша света длъжностъ е да съберемъ и усилимъ, колкото е възможно повече чети отъ околнитъ села, които чети ще се присъединятъ къмъ панагюрската чета, която ще тръгне отъ последното това мѣсто (Панагюрище) за Пазарджикъ подъ предводителството на Бенковски войвода. Четиридесетъ пожара, запалени вътре въ града, тръбва да предшествуватъ влизането на четата въ града. Населението само тръбва да подпали града. Двадесетъ души се определятъ отъ събранието да запалятъ Пловдивъ и други десетъ — да запалятъ Одринъ. Пазарджишкиятъ преставителъ Соколовъ се задължава да изпрати тия тридесетъ души предназначени за горепоменатитъ мѣста; никакво ново решение не ще се предприеме, докато не се изпълни това постановление.

21. П. — По кой начинъ тръбва да изгоримъ Ихтиманъ, ако не можемъ да изпратимъ свои агенти въ тоя градъ?

Отг. — Половината жители отъ селата: Мухово, Василица и Декралъ (?) тръбва да нападнатъ черкезкитъ села, находящи се между Мухово и Василица, а другата половина тръбва да нападне Ихтиманъ, който ще да се предаде на огънь и грабежъ. Следъ това казанитъ жители ще отидатъ въ Вѣтрень, за да прекъснатъ телеграфнитъ жици, а отъ тамъ въ Маркова врата, съ цель да завардятъ прохода. Едно отдѣление отъ 50 души ще потегли за Вѣтрень да го запали, заедно съ всичкитъ други села, които се намиратъ къмъ Т. Пазарджикъ, а следъ това казаното отдѣление ще се отпрати къмъ село Калугерово, за да заварди панагюрския пътъ, който води за Т. Пазарджикъ.

22. П. — Въ случай че не можемъ да изпратимъ свои хора въ Златица, що тръбва да се направи съ тоя градъ?

Отг. — Сто души бунтовници отъ Копривщица, подъ предводителството на войвода Ильо; двесте души панагюрци, подъ началството на Стоянъ Тропчевъ; други сто души петричани, подъ началството на Нено Гуговъ и Крайчо войвода, тръбва незабавно да потеглятъ предварително за Пирдопъ, гдето ще оставатъ до 50 души отъ четата, които ще иматъ за длъжностъ да подигнатъ на възстание околнитъ български села; друго едно отдѣление отъ тая чета ще тръгне за София. Четата, която ще се управлява отъ външни войводи, ще заварди прохода Ташъ-Кесень. Останалата частъ отъ четата ще бѣде раздѣлена на малки дружини, които ще обикалятъ по турскитъ села и ще подигнатъ златишкитъ българци, които отпосле ще отведатъ въ Петричъ.

23. П. — Какво значение тръбва да иматъ Копривщица и Панагюрище?

Отг. — Тѣ тръбва да се поставятъ въ отбранително положение така, че да могатъ да послужатъ за прибѣжище на околнитъ села.

24. П. — А съ Клисурата какво тръбва да се направи?

Отг. — Жителитъ отъ тоя градецъ тръбва да се събератъ съ възстаницитъ отъ Слатина, а после ще се раздѣлятъ на две части: едната отъ тѣхъ ще да се натовари да пази Златишкия проходъ откъмъ югозападна страна; а другата частъ ще отиде на помощъ съ 100 души работници, снабдени съ мотики и лопати, да направятъ окопи, за да запазятъ пътя откъмъ Слатина. Тѣзи последнитъ ще се управляватъ отъ Г. Икономовъ, а Пешо (?) ще предвожда първото отдѣление на западъ и, ако поиска помощъ, ще му се изпрати, както и оржие за 100 души.

25. П. — Какво тръбва да се направи съ Балкана — (Сръдна-гора)?

Отг. — Нужно и неизбежно е да се защитятъ неговитъ три прохода при селата Чукурлий, Калоферъ и Крушеджии. Триста души бунтовници, следъ като изгорятъ селата: Паничере, Демирджилере, Хисаръ-Кюселере, Кара-топракъ, Горна и Долна-махала и пр., тръбва да завардятъ прохода на Чукурлии; петстотинъ души съ мотики и лопати ще дигнатъ укрепление на последното мѣсто, запазването на което се повъръжава на Вѣлка изъ с. Кюселере. Така сѣщо тръбва да се запалятъ селата: Свободжелий, Кочмаларе и Бераджикъ. Жителитъ отъ селата Маджаре и Богазъ сѣ длъжни да отидатъ въ Калоферъ, за да запазятъ прохода. Жителитъ отъ Медресе-Ова и Арапово, следъ като покорятъ околнитъ села, ще отидатъ съ семействата си въ Калоферъ. Войводитъ Стоянъ и Антонъ, които ще иматъ подъ началството си 500 души юнаци, ще наблюдаватъ балканскитъ проходи. Селянитъ отъ Заарско и Чирпанско така сѣщо ще се съсредоточатъ къмъ Балкана.

26. П. — Какъ ще се гарантира безопасността на семействата и тѣхното отиване въ опредѣленитъ пунктове?

Отг. — Селянитъ сѣ длъжни да натоварятъ своитъ семейства на кола или на коне, които въ опредѣленитъ мѣста ще се пазятъ отъ четири отдѣления вардачи. Тѣзи, които ще бѣдятъ напредъ или отзадъ, ще се придружаватъ отъ избрана конница, а сръдата ще се пази отъ въоръжени пешаци. Така сѣщо и керванътъ съ провизиитъ ще се пази отъ въоръжена сила. Една малка чета ще бѣде опредѣлена да обикаля по селата, да пази останалитъ имоти, които не сѣ още пренесени. Всички села, следъ като се изпразнятъ, ще се предаватъ на огънь.

27. П. — Кѣде именно тръбва да се поставятъ женитъ, децата и провизиитъ?

Отг. — Жителитъ, които се намиратъ отъ с. Сотиръ нагоре, ще отидатъ къмъ Ахъ-Челеби, изъ планината.

28. Всички жители от югозападната страна на р. Марица — от Перушица до Костенец — трябва да отидат в Доспат през Батак.

29. Всички села около Коюн-Теле, заедно с ония, които се намират от Пловдив на един час разстояние, трябва да отидат в Копривщица.

30. А селата, които се намират на другата страна на р. Марица до Панагюрище, Мечка, Поибрене и Петрич, трябва да се изпразнят и жителите им да отидат в Балкана.

31. Изпразването ще стане, както е казано в чл. 26.

32. П. — Нужно ли е или не да се изгори София?

Отг. — Да.

33. П. — Как трябва да стане това?

Отг. — Десет души панагюрци, пет души перушени, пет души брациговчени и десет души от селата: Петрич, Мечка и Поибрене, всичко тридесет души, снабдени с фитили, газ и други запалителни вещества, ще бъдат натоварени да предадат на огън тоя град.

34. П. — Нужно ли е да се прекъснат телеграфите?

Отг. — Да.

35. П. — Как трябва да се развалят железниците между Бѣлово и Катунца?

Отг. — Трябва да се развалят всички мостове, помпи и ония локомотиви, които се намират в резерва на Серамбейската гара. Захарий се задължава да бди за изпълнението на тая мѣрка.

36. П. — Трябва ли да се чака условият ден за възстание?

Отг. — Трябва да се чака, доколкото обстоятелствата позволяват.

Горните параграфи се одобриха, по болшинство, от тримата апостоли, от избраните комисари и от централното събрание на Западна Тракия.

Подписали:

Г. Бенковски	} апостоли
П. Волов	
Г. Икономов	
В. Петлешков	} комисари
В. Соколски	
Ив. Соколов	
Н. П. Стоянов	
Н. Караджов	
Хр. В. Търнев	
Г. Нейчов	
И. Мачев	
Поп Грую	
Н. Л. Гугов	

Тоя протокол не могъл да се тури в действие в всички параграфи, понеже възстанието изпревари с десет дена. Щом се решило, съгласно т. 1 от протокола, че знамената на възстанието в четвърти окръг ще се вдигнат на 1 май, изпратили се бързи куриери до останалите три окръга с писма, с които им се известява за взетото решение. Четвърти окръг бързал да се похвали на другите апостоли в окръзите, че сж съумѣли да наредят работите криво-лѣво. Тая сжца комисия съчинила и други още правилници, които, за жалост, не съществуват вече. Тя написала и прокламацията към българския народ, с която прокламацията народът се призовавал на възстание, и която трябвало да бъде изпратена на 25 април. Когато дошло ред да се пише тая прокламация, голѣми препирни се породили между апостолите за нейната редакция, понеже всеки от грамотните апостоли и комисари били написали по един проект за възстанието. Бенковски настоявал да се приеме неговата редакция, без никакво измѣнение и употребление на омразните точки и запетаи. Тая прокламация на Бенковски захващала така: „Братя българи! Христос възкръсна и в нашата земя след 500 години . . .“

Волов, Соколов и др. възразили, че „образованият свят ще сжди за нас само по възванието, което трябва да бъде написано твърде внимателно.“

— „Аз нѣмам нищо общо с евреите и с коварните дипломати“, казал Бенковски — „българинът съм, апостолът съм на свободата, искам да ме разбират само ония, на които съм дошел да помагам, а какво щѣли да кажат редакторите на „Най фрей прес“ не искам да зная.“

Ето съдържанието на това възвание:

„Братя българи! Дойде вече краят на звѣрските злодеяния, които от пет вѣка насам търпи нашият народ под омразната турска власт! Всеки от нас с нетърпение очакваше тоя момент. На . . . май започва вече денят на българското възстание в България, Тракия и Македония. Всеки честен българин, в жилите на когото тече чиста българска кръв, както е текла тя и в жилите на нашите български царе: Крум, Борис, Симеон и Асен, трябва да грабне оръжие в ръце, за да възстанем като един човек и по тоя начин с първия още удар да смутим неприятеля.“

Нашите юнаци българи не трябва да се боят от смъртта и разните други опасности. Тѣ трябва да се не страхуват от това изгнано турско правителство, което отдавна чака своето опростяване. Напред, братя! Дигайте пушките в ръце да се срещнем един друг против неприятеля, да запазим своето отечество, да придобием свободата си!

О, българино! Докажи, че живееш и ти, покажи, какъ знаеш да ценишъ скъпата свобода!

Чрезъ днешното си възстание ти ще добиешъ свобода, съ бой и съ собствената си кръвъ. Чули хомота, който съче твоя вратъ като съ трионъ!

Ти, който търсишъ свобода, честъ и човѣшко право за себе си, пази така също свободата, честта и правата на оно-гова, който ги потърси при тебе. Защити го!

Бжди юнакъ неустрашимъ срещу неприятеля, сражайвай се, воювай геройски; но не отказвай благоволенieto си и къмъ роба!

Отъ днесъ, въ името на българския народъ, ние обявяваме предъ цѣлия свѣтъ, че желаемъ: или свобода, или смъртъ на цѣлото население.

Напредъ, напредъ, братя! Богъ е съ насъ!

Издадена отъ страна на българскитѣ апостоли въ За-падна Тракия.

(подп.) Василию".

Отдоле на прокламацията е начертанъ кръстъ съ кръвъ*). Тая прокламация се съставила въ кжщата на Иванъ Ликовъ. Петъ-шестъ души бързописци били повикани да изготвятъ преписи за всѣко село въ четвърти окръгъ. Датата 1 май не била писана, ужъ да не научатъ писаритѣ тоя страшенъ день:

Какво било въоръже-
нието на възстанитѣ.
Набавяне на оръжие.

До опредѣления день за обявяване възстанието оставали още десетина дни, а въ цѣлото село едва ли имало нѣ-коя свѣстна пушка, като изключимъ винчестеровата пушка на Бенковски, шеспо — на Воловъ, 3—4 други пушки, нѣ-колко ликошета и 150—200 револвера отъ много проста си-стема, които продавали евреитѣ по дюкянитѣ си заедно съ кибритени кутийки. По тая причина, въ едно заседание се решило единогласно да се изпратятъ двама души за оръжие въ Цариградъ, за което имъ се отпустили около 1,000 лири.

*) Въ своитѣ „Записки по българскитѣ възстания“ на стр. 294—295 Захарий Стояновъ обяснява съ нѣколко думи историята на тая прокламация. Василь Петлешковъ е билъ уълномоощенъ да разпрати по се-лата прокламацията безъ подписа на апостолитѣ, съ отпечатъкъ по единъ кръстъ съ кръвъ отъ труповѣтъ на убититѣ турци. Още сжщата вечеръ той се отправилъ за селото си Брацигово за разпространяване на въз-ванието. Чрезъ предаване отъ ржка на ржка то било предадено въ нѣколко села. Въ Батакъ нѣкой си Махмудъ Щърбиятъ успѣлъ да на-мѣри това възвание и го предалъ на турската комисия, която го пре-вела. Нѣкои любопитни арменци-кетипи въ комисията снели по единъ преписъ отъ турския преводъ. Съ единъ такъвъ преписъ е успѣлъ да се снабди Захарий Стояновъ. На турския преводъ се намира следната забелжка: „Копие отъ кървавото писмо издадено отъ българскитѣ апостоли въ Турско къмъ българския народъ“. Подписътъ Василию се предполага да е на Петлешковъ. Неизвестно защо той не си е под-писалъ презимето, а може би и турцитѣ да не сж могли да го прочетатъ.

За тая цель се избрали: Иванъ Джуджевъ и Антонъ Баталовъ. Тѣ заминали още на другия день за Цариградъ, но нито Па-нагюрище видѣло тѣхното оръжие, нито пъкъ тѣ видѣли Па-нагюрското възстание.

Страстъ било въ това време за оръжие; за да се купи едно шишине даже и отъ нѣкой старецъ, трѣбвало да стане източень въпросъ. Имало мнозина жадни за оръжие, но си-ромаси юнаци, които не били се снабдили още ни съ единъ пищовъ.

Писарѣтъ Бѣлопитовъ билъ заваренъ единъ пжтъ да плаче и да съчинява стихове, въ които изливаль своитѣ тж-ги. На въпроса, защо плаче, когато цѣлиятъ български на-родъ се смѣе и весели, отговорилъ, че е намислилъ да се са-моубие. Щѣлъ да се самоубие само затова, защото останаль безъ оръжие; никой не го зачелъ да му подари или заеме поне едно капсулия пищовче. Той продаваль мило и драго, задължаваль се да робува, само и само да може да се въ-оружи. Бедниятъ момъкъ! Неговитѣ сълзи не били кроко-дилски, не плачелъ той отъ фарисейско лицемѣрие.

Предателството на бал-
девския представителъ
Ненко Ст. Терзийски.

Балдевскиятъ представителъ Ненко Стояновъ Терзийски е отъ с. Балдево, малко селце отъ 36 кжщи и 120 души жители, 15 километра на североизтокъ отъ Т.-Пазарджикъ.

Ненко, вмѣсто да отиде да даде отчетъ на своитѣ из-биратели, отъ Оборище той отива направо въ Т.-Пазарджикъ при каймакамина (околийския началникъ) Али бей, комуто съобщава всичко чуто и видено въ Оборище.

Каймакаминътъ, като не могълъ всичко да рабере, нито да повѣрва, изпратилъ го въ Пловдивъ до мютесарифина, кждето да обясни всичко, каквото е видѣлъ и чулъ въ Обо-рище, но Али бей съобщилъ въ Пловдивъ отъ кждето по те-леграфа се предава въ Одринъ и Цариградъ.

Вижда се, че тая черна душа още въ първитѣ дни на събранието е мислѣла да стане Иуда предателъ, да вземе ро-лята на гнусенъ шпионинъ. Той се борѣлъ съ мръсната си съвѣстъ дълго време, защото, споредъ разказа на очевидци (Иванъ Арабаджията и Крайчо Самоходовъ), една нощъ въ Оборище той (Ненко) ставаль три пжти да пита другаритѣ, находящи се тамъ наоколо му представители: „Ами ако нѣ-кой отъ насъ отиде и предаде на турцитѣ, че българитѣ се готвятъ да възстанатъ, какво може да стане?“

И пакъ самъ си отговарялъ предъ тѣхъ:

— Голѣма награда ще даде правителството на тоя чо-вѣкъ, но и той не може живѣ вече между българитѣ“.

Още на връщане отъ Оборище изъ пжтя, подъ с. Меч-ка, Ненко се изказаль на хората около него, съ които пжту-валь — а между тѣхъ билъ и Хр. Търневъ отъ Пловдивъ —

изказалъ се, че ще обади на турското правителство за всичко, що се тъкми. Веднага, щомъ отишелъ въ Панагюрище, Хр. Търневъ обадилъ на Бенковски опаснитъ замисли на балдевския представител. Апостолътъ на бърза ржка изпратилъ хора да пресѣкатъ пътя на Ненко, обаче не било лесно да се знае, презъ кой пътъ, именно, той ще мине. Поржката на Бенковски била да го доведатъ живъ или мъртъвъ, но предателътъ не падналъ въ ржцетъ имъ.

Предателството на Ненко не подлежи на съмнение и по наши и по турски източници. Въ рапорта на Пловдивското извънредно сѣдилище се признава открито, че правителството се уповавало на донесенията на Ненко, за да вземе по-нататъшни мѣрки.

Освободителната Руско-турска война, която не следъ много последвала, паднала като гръмъ върху главата на нещастния предателъ. Следъ катастрофата при Шейново 1877 г. турцитъ отстѣпили и бѣгали кой кждето види. Ненко, предателътъ, като се научилъ за отстѣпленieto на турцитъ и настѣпленieto на руситъ, знаелъ, каква участь го очаква като предателъ на отечеството си, та решилъ да бѣга по стѣпкитъ на бѣгашитъ турци. Толкова се боелъ отъ отмъщение, че взелъ съ себе си всички домашни, дори и братъ си, които не били предъ никого виновни.

Следъ Санъ-Стефанския договоръ и следъ амнистията Ненко върналъ семейството си отъ Цариградъ, гдето прекарвали до тогава, обратно въ България. Извадилъ си билетъ и той ужъ да тръгне съ домашнитъ си, но въ последния моментъ се разколебалъ и при заминаването на трена далъ билета си на единъ беденъ заточеникъ да се завърне у дома си, а той махналъ ржка на своитъ и останалъ срѣдъ чуждия свѣтъ и въ неизвестностъ. Казвалъ на домашнитъ си, че въ Балдево ще намѣрятъ кжжитъ му изгорени и разграбени, а добитъка избитъ отъ отмъстителни панагюрци, което донѣкъ-де било вѣрно. Самъ Ненко отъ по-рано ималъ сведения, че съ пристигането на руситъ билъ разрушенъ домътъ му. Отъ тогава следитъ на Ненко се изгубили. Нѣкои казватъ, че той доста време се навърталъ около границата въ Кърджалии, кждето често пжти съ гордостъ казвалъ, че той издалъ възстанието.

Единъ бабаитинъ турчинъ, като слушалъ много пжти тия думи отъ него, единъ день му казалъ: „А бе холанъ, ти ако бѣше добъръ човѣкъ, нѣмаше да сторишъ това нѣщо на народа си; но като си направилъ това на своя народъ, ти можешъ да направишъ и на нашия, отъ когото не си членъ, по-голѣмо зло“ и като гръмналъ съ пицола си, прострѣлъ го мъртъвъ на земята.

Такава е всѣкога участъта на позорнитъ предатели на своето отечество.

Какви мѣрки взела
властта следъ узна-
ването за възстанието.

Турското правителство се стреснало сериозно отъ донесенията на предателя Ненко Терзийски до Пловдивския мю-тисарифинъ (окръженъ управителъ). Днитъ 16, 17 и 18 априлъ изминали въ споразумения между Пазарджикъ—Пловдивъ и между Пловдивъ—Одринъ и Цариградъ. Най-после, естествено, се дошло до споразумение и убеждение да се изловятъ комититъ възстаници. По разпореждането на пловдивския мютисарифинъ изпратенъ билъ въ Копривщица Неджибъ-ага съ 10 души конни стражари и стотина души башибозуци. Последнитъ той оставилъ въ Медетъ-дере, на 3—4 километра разстояние отъ Копривщица, за да изпраща чрезъ тѣхъ виновницитъ въ Пловдивъ, а въ случай на нужда да ги повика на помощъ. Неджибъ-ага пристигналъ на 19 вечерята, слѣзналъ въ полицейския домъ, цѣла нощъ не спалъ, не разседлалъ конетъ и мислѣлъ, какъ да излови комититъ.

На 20 априлъ сутринята той изпратилъ стражари, споредъ дадения му списъкъ отъ Пловдивъ, да уловятъ Георги Н. Тиханекъ, Брайко Еневъ, Т. Каблешковъ, П. Бояджиевъ, Лука Гьопчийски, Цоко Голхасановъ. Въ това време всѣки день споменатитъ лица били въ заседание. Последнитъ двама него день не били още отишли на заседание, и стражаритъ ги уловили, закарали ги въ полицията, като се впустили да дирятъ и другитъ. Щомъ се узнало за това въ заседанието, всички единогласно решили да се провъзгласи възстанието, и въ сѣщото време се дало разпореждане да се образуватъ две чети: едната подъ предводителството на Т. Каблешковъ, а другата — на Г. Тиханекъ тръгнали презъ черковния дворъ изъ тѣсни улици за полицията да искатъ освобождението на затворенитъ, но безъ кръвопролитие. Г. Тиханекъ, като минавалъ край дюкяна на П. Бояджиевъ, намѣрилъ стражара Кара-Хасанъ, който искалъ да улови П. Бояджиевъ. Заповѣдалъ му да се махне, но като не послушалъ, той го убилъ на мѣстото съ револвера си, а въ сѣщото време и Каблешковъ изпраздилъ револвера си въ въздуха. Тогава забили клепалата и камбанитъ, народътъ, въоржженъ, обиколилъ полицията отъ всички страни, а Неджибъ-ага съ стражаритъ (жандармитъ) се затворили вътре. Въ сѣщия моментъ Т. Каблешковъ написалъ писмо и го изпратилъ съ куриера въ Панагюрище да съобщи за обявяване на възстанието въ Копривщица.

Отъ Т.-Пазарджикъ Ахмедъ-ага билъ изпратенъ въ Панагюрище съ 10 души конни стражари. Ахмедъ-ага, като знаелъ, че Неджибъ-ага е тръгналъ на 18, не заминалъ веднага, за да не стигне преди него, тъй като Панагюрище било близо, а по-късно и на 19 вечерята билъ предъ Панагюрище, но страхътъ у него надвилъ, и той не посмѣлъ да влѣзе вътре, а се отбилъ въ с. Баня на 5 километра отъ Панагю-

рише. Отъ тамъ изпратилъ записъ съ писмо на турски езикъ съ български букви до вѣрния си приятелъ въ Панагюрище Стоянъ Цуцекъ, когото канѣлъ да иде въ Бая да се къпятъ въ топлинѣ минерални бани. Съ това Ахмедъ-ага искалъ да изпита, какво става въ селото. Обаче Цуцекъ, вѣрниятъ му приятелъ, се престорилъ на боленъ и не отишелъ. Стражарьтъ същевременно съобщилъ на мюдюрския намѣстникъ, че на сутриньта Ахмедъ-ага ще пристигне въ Панагюрище да му приготвятъ квартира. Но Ахмедъ-ага, хитрецъ, и на другия денъ 20 априлъ, пакъ закъснѣлъ до после обѣдъ.

Съ получаване известие, че мюдюриньтъ ще дойде въ селото, чиновницѣтъ въ панагюрския конакъ се погрижили, какъ да посрещнатъ гостенина и кжде да го настанятъ на квартира; защото колагасж пратилъ вече известие отъ Бая, че е готовъ да слѣзе въ селото. И тъкмо ханьтъ на Н. Дриновъ билъ одобренъ за приемъ конакъ отъ полицейския агентъ. Около обѣдъ известили на Н. Дриновъ за опасния изборъ, а надвечеръ колагасж пристигналъ, за да се настани въ комитетското гнѣздо. Това интересно съвпадение живо стреснало всички революционери. И тукъ, въ Панагюрище, се повторило въ този моментъ сжщото онова трескаво шушукане и размѣняне на мисли, както въ Копривщица, когато Неджибъ-ага пристигналъ да лови комитѣтъ.

Ханьтъ на Н. Дриновъ билъ главниятъ складъ за бунтовни мунции и за оружие. Другъ пжтъ колагасж настанявали винаги въ частна нѣкоя къща. Комитетскитѣ хора помислили, че това е хитра маневра отъ страна на колагасж (ротния командиръ), за да открие по-лесно бунтовническия складъ, както и да улови бунтовницѣтъ. И ето, че тъкмо срѣдъ това тревожно очакване пристигатъ двама куриери съ кърваво писмо отъ Копривщица за обявяване тамъ възстанието.

Донасяне сведения отъ Каблешковъ въ Панагюрище за обявяване възстанието въ Копривщица.

На 19 априлъ вечерьта Бенковски съ апостолитѣ Волковъ, Икономовъ и Захарий Стояновъ билъ се премѣстилъ въ къщата на Иванъ Тудевъ, който билъ известенъ за идването на Бенковски и другаритѣ му. Посрещналъ ги, заедно съ цѣлото си семейство, радостно още на вншната врата. За гордостъ считали всички ония панагюрци, въ къщата на които отидатъ апостолитѣ.

Въ нарочно опредѣлената за тѣхъ стая, наикитена и наредена като за гости, били въведени апостолитѣ. Стопаниньтъ на къщата Иванъ Тудевъ билъ възхитенъ, въртѣлъ се около тѣхъ и се чудѣлъ, съ какво да ги почерпи и да ги задоволи, колкото е възможно повече. Седналъ съ съпругата си въ стаята на апостолитѣ и започналъ да приказва съ тѣхъ.

„Живи бѣхме най-после, високи гости, да видимъ съ очитѣ си тоя свѣтълъ денъ, тая обща за всички ни християнска сватба, за която сме чакали толкова време“, казалъ той. Следъ дълги разговори Иванъ Тудевъ показалъ на апостолитѣ приготвеното оружие, фишецитѣ, турени въ две конски торби, царвулитѣ, пексметѣтъ (сухари) и пр., „а тая малка рушка съмъ приготвилъ за жената“, продължавалъ той, като показвалъ една ловджийска пушка. Бедниятъ Иванъ Тудевъ не знаелъ, какво ще му дойде до главата на другия денъ!

Следъ богатата вечеря, дадена отъ Иванъ Тудевъ, гостиѣ излѣзли внъ на двора. На четири мѣста изъ двора пазѣла добра стража, въоръжена съ дебели шишинета, подъ началството на храбрия стотникъ Ив. Хорчевъ. Нему било поръчано, никого да не пуца отвнъ или отвжтре, дори и домашнитѣ на Иванъ Тудевъ.

Вторникъ сутриньта на 20 априлъ, три дни преди Гергьовденъ, нѣмало заседание, защото било отложено да стане вечерьта. До обѣдъ били написани нѣколко писма до разни лица, участвуващи въ съзаклятието, а именно: П. Наботковъ, учителъ въ Пловдивъ, да побърза съ пригответенето на динамита, който билъ обещалъ; на Г. Ивановъ и на Цанковъ, чиновници по Хиршовата желѣзница, първиятъ въ Харманли, а вториятъ въ Ямболъ, да скжсатъ желѣзопжтната линия въ окръга.

Въ 6 часа по турски (по европейски 12 ч.) апостолитѣ следъ като се наобѣдвали, започнали работата по специалния си предметъ. Писаритѣ преписвали прокламациитѣ и се надпреварвали, кой повече екземпляра да препише. Денътъ билъ единъ отъ най-хубавитѣ пролѣтни дни, дълбока тишина владѣла изъ селото. Въ това време пристигнали въ Панагюрище двама куриери отъ Копривщица и запитали за къщата, въ която се намиралъ Бенковски. Единъ отъ куриеритѣ разказалъ въ сжщото време и за станалия случай съ Неджибъ-ага въ Копривщица. Разказътъ като мълния се разнесълъ отъ уста на уста изъ цѣлото село. Това е станало преди още да е разпечатано писмото, което носилъ единъ отъ куриеритѣ. Найдень Дриновъ, заедно съ куриера, който носѣлъ писмото, отишли къмъ Марешъ за къщата на Ив. Тудевъ, кждето билъ Бенковски. На отиване Дриновъ се отбилъ по-напредъ къмъ черквата „Св. Георги“. Тамъ, около тази черква, въ едно кафене, предвидъ на крайно тревожнитѣ времена, членовѣтъ на комитетския съставъ отивали презъ последно време почти непрекъснато на съвѣщание. Членовѣтъ на състава били събрани пакъ въ едно отъ малкитѣ ония кафенета, срещу поменатата черква „Св. Георги“. Пристигналъ Найдень Дриновъ съ безпокоенъ пламъкъ въ очитѣ, и съвѣщанието се започнало веднага. Съобщилъ на комитѣта за станалото въ Копривщица, и по чудо благоразумието надвило на пръвъ

моментъ. Набързо решили да убедятъ апостолитъ да се не бърза до нѣколко дни, докато не се получатъ пушкитъ отъ Цариградъ. Както е казано по-преди, изпратени били съ голѣма сума въ турската столица Ив. Джуджевъ и А. Баталовъ да купятъ пушки.

Следъ това кратко съвещание всички съветници вкупомъ се отправили за Тутевата кѣща при Бенковски.

Часътъ около 8 $\frac{1}{2}$ по турски — 2 $\frac{1}{2}$ по европейски, портитъ на Тутевата кѣща се похлопали. Стотникътъ Хорчевъ надникналъ предпазливо да види, кой тропа, и, като се увѣрилъ, че гоститъ му сж хора познати, отворилъ имъ пѣтнитъ порти. Чудно! Когато всички работници знаели, че въ тая кѣща, въ която се намиратъ апостолитъ, двама души заедно не бива да влизатъ презъ деня, за да не се турятъ въ подозрение хората и да не научатъ, кѣде живѣятъ апостолитъ, може да си въобрази човѣкъ, до каква степенъ били очудени апостолитъ, когато видѣли, че не единъ или двама души влизатъ въ тѣхното неприкосновено жилище, но всичкитъ почти панагюрски комисари на брой около 12 души. Въ числото на тия последнитъ се мѣркалъ младъ 25 годишенъ момъкъ, непознатъ на тѣхъ. Комисаритъ вѣрвѣли съ наведени глави, умислени, и по лицата имъ ясно могло да се прочете, че работата не била чиста, че се е случило нѣщо важно. „Готви револверитъ!“ извикалъ Икономовъ и всички скочили на крака, посрещнали комисаритъ още на вратата. „Какво се е случило, господа?! Какво е това отъ васъ? Защо сте се събрали толкова?“ — питали апостолитъ съ единъ гласъ. „Да нѣма предателство?“ — „Такова нѣма, но работата се е свършила вече“ . . . отговорили комисаритъ, следъ нѣколко минутно мълчание. „Не ме мѣчете, казвайте скоро!“ викналъ Бенковски гърмогласно. Комисаритъ се спогледали единъ другъ, като да били виновни въ нѣщо. Тѣ мълчали, лицата имъ се мѣнѣли, а това показвало, че действително работата не била чиста. Апостолитъ помислили, че е имало предателство. „Три часа става вече, откакъ въ Копривщица гърмятъ пушкитъ! Възстанието е дигнато“, отговорилъ Бобековъ съ развълнуванъ гласъ. „Кой е видѣлъ това? Казвайте, братя, ако сте истински българи?“ викали апостолитъ. „Писмо носимъ отъ Каблешковъ“, казали нѣкои отъ комисаритъ. Едри сълзи като дъждъ потекли отъ очитъ на всички. Всички въ единъ гласъ извикали: „Бунтъ! на оржие!“ Всички апостоли протѣгали рѣце за сѣдобоносното писмо. Воловъ прѣвъ взелъ писмото, но рѣцетъ му треперали, и той не могълъ да го разпечати; отъ неговитъ рѣце го поелъ Икономовъ и започналъ да го чете, но, щомъ произнесълъ думата „Братя“, езикътъ му се преплелъ. Бенковски най-после прочелъ писмото съ високъ гласъ, а писмото гласѣло:

„Братя!

Вчера пристигна въ село Неджибъ-ага изъ Пловдивъ, който поиска да затвори нѣколко души, заедно съ мене. Като бѣхъ известенъ за вашето решение, станало на Оборищното събрание, повикахъ нѣколко души юнаци, и, следъ като се въоръжихме, отправихме се къмъ конака, който нападнахме и убихме мюдюрина съ нѣколко запти. Сега, когато ви пиша това писмо, знамето се развѣва предъ конака, пушкитъ гърмятъ, придружени отъ ека на черковнитъ камбани, и юнацитъ се цѣлуватъ единъ другъ по улицитъ! . . .

Ако вие, братя, сте били истински патриоти и апостоли на свободата, то последвайте нашия примѣръ и въ Панагюрище.

20 априлъ 1876 г. Копривщица.

Т. Каблешковъ“.

При писмото стоела следната забележка: „Бѣхъ очеvidецъ, когато се извърши всичко гореказано въ писмото на Тодора. Тръгвамъ за Клисуре, за да направя сѣщото.

Н. Караджовъ“.

„Бунтъ! Възстание! Скоро, Бобековъ свикай стотникитъ, удряйте камбанитъ! Изгърмете нѣколко пушки да се обяви възстанието! На оржие! Какво чакате? Нашитъ братя се биятъ вече“ викалъ Бенковски, колкото ималъ сила, викали всички. . . Комисаритъ се посъвзели за моментъ, и веднага между тѣхъ и Бенковски се завързалъ голѣмъ споръ. Панагюрскитъ комисари, съгласно взетото решение, препоръчвали благоразумие и чакане. „Да се разбере по-добре работата, не му е още времето, нѣма нищо приготвено“, опиталъ се да възрази развълнуванъ отъ спора Бобековъ. Той упорито настоявалъ да защити мнението на комитетъ. Тѣхниятъ слабъ, но справедливъ гласъ не могълъ да подеиствува; той останалъ гласъ въпиющъ въ пустиня, между грозното изгърмяване на нѣколко пушки срѣдъ двора на Иванъ Тутевъ. Куршумитъ грозно цепѣли въздуха и съ своя ревъ нарушавали вече тишината въ мирното до тая часъ село. Комисаритъ не упорствували по-вече. Жребieto било хвърлено, тѣ излѣзли на бързо отъ кѣщата на Иванъ Тутевъ, като казали, че отиватъ да се приготвятъ и въоръжатъ. Съ тѣхъ заедно излѣзла и стражата, излѣзли и секретаритъ Бѣлопитовъ и Т. Георгиевъ, които така сѣщо отишли да се приготвяватъ. Въ дома на Ив. Тутевъ останали само четирима апостоли и перущенскиятъ представителъ В. Соколски.

Бѣгството на Ахмедъ-ага и турскитъ чиновници отъ Панагюрище.

Както казахме, Ахмедъ ага билъ изпратенъ отъ Т.-Пазарджикъ въ Панагюрище да излови комититъ. Той съ своитъ двадесетина стражари билъ на пътъ откъмъ Бана за Панагюрище и, щомъ се надвесилъ

надъ града и го доближилъ, чулъ гърмежитъ. Като стигналъ върху баира „Св. Богородица“ билъ поразенъ отъ първитъ избухвания на бунтовната буря и толкова се уплашилъ, че почналъ да бѣга назадъ. Страхътъ на правителствения агентъ билъ толкова голѣмъ, че като вихъръ се отзовалъ между юрушкитъ колиби по посока къмъ Т.-Пазарджикъ. Въ Панагюрище турскитъ чиновници били изненадани. Даудъ онбаши игралъ карти съ кятипина отъ конака, а Дѣлчо Цолевъ, стотникъ, игралъ табла съ Пенчо Налбантина. Щомъ припукали пушкитъ, онбашията и кятипинътъ избѣгали къмъ конака. Скоро следъ това Даудъ съ не по-малка бързина и снисьенъ на своя конъ препускалъ по Драгулинъ махала нагоре, за да го не видятъ, и да спечели отъ горната страна пѣтя за Т.-Пазарджикъ. Когато дружината най-после свърнала да нападне открито конака, Даудъ вече бѣгалъ по ребрата на Драгулинъ-долъ нагоре и се спасилъ; сжщо и нѣкакъвъ стражаръ успѣлъ да се присъедини къмъ него. Бунтовническитъ гърмежи по тѣхъ не могли да ги достигнатъ. Даудъ, който скоро спечелилъ гладкото шосе, първи донесълъ въ Т.-Пазарджикъ известието за пламналото въ Панагюрище възстание. Неспособността и страхливостта на турската стража даде възможността то да се развие и му се даде голѣма гласностъ.

Когато въ кжщата на Иванъ Тутевъ гръмнали пушкитъ, и се чуло шумъ въ махалата, комитетътъ и другитъ сподвижници не били готови за съпротивление — за действие. Прибързаността на Бенковски е могла да даде фаталенъ край на цѣлото възстание. Ако конашкитъ запити (стражари) се били о време съвзели да се възпротивятъ съ оржие, и ако Ахмедъ-ага въ оня моментъ, вмѣсто да избѣга, смѣло паднѣлъ съ своитъ двадесетина конни стражари, всички отлично въоръжени, и веднага известѣлъ въ Т.-Пазарджикъ за възстанието, щѣла още сжщия день да пристигне поддръжка и можело да се осуети възстанието.

Излизането на Бенковски съ шаба си — апостолитъ, предъ конака да обяви възстанието въ Панагюрище.

сжщо почнали да се приготвяватъ, кой съ каквото е могълъ да намѣри въ кжщата на Ив. Тутевъ. Решили да излѣзатъ на улицата, да отидатъ предъ конака и да обявятъ възстанието. Приготовлението на апостолитъ не траяло повече отъ десетъ минути следъ заминаването на комисаритъ. Едно малко байраче (знаме) било донесено отъ Карлово отъ Воловъ, но то било безъ дрѣжка, затова на бърза ржка го приковали на една върлинка и го понесли да се развѣта.

Следъ прочитане писмото, пратено отъ Каблешковъ, и следъ разговоритъ съ апостолитъ, панагюрскитъ комисари отишли да се приготвятъ и въоръжатъ за възстание. Бенковски съ шаба си

сабли и пушки тракали, револвери се опасвали. Икономовъ съ байрака излѣзълъ на двора, гдето всички били съ извадени сабли въ ржка. Прокламациитъ, които се писали нѣколко дни, хвърчели изъ стайтъ и изъ двора. Всички треперѣли като листъ, Бенковски съ промѣнено лице давалъ своитъ заповѣди, а Воловъ съ благородната душа проливалъ сълзи и викалъ: „Скоро, братя, отваряйте портитъ да излѣземъ! Ние да станемъ най-напредъ жертва. . .“

Малко хора отъ Панагюрище знаели за приготвленията. Дветъ пушки, съ които се провъзгласило възстанието, едва ли били достатъчни да събудятъ петѣковния робъ.

Готови или не, панагюрскитъ апостоли трѣбвало да излѣзатъ на улицата съ байрака въ ржка, трѣбвало да изпълнятъ своята клетва и тържествени думи.

Какво било положението на Иванъ Тутевъ миналата вечеръ, какъ горещо се отзовавалъ за възстанието, като си мислѣлъ, че апостолитъ ще постоятъ само една вечеръ въ кжщата му, а после ще си отидатъ, както всѣки гости. Той не е сънувалъ дори, че първата пушка на Панагюрското възстание ще пропука отъ неговата кжща. Когато Бенковски извикалъ: „Отваряйте цѣлитъ порти, за да излѣземъ потържествено на улицата“, въ кжщата на Иванъ Тутевъ се зачулъ женски плачъ, който не приличалъ да е отъ радостъ.

Апостолитъ застанали напредъ и Иванъ Тутевъ въ не много завидно положение, като че искалъ нѣщо да говори, но обстоятелствата се стекли така, че не могълъ нищо да каже — езикътъ му се завързалъ.

Съ развѣто зелено знаме трѣгнали и излѣзли на улицата съ голи сабли въ ржце, боси и гологлави, само четирмата апостоли. Щомъ излѣзли на улицата, всички запѣли бунтовната пѣсенъ — Стамболовитъ стихове:

Ха, народъ поробенъ,
Що си тѣй заспалъ,
Илъ животъ свободенъ
Тебъ не ти е милъ! и пр.

Всѣки може да си представи, какво впечатление е направило появяването на апостолитъ на улицата не само на женитъ, на децата, на ония, които не бѣха ги виждали, но и на близки познати. Улицата, по която вървѣли, била пуста; тукъ-тамъ се чувало силното затваряне на портитъ; по улицата прекосвали нѣкои жени, които потѣвали въ двороветъ, а после си подавали главитъ презъ стениитъ, за да гледатъ. Като вървѣли изъ улицитъ непрекъснато пѣли и въ единъ гласъ всички викали: „Бунтъ! Бунтъ! На оржие всички!“ Първото лице, което се осмѣлило да излѣзе насреща имъ, за да ги поздрави и пожелае добъръ успѣхъ на светото дѣло, била съпругата на Филипъ Щърбановъ. Тая доблестна жена била успѣла да откъсне и нѣколко стрѣка здравецъ, отъ

които подала на всеки по един, и бързо се върнала пакъ въ къщата си.

Всички вървели къмъ чаршията. Следъ нѣколко минути били до моста на р. Луда Яна, откъдето се виждалъ конакътъ на 200—300 крачки разстояние презъ рѣката. Пазителитъ на тишината или по-добре представителитъ на султановата власт се обтѣгали безгрижно предъ конака, легнали на припекъ. И тѣхъ така сжщо гърмели въ дома на Ив. Тутевъ не били ги стреснали още. Сега, когато стоели предъ тѣхъ лице срещу лице, разбудени отъ пѣснитъ и отъ вика имъ, тѣ гледали втречено къмъ бунтовниците, не могли да си обяснятъ, що за хора сж тѣ. Вѣроятно сж си помислили, че това сж нѣкакви комедияни, които обикалятъ изъ селата по празниците и ходятъ изъ улицитъ съ байракъ и тѣпанъ да събиратъ публика. Дружината внезапно обърнала пушкитъ си срещу тѣхъ и така ги разбудила отъ блажения имъ сънъ. Вжтре въ една минута заптитъ не се видѣли единъ съ другъ. Така дружината продължила своето театрално шествие.

Изъ рѣката, къмъ която страна бѣгаль единъ отъ уплашенитъ заптии, изгърмѣла и друга пушка, която още повече смутила клетитъ заптии. Тоя изстрѣлъ билъ даденъ отъ секретаря на апостолитъ Т. Георгиевъ, който идѣлъ отъ дома си приготвенъ, както трѣбва. Между това, шествието взело пѣтя презъ срѣдата на чаршията по направление къмъ Долна махала. Единъ отъ юшурджитъ (който закупва деветка отъ житото) билъ пресрещнатъ на улицата и нападнатъ отъ въоръженитъ хора съ револверни изстрели; нещастниятъ не знаелъ, кѣде да се скрие. Найдень Дриновъ, който се билъ въоръжилъ и бързалъ по сжщата улица да стигне дружината, като го видѣлъ, стрелялъ въ него и го наранилъ. Турчинътъ, който следъ това билъ хванатъ и арестуванъ, билъ цѣренъ, оздравѣлъ и по-късно следъ падането на Панагюрище явилъ се предъ сѣда да свидетелствува за онова, що е станало. Сжщиятъ ходилъ и въ затвора и си отмъстилъ съ хубавъ бой надъ Найдень Дриновъ. Всички него моментъ били въ изстѣпление и всички забравили, че революционниятъ уставъ запрещава да се нападатъ беззащитни хора, отъ каквато и народност да били.

Дружинното шествие съ знамето слѣзло до края на селото. Навсѣкѣде всички викали: „Бунтъ!“ и „На орѣжие!“ „Хайде излизайте, възстанието е обявено!“ Черковнитъ камбани забили, и единъ по единъ всички излѣзли въоръжени и съ войнственъ видъ. Поздравленията, прегръщанията и цѣлуванията нѣмали край. Всички били вънъ отъ себе си, мнозина даже плакали отъ радостъ. Бенковски и дружината се върнали пакъ на моста, цѣлото Панагюрище било вече на кракъ.

Никой не могълъ да усѣти, какъ и по какъвъ начинъ е станало възстанието, по чия команда и подъ страха на какъва дисциплина можали да се събератъ повече отъ 500 души народъ въ толкова късо време. Всички ораторствували, всеки давалъ команда и свое мнение, охкалъ и благославялъ. Мнозина оратори, въ числото на които билъ и Бенковски, поискали да говорятъ, но кой слуша? Повече отъ 500 души говорѣли отъ единъ пѣтъ. Повече отъ единъ часъ юнацитъ стоели на мегдана почти въ бездействие.

Идването на новъ каймакаминъ въ Панагюрище.

По едно време отъ долния край на селото съобщили, че по Т. Пазарджишкия пѣтъ се задала талига съ новия каймакаминъ. Много хора на часа тръгнали надолу, като че цѣлата армия на султана вече нападнала Панагюрище. Близко край селото спрѣли колата; много пушки изгърмѣли изведнажъ върху бѣлия покривъ на бричката, и новиятъ каймакаминъ се облѣлъ въ своята кръвъ. Следъ тази случка вниманието на всички било приковано къмъ шосето Т.-Пазарджикъ, отгдето най-скоро могло да се очаква нападение.

Вземане бързи мѣрки за отбрана.

Следъ убийството на каймакамина възстаницитъ още на мѣстото решили да се завардятъ височинитъ на в. св. Никола, които владѣятъ входа за Панагюрище. За главенъ началникъ въ този секторъ билъ опредѣленъ Ив. Соколовъ, когото сжщевременно назначили и комендантъ на Панагюрище. Избранъ билъ Соколовъ, понеже познавалъ отчасти военнитъ науки, които изучилъ въ бѣлгарската легия въ Бѣлградъ.

За в. св. Никола се отправилъ стотникътъ Павелъ х. Симеоновъ съ триста души. По тоя начинъ прохвѣтъ билъ заварденъ. Не по-малко билъ опасенъ и входътъ откъмъ златишкия пѣтъ. Златишкото поле хранѣло много турски села и махали, а и населението въ ония мѣста било много фанатизирано, та е задавало страхъ на панагюрци. Петдесетникътъ Илю билъ изпратенъ на „Медетъ“ да заварди оная опасенъ златишки пѣтъ, за кѣдето се приготвили да идатъ около 80 души възстаници. Тѣ преспали близо до селото, а сутринъта рано се изкачили на самия „Медетъ“, кѣдето си направили окопи. Тукъ, на тая позиция, за помощникъ билъ изпратенъ Илия Манчо Маневъ.

Завършване първия денъ отъ обявяване възстанието.

Събрали се на площада въ чаршията хора продължавали още да мждруватъ. Притѣмнявало се вече, и стратитъ още не стихвали. Изказвали се разни мнения: едни искали да нападнатъ Стрелча; други, които разчитали на своитъ сили, искали да се отправятъ къмъ Т.-Пазарджикъ. „Смъртъ

на тиранина", викала тълпата, и не се взело никакво решение, освен да се укрепят проходите към Панагюрище. Така минал първия ден, в който се обявило въстанието.

Временно правителство и военен съвет.

Заедно с взетите военни мерки за самоотбрана на Панагюрище, били направени и административни разпореждания от общ характер за цялия окръг. Революционният комитет се нареждал "Временно правителство", а също и "Военен съвет". Но тази мярка е била уговорена още от по-рано, когато се изработвал планът на въстанието. Въ същност, обаче, тя е отглас на онова решение, взето в Оборище, според което Панагюрище се признавало за административен и военен център на революционното царство. Членовете на "военния съвет" или "ново правителство" трябвало да бъдат пак същите ония лица, които образували и комитетския постоянен състав, а именно: Найденов Дринов, Симеон х. Кирилов, Искро Цв. Мачев, П. Бобеков, Филип и Петър Щърбанови, Захарий Койчев, Тодор Влайков, Марин Дълчев Шишков, Кр. Ив. Гешанов, Ив. Джуджев и П. Р. Мачев. Председател и подпредседател нямало. Председателствувал и ръководил комитетските съвещания обикновено сам Бенковски, но това ставало, когато апостолът се намирал в селото, а в негово отсъствие, като ръководител повечето изпълнявал Павел Бобеков, като най-образован и с авторитет от всички. Първенството си Бобеков дължал изключително само на своето лично превъзходство, без да е бил определен или назначен за председател, защото такъв нямало.

Биография на главните дейци и участници въ въстанието.

1. Бенковски е роден в Копривица. Сжщинското му име е Гавраил Груев Хълтов. Името "Бенковски", което е полско име, той си го присвоил от един поляк, с чийто паспорт си служил тоя български революционер. Първоначалното си образование получил в родното село, и след това родителите му го дали да учи абаджийство. Отпосле той се занимавал с търговия в Мала Азия, скитал из Цариград, Смирна, обикалял Анадола. Но в търговията не му провървело, пак и не бил роден за търговец. Неговият буен характер не му давал да се заведе на едно място и да се посвети на мирно занятие. "Главното е", разказва сам Бенковски, "че аз трябваше да ляжа на лъво и на дъсно, та тогава да успея в търговските предприятия; трябваше да правя низки поклони на турците, да изяждам правото на другите и пр. — нѣща, които моята душа не може да приеме по никакъв начин. На всичко това махнах с ръка и минах в Румъния да търся по-сво-

боден и охолнен живот. Там можах да се запозная с нѣкои народни хора, и това стана причина да мина въ отечеството си под лъжливо име." Бенковски отначало играл второстепенна роля между апостолите. Той се свивал на страна, гласът му нѣмал никаква тежест. Като слушал, че организаторите говорят по нѣколко езика, благоговѣл предъ тях. Обаче, следната проста случка подигнала неговия авторитет на нѣколко степени. Румънската тайна полиция въ Гюргево узнала отъ турския агентъ Димитраки, шпionинъ, по народностъ грѣкъ, при когото се въртѣл и нѣкой си Михаил Чокоевъ, българинъ отъ Русе, че имало много българи събрани въ Гюргево, които искали да компрометиратъ Румъния. Полимейстерътъ изпратил една сутринъ единъ отъ градските комисари въ дома на апостолите да се увърта, що за хора сж тѣ. Комисарътъ, като мислѣлъ, че има работа съ градинари българи, безъ да потропа на вратата, влѣзъл отъ единъ пѣтъ въ стаята и започналъ да пита: Що за хора сте?" Докато апостолите се готвѣли да му отговоратъ, Бенковски станалъ отъ мѣстото си, ударил една плесница на пазителя на тишината, хваналъ го за ржката и го изтласкал изъ вратата. Тая постѣлка на Бенковски очудила всички присѣстващи и го издигнала предъ тях и предъ неговите собствени очи.

Следъ потушаване на Сръдногорското въстание и разпрѣскването на въстаниците, Бенковски и нѣколцина още български въстаници, между които били З. Стояновъ и отецъ Кирилъ, тръгнали презъ планините с намѣрение да побѣгнатъ въ Сърбия или въ Румъния. Ала въ Тетевенския балканъ тѣ били предадени на турците отъ единъ планинецъ. Когато минавали планинската рѣка Костина (Свинарица) на 12 май, турците ги издебнали и сполучили да убиятъ Бенковски. Главата му била отрѣзана, набита на дълъгъ прѣтъ и разносяна отъ турците по села и градове. Едва на 21 май тя е била погребана въ София, въ гробищата на дѣсно отъ пѣтя за Княжево, а тѣлото му е било закопано преди това въ Тетевенъ.

2. Найденов Ст. Дриновъ е роден презъ м. априлъ 1864 г. въ Панагюрище. Той е по-малкиятъ братъ на историка Маринъ Ст. Дриновъ. Найденов получилъ своето, макаръ и оскъдно, образование при учителите Маринъ Дриновъ, Нешо Бончевъ (критикътъ) и Захарий Самоковецъ. Следъ като свършилъ основното училище въ родното си мѣсто, Найденов завързалъ дружба съ учителите и се пристрастилъ къмъ четене, съ което е тъй сродна и страстта къмъ обществена дейностъ. Билъ е членъ въ читалищното настоятелство, вземалъ е участие като актьоръ въ представленията и жадно челъ книгите, които се намирали въ библиотеката на читалището. По занятие билъ абаджия и много трудолюбивъ, та спечелилъ малка сума и още

на 20 годишната си възраст започнал самостоятелна търговия с вълна и шаяци, с която се занимавал до възстанието, и която го направила доста самостоятелен. Когато през 1871 г. дошел в Панагюрище за първи път Васил Левски, Н. Дринов се явил сърдечен негов последовател и станал един от събговорите на съставения от апостола комитет. Найденов Дринов е един от най-старите и видни революционни дейци в Панагюрище. Той е държал хан в сжщото село. Вън от заседанията и от вътрешния живот на комитета, той бил централна личност между панагюрския революционен съвет и за гости от вън. Той е получавал комитетската кореспонденция. Всички революционни куриери, идещи отвън с писмо или устна поръчка, било до апостола право или до приготвителния комитет, били задължени да се явяват при Н. Дринов, който вземал писмото и го предавал на Бенковски в тайното му скривалище, а ако е било до комитета, сам го отварял и го чел. В последно време до неговата смърт, той се занимавал в Панагюрище с адвокатство. Найденов Дринов се поминал в 1909 год.

3. Симеон х. Кирилов е роден в Панагюрище на 8 май 1825 г. Още на седма годишна възраст бил пратен от баща си х. Кирил Стефанов при даскала Кесария (казанлъчанин), при когото се учил до 12-та си година. След това вече за по-голямо образование бил воден поред в Коприщица и Т.Пазарджик. По желанието пък на баща си, Симеон х. Кирилов тръгвало най-после да остави книгата и започнал да изучава кожухарство, с което и търгувал отпосле и в Т.Пазарджик. След смъртта на баща си той поел самостоятелна работа в Панагюрище. Като баща си и той бил добър търговец, ходил в Цариград, Варна, Ески-Джумая, Анхиало, Карнобат, Ямбол, Сливен и пр. за търговски предприятия, след което се установил кжде 1850 г. за винаги в Панагюрище — търговец на манифактурни стоки и шаяци. Предприемчив и деятелен той започнал изработването на сахтиян, който изпращал в Нѐмско, а в Цариград търгувал с овни. В неговата табакана е станало заклеването на членовете на комитета. Симеон х. Кирилов се поминал на 28 януарий 1910 год.

4. Павел Ст. Бобеков е роден в Панагюрище на 14 октомврий 1852 г. На 12 годишна възраст бил изпратен в Цариград. Там Бобеков се учил малко време в гръцката гимназия, после преминал в държавното медицинско училище, кждето останал до 1873 г., без да довърши медицинското си образование. През 1874 г. той се връща в родното си село по семейно нещастие. Панагюрци скоро оценили Бобеков, бждещият си предводител, и го

поканили да учителствува в родното си село; затова той оставил медицинското училище и станал учител в Панагюрище. Бобеков освен гръцки език знаел още и френски. Скоро бил назначен главен учител, а читалището в Панагюрище го избрало за свой председател — положение, в което го заварило и възстанието.

Като се има пред вид общата почит, с която се е ползувал Бобеков в цялото село, лесно може да се разбере, защо той, когато настъпват събитията, макар и без военно образование и не войнствен по дух, пакъ заема ръководно място. Той имал и литературни опити; превел „На сила оженване“, „Бждни вечер“; сътрудничел в „Читалище“ и „Ден“, кждето напечатали нѐколко статии — повече преводи. Бобеков взел участие и в сѐрбско-турската война. След възстанието веднага заминал за Румѐния, кждето редактирал вестник под име „Нова България“, който излизал в Гюргево в 1876 год. Там панагюрският патриот е печатал и своите спомени за Априлското дѐло. Бобеков взел участие и в Освободителната война, заболѐл тежко и починал в Търново на 17 октомврий 1877 година.

5. Филип Ст. Щѐрбанов е роден на 10 септемврий 1841 год. в Панагюрище. Баща му Стефан Павлов Щѐрбанов бил богат и с образование човѐкъ, ползувал се с уважение пред всички свои съграждани. Той се погрижил да обдари сина си, покрай грижливото домашно възпитание, още и с наука. През 1847 г. Филип постъпил в мѐстното училище и свършил — по тогавашната програма — трети клас. След това вече той започнал да работи под ръководството на баща си абаджийство. След бащината си смърт и до възстанието Филип Щѐрбанов се занимавал с сжщата търговия и, като виден и почтен гражданин, бил избран векилин. След възстанието се преселил в София. Бил е три пѐти избран за народен представител. Починал в София в 1904 г.

6. Кръстьо Ив. Гешанов е роден през 1847 г. в Панагюрище. Той бил син на богати родители. Като търговец отначало в родния си град, а после в Пловдив, той се научил да презира турците за своеволията им. През септемврий 1875 год. Гешанов напуснал Пловдив и се върнал в Панагюрище, а през пролѐта на 1876 год. той станал член на революционния комитет и бил избран за векилин. Според разказа на нѐкои, той като член на военния съвет, бил считан и за помощник на хилядника Бобеков. Гешанов бил сжщо един от тия, които с оржие в ръка взели живо участие в борбата против врага. Починал в 1898 год.

7. Петко Р. Мачевъ е роденъ въ 1826 г. въ Панагюрище. Той е билъ джелепски, богатски синъ. Самъ той, много младъ, станалъ джелепинъ. Голѣмъ салтанатъ го обикалялъ: сеизи, ясакчи — всички съ отборъ коне, скъпо оръжие и разкошно облѣкло. Въ 1876 г. новъ идолъ въ душата му вече става комитетската светиня. Като възрастенъ и влиятеленъ гражданинъ, Петко Мачевъ билъ избранъ членъ въ революционния комитетъ, а следъ прогласяването на възстанието естествено става членъ на военния съветъ. Презъ време на революцията той почти постоянно придружавалъ апостола Бенковски, а това е ставало съ целъ да подкрепи авторитета на последния, тъй като громкото джелепско име на Петко Мачевъ било известно между народната маса въ цѣлата оная околностъ. Той доживѣ да види Освобождението. Починалъ въ 1902 г.

8. Искрьо Цвѣтковъ Мачевъ е роденъ на 22 февруарий 1844 г. въ Панагюрище. Макарь и овчаръ, неговиятъ баща билъ доста събуденъ човѣкъ и особено обичалъ и уважавалъ ученитѣ хора на своето време. Щомъ Искрьо станалъ на 7 години, баща му го изпратилъ въ училище, гдето показвалъ природни дарби, които привлѣкли вниманието както на учителитѣ, така и на гражданитѣ. Свършилъ курса на панагюрското училище, което споредъ тогавашната програма, имало само три класа. Условилъ се учителъ въ родното си село, на която длъжностъ той останалъ до 1 септември 1869 г. Презъ учебната 1869—1870 г. Искрьо Мачевъ следвалъ въ Пловдивската семинария. Следъ свършването на учебната година завърналъ се въ Панагюрище, кждето наново се заловилъ за учителството, на което го заварва възстанието. Той билъ избранъ отъ Панагюрище за неговъ представителъ въ Оборище. Искрьо Мачевъ починалъ въ 1903 г.

9. Иванъ Ст. Джуджевъ е роденъ въ Панагюрище на 2 октомври 1844 год. Синъ на богатъ панагюрски търговецъ, като станалъ на 7 години, билъ заведенъ въ училище, и младиятъ момѣкъ, едва що научилъ що-годе да чете и пише, билъ оставенъ при баща си, за да му води търговските книги. Презъ това време Иванъ Джуджевъ изучавалъ и абаджилъка, та скоро се обявилъ и самостоятеленъ търговецъ на абаджийска стока. Той прекарвалъ бало и шаякъ въ Сърбия, откъдето въ замѣна, освенъ богатство, придобилъ и духъ за свобода. Той билъ главниятъ доставчикъ на оръжие за Панагюрище, както и за цѣлата околностъ. Като нѣмало вече, какво да се купува въ Пазарджикъ и Пловдивъ, започналъ да отива и до Цариградъ. Тамъ го заварва последния пѣтъ и възстанието. Починалъ е въ 1898 г.

10. Тодоръ Влайковъ е роденъ въ Панагюрище презъ 1833 год. Баща му билъ строгъ човѣкъ, а майка му кротка и работна жена. Семейството било бедно. Бедността

не позволявала на родителитѣ му да полагатъ особени грижи за възпитанието на сина си. Все пакъ въ детинство Тодоръ Влайковъ получилъ грамотностъ и научилъ абаджилъка. На 18 годишната си възраст съ спестенитѣ отъ калфалъка сто — двете гроша отворилъ кръчма въ Панагюрище и спечелилъ много. Презъ 1857 г. оставилъ кръчмарството и започналъ абаджилъка. Отначало търгувалъ съ шита стока въ южно-тракийския градъ Чорлу, а отъ 1864 г. оставилъ търговията въ оня край на Турция и започналъ да търгува съ София, Видинъ, Пиротъ, Нишъ и съ тогавашна Сърбия, но не съ готови дрехи, а съ сурови аби и шаяци. Съ тая търговия се занимавалъ той до обявяване на възстанието. Постоянното кръстосване по Османската империя благотворно се отразило върху неговото развитие. Разказватъ, че при едно свое връщане отъ Сърбия, като минавалъ презъ едно село по пѣтя между София и Панагюрище, видѣлъ една сцена, която дълбоко го възмутила и която имала по-после решаващо значение въ неговия животъ. На селския мегданъ заптиета навързали почти всички селяни, накарали ги да легнат на земята и ги били по гърбоветѣ, после ги обръщали и ги били по корема. Кметътъ на селото качили на една върба и накарали единъ селянинъ да сѣче върбата. Тази дивашка сцена, това унижение на цѣлото племе силно покъртили душата на мислещия вече и свободенъ по духъ мжжъ, възмутила го дълбоко и имала решаващо значение въ неговия животъ: чувството на възмущение легнало като семе за отмъщение въ душата му. Починалъ е презъ 1894 г.

11. Захарий С. Койчевъ е роденъ въ Панагюрище презъ юлий въ 1836 г. Богатски синъ. Въ Панагюрище Койчевъ получилъ първоначалното си образование и около баща си се заловилъ за търговия. Преди възстанието той се занимавалъ съ абаджилъкъ и билъ доста богатъ. Той е единъ отъ симпатичнитѣ личности между членоветѣ на привременното правителство. Взелъ лично участие въ сраженията около Панагюрище и, както почти всички членове на привременното правителство, доживѣлъ да види свободна България. Умрѣлъ въ 1906 г.

12. Маринъ Дѣлчевъ Шишковъ (Юруковъ) е роденъ въ Панагюрище презъ 1840 г. Той е синъ на родители отъ срѣдна рѣка. Маринъ получилъ образование въ панагюрското училище. Още отъ малѣкъ се предалъ на търговия. Революционниятъ духъ въ него се дължи на влиянието на мѣстнитѣ неправди. Когато Шишковъ билъ много младъ и никакъ не запознатъ съ революционното движение, случило се, че едно заптие покарало единъ беденъ човѣкъ да го арестува за неизплатена вергия (данѣкъ). Това било предъ дюкяна на Маринъ Шишковъ. Възмутенъ отъ дълбочината на душата си, той залепилъ на заптието такава плесница, че

дълго я помнѣлъ. Разказватъ, че запитието било поразено отъ смѣлостта на младия човѣкъ, пустнало бедняка и си отишло. Следъ малко, обаче, дошелъ онбашията съ трима вече запити, хванали смѣлия застѣпникъ и го арестували. Но мнозина младежи — повечето немирни глави — по единъ заплашителенъ начинъ се застѣпили за затворника и властѣта се видѣла принудена да го освободи. Забелязано било, че подобни лудешки постѣпки често оставали въ ония тъмни времена като домашна разправа.

Съ своя живъ и безпокоенъ духъ Маринъ Шишковъ станалъ отпосле единъ отъ яркитѣ съдейци на комитетското начинание. Той сжщо придружавалъ Бенковски въ нѣкои отъ обиколкитѣ му. Маринъ Шишковъ починалъ презъ 1891 г. Тѣзи сж членовѣтъ на временното правителство.

Кжщата, въ която е заседавало временно-то правителство.

Временното правителство избрало за свое помѣщение кжщата на Пенчо х. Луковъ, а околнитѣ сгради били отчуждени и превърнати на лѣярници за куршуми, складове за муниции и други припаси. Надъ широкитѣ порти на правителствения домъ се развѣвало революционното знаме. На вратата била поставена стража.

Въ тази кжща българскитѣ революционери обмисляли и решавали възстанието, което дало начало на нашето освобождение отъ черното петвѣковно турско робство.

Заминаването на апостолитѣ по други градове. Ив. Хорчовъ на помощъ на Стрелча.

На 21 априлъ военниятъ съветъ се събралъ на заседание и като дошло да се разисква въпросътъ за наставленията, които трѣбвало да се даватъ на прихода, както и за заминаването на Воловъ и Икономовъ за други градове да провъзгласятъ възстанието, изникнала препирня между Бенковски и Бобековъ, но свещеникъ Грую, който се билъ завърналъ и по заповѣдъ на Бенковски взелъ участие въ съвета, ги помирилъ, и въпросътъ се изравнилъ. Икономовъ и Воловъ заминали за Карлово и Старо-ново-село презъ Копривщица. На пристигналиятъ селски пратеници се дали наставления: женитѣ и децата си да заведатъ въ гората или въ Копривщица и Панагюрище, а способнитѣ да носятъ оружје мже да се въоръжатъ; малкитѣ села, които не могатъ да противостоятъ на турцитѣ, да се присѣдинятъ къмъ по-големитѣ; едни други селата да си даватъ помощъ и да държатъ въ течение на работата военния съветъ. Взело се решение да се нападнатъ турскитѣ махали въ Стрелча, които се състоели една отъ 40 кжщи съ 130 души турци, и друга махала отъ 32 кжщи съ 70 души татари; защото тамошнитѣ турци правѣли много пакости на копривщенскитѣ и на стрелчанскитѣ българи, та и сега, ако

се оставяли, пакъ можели да имъ напокоятъ. Близко до Стрелча е разположено чисто турско село Османово. Невъзможно било османовци да не дойдатъ на помощъ на своитѣ едновѣрци въ Стрелча, а въ такъвъ случай стрелчани щѣли да се изложатъ на голѣма опасностъ, като попаднатъ между два огъня, но най-главното било, че могли да бждатъ разбити още въ самото начало на възстанието. За щастие, върху тази опасностъ за Стрелча, мислѣли не само въ Панагюрище, но едновременно и въ Копривщица.

На 20 априлъ сутринта въ турското кафене единъ турчинъ се похвалилъ на българитѣ, че Неджибъ Кърагасъ отъ Пловдивъ отишелъ въ Копривщица да лови комити и че оттамъ щѣлъ да дойде въ Стрелча. Това се донесло веднага на Стрелчанския комитетъ, който се уплашилъ. Сжщия денъ къмъ обѣдъ Каблешковъ изпратилъ куриера Ильо Киндековъ да съобщи на стрелчани, че възстанието е пламнало. Това съобщение турило въ трескаво движение селянитѣ, и веднага отъ Стрелча трѣгнали за Панагюрище съ писмо до Бенковски отъ тамошния комитетъ Ено Фингаровъ, Мильо Филиповъ, Мильо Балтовъ и Димитъръ Костовъ, за да видятъ, какво ще стане тамъ, та да провъзгласятъ, най-после и тѣ, ако трѣбва, възстание въ селото си. Вънъ отъ това пратеницитѣ имали за задача да искатъ неотложима помощъ. Догдето Бенковски да прочете писмото на стрелчани, дошелъ и куриерътъ отъ Копривщица, изпратенъ отъ Каблешковъ. Ено Фингаровъ взелъ коня на убития юшурджия и прѣвъ пристигналъ въ Стрелча, за да съобщи за провъзгласеното възстание въ Панагюрище. Конятъ на юшурджията билъ познатъ на стрелчани, та послужилъ за най-добро доказателство.

Стрелча билъ много важенъ пунктъ между Копривщица и Панагюрище. Ако това село не било възстанало, сношенията между двата възстанически центъра (Панагюрище и Копривщица) щѣли да бждатъ почти прекъснати.

Обявяване възстание-то въ Стрелча. Иванъ Хорчовъ на помощъ на Стрелча.

Известието за обявяване възстание-то въ Панагюрище и Копривщица окуражило стрелчани. Черковнитѣ камбани забили на тревога. Цѣлото мжжко

население било на кракъ, въоръжено и готово за борба. Турцитѣ, изплашени отъ движението и особено, като чули, че Панагюрище и Копривщица възстанали, всички се притаили въ домоветѣ си. Развълнуваното българско мнозинство се качило на „Сърбенецъ“ — една височина на половинъ часъ надъ селото, за да причакатъ панагюрскитѣ спасители. Духовенството не останало на страна: съ хоругви, кръстове и свѣщи излѣзли до „Сливата“ вънъ отъ селото, за да благослови идещото Христово воинство. Панагюрци не могли да закъснѣятъ и да не отидатъ на помощъ.

Стотникът Ив. Хорчовъ, единъ отъ най-храбритѣ панагюрски борци, билъ изпратенъ въ Стрелча, кждето изпълнилъ достойно мисията си. Щомъ пристигналъ, разпоредилъ да се завардятъ главнитѣ изходи на селото. Поставилъ стража на панагюрския и копривщенския пѣтица (Крушака) на „Св. Петка“ и „Св. Георги“ височинитѣ, които пазятъ откъмъ Османово. При това Хорчовъ разбилъ съставената отъ Стрелча и Османово турска чета, която била прогонила копривщенската възстаническа чета подъ началството на Найдень П. Стояновъ и отнелъ знамето отъ турцитѣ, които го били взели отъ копривщенската чета, когато я прогонили. Той (Хорчо) избилъ много турци и запалилъ махалата. Отъ дружината си той изгубилъ само двама души: Малей Стояновъ и Георги Гроздановъ, които били убити отъ затворенитѣ въ джамията турци, като стреляли. Следъ това той, придруженъ още и отъ стрелчански възстаници, миналъ презъ Копривщица и на 24 априлъ се завърналъ въ Панагюрище, кждето го посрещнали членовѣтъ на военния съветъ. Стотникътъ Хорчо съ своята чета отъ 40—50 души конници билъ назначенъ временно да служи при военния съветъ.

Заминаването на Бенковски по селата.

Бенковски не искалъ да стои нито единъ часъ въ бездействие въ Панагюрище. Следъ като изпратилъ Воловъ и Икономовъ, той избралъ една дружина или по-добре единъ щабъ между панагюрскитѣ юнаци, а именно: Крайчо Самоходовъ — байрактаръ, Т. Георгиевъ и Т. Бѣлопитовъ — секретари, М. Шишковъ — стотникъ, П. Мачевъ — икономъ и още десетъ души юнаци — всички на коне, и се отправили всички презъ нощта по околнитѣ села: Мечка, Поибрене, Мухово и по махалитѣ да ги подпомогнатъ да се въоръжатъ, а на другия денъ да се върнатъ пакъ въ Панагюрище. Тая чета потеглила отъ Панагюрище вечерта на 20 априлъ въ 2 ч. по турски, по европейски въ 8 часа.

Заседание на военния съветъ.

На 22 априлъ военниятъ съветъ ималъ заседание, въ което се взели следнитѣ решения: 1) избрали и други хилядници, стотници, петдесетници и десетници; 2) опредѣлили особена форма за войводитѣ, а редовнитѣ ратници да носятъ на шапкитѣ си знакове лъвъ и кръстъ; 3) селскитѣ възстаници да острижатъ дългитѣ си коси; 4) да се отрѣжатъ опашкитѣ на конетѣ отъ конницата; 5) всички безъ възражение да се подчиняватъ на войводитѣ и на комитета, а който не се покорява да се наказва съ шесть куршума въ гърдитѣ; 6) градскитѣ управления да доставляватъ храна за бунтовницитѣ, всѣки гражданинъ се задължавалъ да дава говеда, овци и друго, отъ което се имало нужда; беднитѣ семейства да се хранятъ отъ общинското управление; въ всѣки центъръ

да се опредѣли домъ за съхранение общитѣ имущества и за събрания; 7) надъ портитѣ на кжситѣ да се развѣва на родното знаме съ лъвъ, настѣпилъ полумесеца.

Въ опредѣления денъ 23 априлъ, Гергьовъ-денъ, съ църковна служба да се направи тържествено шествие изъ селото начело съ духовенството. Свещеницитѣ се задължаватъ презъ време на възстанието всѣки денъ да служатъ литургия и правятъ молитви за успѣха на дѣлото, а учителитѣ до деня на идването на турцитѣ да подготвяватъ народа, да го въодушевяватъ и насърдчаватъ въ необходимостта за действие противъ турцитѣ. Обущаритѣ трѣбвало да приготвятъ обувки; шивачитѣ — дрехи; ковачитѣ — лопати за укрепленията, подкови за конетѣ; фурнаджиитѣ и по-голѣмитѣ кжши — хлѣбъ и пексиметѣ; докторитѣ, аптекаритѣ и бръснаритѣ да служатъ за военни лѣкари. Поръчали на Никола Бинбашиевъ, Иванъ Кантарджията и Стоилъ Финджиковъ да приготвятъ черешови топове (орждия) и да събератъ всички топузи отъ кантаритѣ и други желѣзариин, които да служатъ вмѣсто юлета (снаряди).

На 22 априлъ, късно вечерта, се завърналъ Бенковски отъ обиколката си по околнитѣ села и слѣзълъ въ кжщата на Пенчо х. Луковъ, кждето заседавалъ и военниятъ съветъ. Бенковски довелъ съ себе си отъ околията около 200 души въоръжени селски ратници.

Райна п. Георгиева Футекова.

Както се писа по-рано, на Ив. Джуджевъ било поръчано да купи коприненъ платъ и сѣрма за ушиване на знамето на Панагюрския IV революционенъ окръгъ. Знамето било съ две лица, едното — тъмночервено, другото — тъмнозелено съ изработенъ отъ златна сѣрма лъвъ, настѣпилъ подъ краката си полумесеца. Отгоре стоялъ надписа „Свобода или смъртъ“. Образътъ на лъва, полумесецътъ и надписътъ еднакво се гледали отъ двѣтъ страни. Лъвътъ и полумесецътъ били нарисувани върху плата отъ Стоянъ Банянеца, който предалъ плата на учителката Райна п. Георгиева Футекова да изработи знамето. Тя го е работила отначало въ дома на Г. Нейчевъ, а после у Захари Койчевъ, като отивала сутринъ рано и се връщала вечеръ късно, за да не бже забелязана, кжде ходи и какво прави. Нейното отсъствие отъ училището прикривали съ това, че била болна. Знамето било работено отъ 15 мартъ до 15 априлъ. На 20 априлъ то било пренесено въ кжщата на учителката Райна п. Георгиева Футекова, която пъкъ на 21 априлъ го предала на военния съветъ у х. Лукови, и при вечеръ то гордо се развѣвало надъ широкитѣ правителствени порти. Когато на другия денъ вечерта Бенковски се върналъ съ дружината отъ обиколката си по селата, видѣлъ да се развѣва хубавото знаме.

Тържествата в Панагюрище. Освещаване на знамето. Райна Княгиня знаменосец.

Военият съвет решил на 23 април, Георгиев-ден, следъ церковния отпуск да се освети ушитото отъ учителката Райна п. Георгиева Футекова знаме. Рано сутринта на Георгиев-денъ церковнитѣ камбани и клепала забили. Тѣ известявали на панагюрското и околното население за извършване на тържествения актъ. Скоро улицата около кжщата на П. х. Луковъ, кждето било наречено да се освети знамето, била изпълнена съ любопитни, повече жени и деца, защото мжжетѣ били по пунктоветѣ (заетитѣ позиции). Всички били облѣчени съ най-новитѣ си и скъпи премѣни, а възстаницитѣ кой на конь, кой пешъ, въоръжени както следва, излизали и влизали въ главната кватирѣ, макаръ и безъ работа. Всѣки искалъ да блесне въ очитѣ на омаяното население; всички бързали и заповѣждали на дѣсно и на лѣво; никой не казвалъ „не зная“ на многобройнитѣ въпроси, които народътъ имъ отправилъ за едно и друго. Всички викали: „Честито царство!“, „да живѣе България!“, „да живѣемъ всички!“, „да живѣе войводата!“, „да живѣе военниятъ съветъ!“, „да живѣятъ панагюрци!“ Населението се натискало около зданието на главната кватирѣ и искало по-скоро да се започне освещаването на знамето. Не се минало много време, и нѣколко въоръжени възстаници изнесли една маса, която поставили срѣдъ двора; други двама — донесли знамето — единствения виновникъ за тържеството; всички оглушително извикали: „Да живѣе!“ „Поздрави това знаме!“ Около масата на централното мѣсто застаналъ Бенковски, заобиколенъ отъ своитѣ секретари и отъ военния съветъ начало съ хилядника Бобековъ, стотника Ив. Хорчевъ и други. Тукъ стоелъ и Крайчо Самоходовъ, отъ рано назначенъ знаменосецъ. Всички били облѣчени въ военно възстаническо облѣкло. Всички присѣтстващи сваляли калпацитѣ си и навели глави къмъ знамето, когато се почнало освещаването. Посрѣдъ благоговѣйна тишина панагюрскитѣ градски свещеници, банскиятъ свещеникъ Грую и пристигналитѣ отъ селата други свещеници, облѣчени въ черковни одежди, следъ като прочели установенитѣ молитви, осветили знамето. По случай тържеството държали се речи, които били посрещнати съ възторжени възклициания: „да живѣе България“, „да живѣе Бенковски“, „да живѣе съветътъ!“ Много слова, кратки, но огнени, се изказали и се свършили съ гръмогласно „да живѣе!“ Въ това „да живѣе“ П. Бобековъ споменалъ и цѣлия Панагюрски окръгъ, който така сжщо трѣбвало „да живѣе.“ Когато се свършили вече всички черковни и граждански обреди, четирима души отъ щаба, заедно съ Бенковски, дигнали знамето отъ масата и го внесли вътре, за да се прикове на нарочно приготвената дръжка. Райна п. Георгиева зашила наоколо му тежки копринени пискюли. Знамето, вмѣ-

сто да се повѣри да го носи официално назначениятъ вече байрактаръ Крайчо Самоходовъ, дало се на Райна п. Георгиева Футекова да го носи, като мислѣли, че това ще може да направи по-добро впечатление отъ една страна, а отъ друга — че трѣбва да се възнагради и нейниятъ трудъ; други се изказали, че турцитѣ и отъ жена се плашатъ, отъ когато жена имъ превзела Кримъ (тукъ се визира руската императрица Екатерина II).

Бенковски изказалъ мнение, че знамето трѣбва тържествено да се пренесе презъ най-главната улица на селото, следвано отъ цѣлата черковна и гражданска процесия. Противъ подобно желание, лишено отъ всѣкаквъ рискъ, не могло да има опозиция, напротивъ то имало своята полза както за общото дѣло, така и за отдѣлни личности.

Следъ малко цѣлата процесия тръгнала къмъ Т. Пазарджишкия пѣтъ въ следния редъ: най-напредъ стража (авангарда) отъ десетина души конници, следъ тѣхъ кръстоносцѣтъ на четата попъ Недѣльо, така сжщо възседналъ на конь, следъ него вървѣло духовенството, облѣчено въ черковни одежди съ кръстове и евангелия въ ржцетѣ, начало съ архиерея попъ Грую. Следъ духовенството идѣла съ байрака Райна п. Георгиева, около която вървѣли десетина души, пазители на знамето съ голи ножове въ ржка. По-после турскитѣ ефендиета (господа) на присмѣхъ нарекли „българска кралица“ младата 22-годишна байрактарка. Близо до Райна п. Георгиева следвали пѣвцитѣ, които пресипвали да пѣятъ бунтовния маршъ:

Деньтъ настана, тупатъ сърдца ни,
Ето ги идатъ нашѣтѣ душмани.
Дерзай дружина, вѣрна, сговорна,
Ний не сме вече рая покорна и пр.

После следвалъ щаботъ, военниятъ съветъ, възстаницитѣ, наредени двама по двама и тогава мнозинството. Бенковски вървѣлъ отстрана възседналъ на хубавъ конь. Цѣлото село било на тържеството, надали е имало нѣкой да е останалъ въ кжщи, съ изключение на възстаницитѣ по укрепленията, които не могли да присѣтствуватъ на това тържество. Докато шествието излѣзе внѣ отъ селото, минали два часа. На нѣколко мѣста трѣбвало да се спиратъ, докато поотстъпи по улицата народътъ, който задрѣствалъ свободния ходъ. Мжжетѣ се надпреварвали и трупали, кой да върви по-близо до знаменосеца или до щаба на Бенковски и военния съветъ. Младитѣ моми и невѣсти стояли наредени отъ двѣтъ страни край пѣтя съ китки въ ржце, съ които кичели конетѣ на юнацитѣ, своитѣ роднини и познати, а нѣкои ги хвърляли върху войводата и младата байрактарка. Следъ обиколката изъ селото шествието потеглило обратно въ селото и после се възкачило до позициитѣ на в. „Св. Никола“ по Т.

Пазарджишкото шосе. По тоя начинъ за освещаването на знамето изминал почти цѣлиятъ день, защото едвамъ вечеръ хората се прибрали въ селото отъ „Св. Никола“, следъ което се спрѣли пакъ въ къщата на П. х. Луковъ. Знамето заковали на главнитѣ порти на двора, гдето се и развѣвало до навлизането на турцитѣ въ селото.

Следъ падането на Панагюрище въ турски рѣже, и знамето паднало въ тѣхни рѣже. То било предадено на Пловдивския мютесарифинъ, който по-късно го изпратилъ въ Цариградъ. При изследване турскитѣ звѣрства знамето било показано на Евгений Скайлеръ.

Второто заминаване на Бенковски по селата.

Въ сѣщия день следъ освещаване знамето, вечеръта се получило известие отъ Петричъ, че околнитѣ турци и черкези се опитали да нападнатъ селото. Съ получаване на това известие Бенковски съветвалъ панагюрскитѣ комисари (военния съветъ) да накаратъ населението да си изнесе всѣки по малко храна и едно друго въ гората, която да служи като резервъ, въ случай на поражение. Военниятъ съветъ не намѣрилъ за нужно да използва тия съвети. Бенковски, съ съгласието на военния съветъ, решилъ да замине по селата съ една чета. Камъ 12½ часа вечеръта всичко било готово за пѣтъ. Колкото по-хубави коне имало въ селото, били отстъпени на тази хвърката чета отъ панагюрскитѣ жители.

Тѣзи последнитѣ сами дошли да предадатъ конетѣ си на старейшинитѣ отъ четата, на които поръчали същевременно да се грижатъ да ги хранятъ добре. Зачудени останали тѣзи хора, когато видѣли, че Бенковски излѣзълъ съ ножица въ рѣжа и започналъ отъ единия до другия край да рѣже опашкитѣ и гривитѣ на чуждитѣ коне. Въ 1½ часа презъ нощта Бенковски, придруженъ отъ Петко Г. Мачевъ, Т. Търкалановъ, В. Соколски, Маринъ Д. Шишковъ (Юрукъ) членове отъ съвета; Захарий Стояновъ, Тома Георгиевъ и Т. Д. Бѣлопитовъ, писари на съвета; стотника Радъ Джуновъ, Крайчо Стояновъ съ 50 души конница; Ив. Хорчовъ съ 100 души пехота и до 100 души още отъ селскитѣ ратници, дошли по-рано отъ селата съ него — всички потеглили презъ Мечка, Поибрене и Петричъ, откъдето се отправили за Бѣлово. Въ Петричъ влѣзли въ сражение съ черкезитѣ и башибозуцитѣ, които се били съ петричскитѣ въстаници. Черкезитѣ и башибозуцитѣ били разбити и прогонени.

Военниятъ съветъ се преименува на временното правителство.

Следъ заминаването на Бенковски военниятъ съветъ въ Панагюрище се преименувалъ на „Привременно правителство“, като си направилъ и печатъ съ надпись: „Българско временно правителство въ Сръдна гора“.

Турското правителство взима мѣрки за потушаване въстанието. Подготовка.

Турското правителство въ Цариградъ било узнало вече, че въстание е избухнало и дало нуждитѣ наставления чрезъ Одринския валия до властитѣ въ Пловдивъ, Т.-Пазарджикъ и София да се взематъ бързи мѣрки за потушаване въстанието.

Пловдивскиятъ мютесарифинъ съ 200 души конница и съ първенци турци и българи отъ Т.-Пазарджикъ тръгналъ за Панагюрище, но, като стигналъ до с. Калагларе, което отстои на около 3 часа отъ Панагюрище, калагларскитѣ турци му заявили, че въ Панагюрище имало много руси и артилерия. Той не се решилъ да отиде и се върналъ. Доложилъ на Одринския валия и искалъ наставления; последниятъ пакъ поискалъ такива отъ Върховното правителство въ Цариградъ, което решило да се изпрати на мѣстото 1000 души войска. Заповѣдало на артилерийския генералъ Хафъзъ паша, който се намиралъ въ София, да поведе войската за Панагюрище и смири бунтовницитѣ. Той пристигналъ въ с. Калагларе, взелъ отъ това село водачи, разгледалъ мѣстата и намѣрилъ за удобно да нападне Панагюрище откъмъ Стрелча. Поставилъ около 200—300 души войници на Пазарджишкия пѣтъ, а той отишълъ съ другата войска въ Стрелча, кждето турцитѣ му разправили, какво претеглили, и каква е силата на бунтовницитѣ. Пашата не се наелъ веднага да нападне въстаницитѣ, но поискалъ да му се изпрати още 2,000 души войска.

На 22 тръгнали отъ Цариградъ Селями паша и Тахиръ паша съ по два табора (дружини) войска. На 23 сутринъта били изпратени 4 табора, които вечеръта били дошли отъ Трапезундъ. Селями паша и Тахиръ паша се събрали съ Хафъзъ паша при Стрелча и пратили на два пѣти писма до привременното панагюрско правителство съ предложение да кажатъ на бунтовницитѣ да сложатъ оржието, но пашитѣ не се удостоили съ отговоръ.

Българското привременно правителство въ Сръдна гора взема мѣрки за отбрана на Панагюрище до деня на нападението.

Съ обявяване на въстанието на 20 априлъ военниятъ съветъ взелъ всички мѣрки да се завзематъ всички проходи — стратегически мѣста, да се укрепятъ и да чакатъ нападението на турцитѣ.

Временното правителство получило сведение, че турското правителство е взело мѣрки срещу Панагюрище и съсрѣдоточава войски откъмъ Т.-Пазарджикъ и Стрелча, за да нападне и потуши въстанието.

Всички били на работа, трескаво се приготвявали за посрещането на турцитѣ. Комендантътъ Соколовъ довършвалъ започнатитѣ около града укрепления въ мѣстноститѣ: „Св. Ни-

кола", „Газяновъ-долъ", „Сарж-яръ", „Каменица" и „Кукла", на които работѣли мъже, жени, моми, старци дори и деца, както отъ селото, така и отъ околнитѣ села. Стотницитѣ заели опредѣленитѣ си за пазене мѣста. Иванъ Соколовъ съ стотницитѣ Кръстьо Томовъ, Ст. Пъковъ, Т. Георгиевъ и 300 души възстаници завардили стрелчанския пътъ, а на стотницитѣ Павелъ х. Симеоновъ, Д. Цолевъ, Р. Тучински, Ив. Илиевъ, Ив. Маневъ, Ст. Трайчевъ и Ил. Делибалтовъ се повѣрило пазенето на укрепленията: „Св. Никола", „Сарж-яръ", „Попинско" и „Газяновъ-долъ".

Артилерията (черешовитѣ оржидия-батареи) била приготвена, но се чакало да се узнае, отъ къде ще се появи противникътъ, та тамъ да я поставятъ. Всичко било въ очаквателно и наблюдателно положение.

Начало на военнитѣ действия. Действията на възстаницитѣ при отбраната на Панагюрище.

Възстанието около Панагюрище не на всѣкъде се разпространявало съ пълень успѣхъ.

Както казахме по-горе, артилерийския генералъ Хафъзъ паша, като направилъ огледъ откъмъ Т.-Пазарджишкия пътъ за Панагюрище, оставилъ около 200 души войска заслонъ, а самъ съ останалата частъ се отправилъ за Стрелча и отъ тамъ смѣталъ да го превземе и потуши възстанието.

Турскиятъ началникъ отряда съ заемане проходите за Стрелча и после самото Стрелчанско поле се връщалъ като клинъ между двата възстанически лагера, Копривщица и Панагюрище, като ималъ развѣрзани ръце да действува на тази или онази страна, по свой изборъ. Той разединявалъ Копривщица отъ Панагюрище, за да ги бие по отдѣло. Като пристигналъ въ Стрелча, той се разположилъ на палатки по височинитѣ надъ селото, на тѣзи именно мѣста, които Хорчовъ съ своята чета билъ заелъ при превземането на Стрелча.

Началникъ отряда, генералъ Хафъзъ паша, не се решилъ изведнажъ да нападне Панагюрище. Той се бавѣлъ и обмислявалъ 2—3 дни, докато му пристигналъ още подкрепления, които поискалъ отъ турското правителство. Като пристигнали подкрепленията, той се решилъ да действува, но, за въ всѣки случай, много предпазливо. Стрелча се намира на 2 часа източно отъ Панагюрище; мѣстността е планинска и много пресѣчена, хълмиста.

На 24 априлъ възстаническата стража отъ в. „св. Илия", единъ отъ върховетѣ — гребенъ, който отъ изтокъ къмъ западъ се простира между Панагюрище и Стрелча почти паралелно на шосето, съобщила, че войска се движи отъ полето въ направление къмъ стрелчанскитѣ проходи. Привечеръ се забелязали вече издалечъ палатки надъ „Окопана", единъ отъ проходите откъмъ Стрелча.

Въ Панагюрище започнали да се стрѣскаатъ, макаръ и късно. Бенковски отсъствувалъ, та сѣщия день сутринята заминалъ и Хорчо да го настига. Известили най-напредъ на Соколовъ, главния комендантъ на стражата на „св. Никола" и комендантъ сѣщевременно и на Панагюрище, да се грижи за защита откъмъ Стрелча, откъдето се задали турци. Сѣщата вечеръ комендантътъ взелъ 30—40 души отъ „св. Никола" и заминалъ къмъ изтокъ. Било вече мръкнало, и той не отишелъ по-далечъ, а преспалъ на „Посранъ-камѣкъ" в. 335. Сутринята на 25 той вече ясно видѣлъ, че се движели турски войски въ Стрелчанското поле, които, обаче, спрѣли надъ Стрелча и не настѣпвали. Соколовъ не мислѣлъ за нападение. Освенъ 30—40 души, съ които дошелъ отъ „св. Никола", той не разполагалъ съ други сили. Тукъ той не заварилъ никакви възстаници, защото отъ тукъ въ Панагюрище не се очаквало нападение. Затова първата грижа на Соколовъ била да иска хора отъ Панагюрище и да избере позиция, на която да се укрепи срещу тоя пунктъ. На „Черешка рѣка" Соколовъ избралъ позиция, за да защитава отъ далече Панагюрище.

На 25 априлъ деньтъ миналъ спокойно. Турскиятъ командущъ, като очаквалъ умѣло и отчаяно противодействие отъ възстаницитѣ, предвиждалъ тежката задача, която му предстояла. Опасно било да се втурне съ малко войска въ това море отъ хълмища, където всѣко дере могло да му приготи по една засада. Трѣбвало да прѣсне войскитѣ си, да заеме всѣкой върхъ, всѣко гърло, да победи, да унищожи всѣка засада по отдѣлно, като е могълъ още и на всѣка стѣпка да бѣде заобиколенъ и изненаданъ. За негово щастие, обаче, възстаницитѣ били малко пригответи за такова упорито съпротивление. Нѣмало между тѣхъ будно военно око, което да оцени изгодитѣ на мѣстото. Него день комендантътъ Соколовъ слѣзълъ въ Панагюрище, взелъ съ себе си стотина възстаници и ги поставилъ западно.

На Черешката рѣка поставилъ Трайчевъ и Ст. Пъковъ, а височинитѣ отъ дветѣ страни на дефилето (Дервента) като по-господстващо мѣсто, поелъ самъ да защитава, като ималъ за помощници Константинъ Кацаровъ и дѣдо Кольо голака, и двамата юначни съзаклетници отъ с. Ерей.

На 26 възстаницитѣ забелязали вече турскитѣ кавалерийски разезди, които проучвали преднитѣ позиции. Тѣ много предпазливо дебѣли по издигнатото плато предъ Черешка рѣка. Тамъ имало поставена отъ Соколовъ предна стража, която обаждала за всѣко напредване на турцитѣ откъмъ Стрелча. Отъ това плато се виждатъ като на дланъ околноститѣ на Стрелча.

Сѣщия день едно малко отдѣление конница изследвало, докѣде сѣ завардили възстаницитѣ; дошло до политѣ на

въпросното плато и, като не забелязало неприятел, върнало се пакъ обратно. Сжщо такова отдѣление се задало и следъ пладне на 26 и се натъкнало на стражата; възстаницитѣ открили огънь по тѣхъ, турцитѣ се върнали и избѣгали, като изгубили трима убити. Отъ ратниците Ангелъ Шишковъ се впусналъ следъ тѣхъ и взелъ на единъ отъ убититѣ пушката му „винчестеръ“ и патронитѣ. Въ този день турцитѣ не повторили нападението си. Военниятъ съветъ въ Панагюрище знаелъ, че въ Стрелча имало редовна войска, но прикривалъ, за да не стане смущение. Казвало се, че цигани и башибозуци се събрали въ Стрелча, но не смѣятъ да наближатъ.

Дѣлчо Цолевъ, който пазѣлъ съ 70 души „Сарж-яръ“, се прехвърлилъ къмъ „Черешка рѣка“. Презъ нощта той се промъкналъ самъ надъ „Окопана“ и видѣлъ на съване, че турцитѣ получили подкрепление войска и 6 планински орждия. Той съобщилъ това въ Панагюрище и въ военния съветъ се породила мисълта да пренесатъ жени и деца вънъ отъ Панагюрище, обаче отложили, да не би да произлѣзе паника. Трѣбвало да се сражаватъ, а за бѣгане не трѣбвало да се мисли.

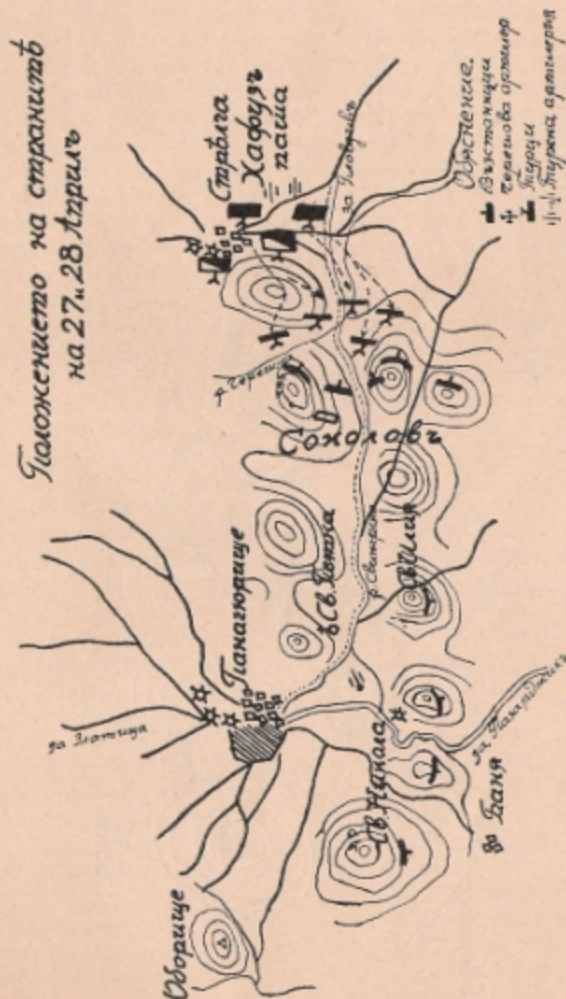
На 27 априлъ сутринта Ив. Соколовъ довелъ около 300 души възстаници и усилилъ възстаническитѣ позиции при „Черешка рѣка“ и „Пепелянова могила“. Сжщия день следъ пладне турцитѣ нападнали тѣзи две позиции, но, като се надвесили надъ „Дервентъ“, скрититѣ въ срещния габарлакъ възстаници открили огънь по настѣпващия противникъ, и се завързала престрелка. Надвечеръ турцитѣ се оттеглили, като сполучили да пленятъ единъ отъ възстаницитѣ, който се билъ заблудилъ въ гжстия шумакъ. Следъ като го разпитали за силата и разположението на възстаницитѣ, турцитѣ го заклали. Това е първата среща на панагюрци съ частъ отъ турската редовна войска, увѣнчана съ успѣхъ за възстаницитѣ.

Сега вече, следъ като турцитѣ узнали по-добре противника си, кжде е и кой е, по-умѣло и съ по-голѣми сили се приготвили, за да нападнатъ на следния день.

На 28 априлъ позицията „Черешка рѣка“ била нападната отъ турцитѣ много рано отъ всички страни. Между дветѣ неприятелски страни се завързала престрелка. Тукъ се завързалъ упоритъ срещенъ бой. До 2 часа възстаницитѣ продължавали да се биятъ много юнашки, но като видѣли, че не ще могатъ да противостоятъ на турцитѣ и тѣхната артилерия започнали да отстъпватъ и надвечеръ въ безпорядкъ напуснали позицитѣ и се оттеглили въ „Балабановата кория“ да нощуватъ.

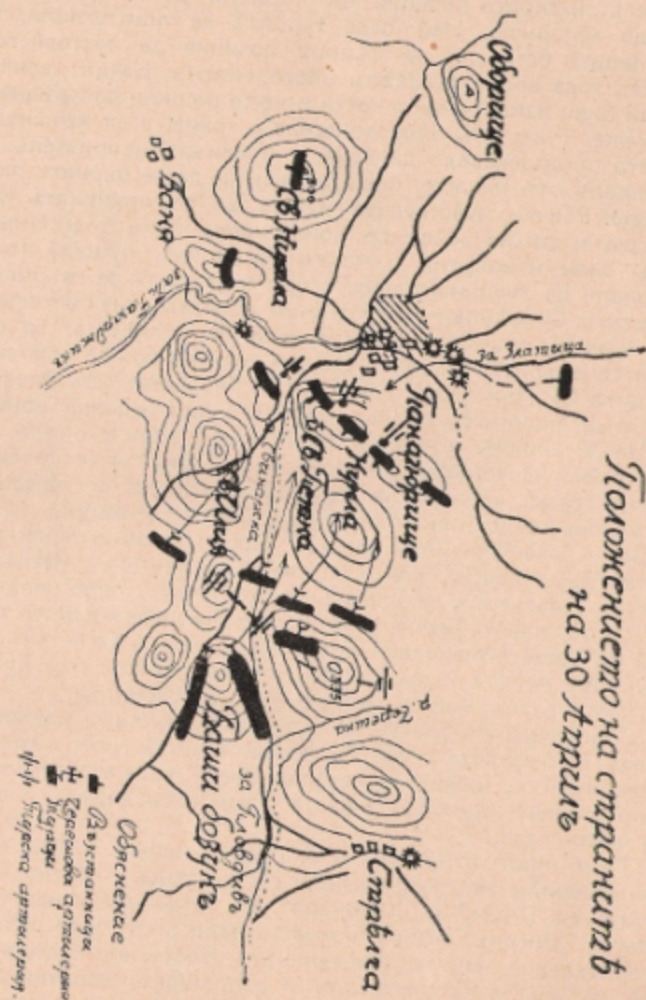
Соколовъ, като комендантъ, оставилъ „Дервентъ“, кждето лично командувалъ дѣсното крило и подъ предлогъ да види, какъ се държатъ другитѣ на „Черешка рѣка“, зами-

налъ за тамъ, но никого не намѣрилъ; искалъ да се върне на мѣстото си и се изгубилъ, не знаелъ на кжде е. Вечеръта се отзовалъ въ Панагюрище, кждето намѣрилъ отряда си, който отстъпвалъ на северо-западъ.

Ако турцитѣ сж били освѣтлени за сжщинското положение на работитѣ на противника, могли сж още сжщата нощъ, на 28 срещу 29 априлъ, да се надвесятъ надъ Панагюрище и, като хвърлятъ нѣколко орждейни изстрели, макаръ въ въздуха, щѣли сж да накаратъ мало и голѣмо да се разбѣга и после единъ по единъ да ги изловятъ по баиритѣ.

илъ Финджиковъ, съ едно изгърмяване се пукнало. Занесли му второ оржие, което било по-здраво и продължило стрелбата; жално свирѣлъ снарядътъ му надъ главитѣ на турскитѣ войници и произвеждалъ още по-голѣмъ ефектъ. Ясно се

виждало, какъ кантаревата топка (снарядътъ) съ опашатия си край се въртѣла въ въздуха и какъ се дигало прахъ, като падала задъ рѣдката верига на войниците, отъ които нѣкои се притичвали, отравяли снаряда (топка) отъ земята, и скоро

топката се подхвърляла отъ ржка на ржка за общо удоволствие.

Главнитѣ сили на неприятеля настѣпили къмъ „Кукла“, кждето съпротивлението било по-упорито. Освенъ това, главниятъ обходъ трѣбвало да стане отъ тази страна, за да пресѣчатъ пътя на бѣгащитѣ къмъ Балкана.

Мѣстността „Кукла“ е по-разнообразна. Подъ самата „Кукла“ има още една терасовидна възвивка, наречена „Спасовъ-денъ“; тукъ стигатъ и харманищата на крайнитѣ кѣщи въ града.

Часть отъ възстаницитѣ, които отбранявали Златишкия път, отстѣпили и отишли въ града. Тѣ се присѣдинили къмъ тѣзи, които били при „св. Петка“ и отишли на помощъ при „Кукла“ и „Високъ“. Въ това време турцитѣ отблѣснали ратницитѣ отъ „Високъ“ къмъ „Кукла“, и така градътъ останалъ да се пази само отъ две мѣста: „Кукла“ и „Каменица“. Турцитѣ най-напредъ нападнали „Кукла“, отблѣснали оттамъ възстаницитѣ, които се прибрали въ харманитъ край града и завзели бърдото „св. Спасъ“, кждето престанали да вървятъ подъ команда. Ив. Соколовъ не могълъ повече да задържи никакъвъ редъ и ги оставилъ, кой както иска да се защитава.

Турцитѣ въ гъсти колони нападнали възстаническитѣ позиции при „св. Спасъ“, кждето имало артилерия — две черешови оржидия, управлявани отъ Никола Д. Геровъ. Тукъ на нѣколко пѣти турцитѣ били отблѣсвани, но, когато най-после къмъ тѣхъ се присѣдинили още около 2,000 башибозуци, черкези, цигани и гърци и съ викове „Аллахъ!“ „Аллахъ!“ нападнали силно и не се върнали назадъ, тогава възстаницитѣ отстѣпили и повечето избѣгали въ града. Часть отъ тѣхъ останали да противостоятъ, между които се отличили Димо П. Д. Ружинъ, Маринъ В. Кацарски и Станчо Мариновъ, които мжченически паднали на мѣстото.

Тукъ възстаницитѣ избили повече отъ 100 души редовна войска и много башибозуци; затова турцитѣ нарекли тази позиция „Канлъ-табия“ („кърваво укрепление“).

Стотникътъ Ив. Хорчовъ, който на 24 билъ заминалъ да придружава Бенковски, срещу 30 се завърналъ и по заповѣдъ на временното правителство потеглилъ съ четата си къмъ „Каменица“, откждето взелъ една часть отъ възстаницитѣ и отишелъ да нападне турцитѣ откъмъ тила, когато тѣ нападнали „Кукла“ и „Високъ“. Хорчовъ се присѣдинилъ съ хилядника Бобековъ, стотника Манчо Маневъ и петдесетника Илия Илиевъ, които имали подъ командата си до 400 души възстаници. Турцитѣ, още когато нападнали „Кукла“, отправили едно отдѣление за „Каменица“ и „Боевецъ“, а друго за „Бойкина кория“. Конницата, състоеща се отъ казашкия алай, се срещнала край града съ горепоменатитѣ войводи и нападнала възстаницитѣ, които я отблѣснали, но, като

пристигнала многобройна пехотна войска подъ началството на Селями паша, тѣ не могли да противостоятъ и се разпрѣснали по разни страни, за да избѣгатъ отъ рѣцетъ на турцитѣ.

Плѣхътъ за града останалъ свободенъ за турцитѣ, и тѣ го заобиколили откъмъ западъ.

Въ този день, 30 априлъ, следъ пладне, турцитѣ влѣзли отъ три мѣста въ града. Мнозина отъ гражданитѣ — мъже, жени и деца, които искали да избѣгатъ вѣнъ отъ града, били уловени и немилостиво избити. Обирали обичитѣ и прѣстенитѣ на женитѣ, като имъ рѣзали ушитѣ и прѣститѣ. Съ влизането си въ града турцитѣ веднага се впуснали на грабежъ.

Възстаницитѣ, които заели позиции въ къщи и задъ плетища, избили много войници и башибозуци, както и петъ души офицери; но и тѣ въ бѣгането си най-после паднали мъченически за свободата на отечество България. Ето и списъкъ на убититѣ, изклани, обесени, ранени и арестувани отъ гр. Панагюрище:

Убити, изклани и обесени.

I. Мъже:

Име и презиме	години	Име и презиме	години
1. Стоянъ Д. Джуджовъ	1	26. Георги М. Грозданековъ	18
2. Радъ Г. Ушовъ	2	27. Вѣлко Ст. Муховски	18
3. Никола С. Скачковъ	2	28. Цвѣтко С. Фурнаджиевъ	18
4. Стойо Ст. Шиндаровъ	2	29. Н. К. Златековъ	18
5. Станисл. Д. Савлековъ	2	30. Ст. С. Брадиствилъ	18
6. Нено Ив. Пиперковъ	2	31. Петко Р. Райковъ	20
7. П. Дим. Мехтеровъ	3	32. Дим. Н. Копелийски	20
8. Стойо С. Гнонидоровъ	3	33. Саво Н. Мриковъ	20
9. Минко Ю. Пѣтовски.	3	34. Янко Ст. Вельовъ	20
10. Стоянъ Шиндаровъ	3	35. Георги Божинъ	21
11. Никола Г. Дошековъ	4	36. Дончо В. Чолаковъ	21
12. Петко П. Пърлевъ	6	37. Петъръ Кривиланговъ	21
13. Стойо Ст. Цуцковъ	7	38. Иванъ П. Михлюзовъ	21
14. Милко Цв. Пуховъ	7	39. Стойо П. Куйкинъ	22
15. Велко Донковъ	14	40. П. М. Грозданековъ	22
16. Петко П. Коларовъ	15	41. Димитъръ Хр. Сидовъ	23
17. Дойчо Ст. Гарнеовъ	15	42. Лука Н. Господовъ	25
18. Давидъ Пачинчинъ	16	43. Стойчо Мриновъ	26
19. Велко Роб. Маслевъ	16	44. Лулчо Н. Ланджовъ	27
20. Дѣлчо Ст. Джуджевъ	16	45. Нейко Ст. Чуклевъ	27
21. Никола Вѣл. Врайовъ	16	46. Никола Генинъ	27
22. Иванъ С. Дошкевъ	17	47. Мар. П. Бучукилевъ	28
23. Илия Стоиловъ	18	48. Петъо Ст. Демировъ	28
24. Харалампий Д. Шумановъ	18	49. Кузма П. Фурнаджиевъ	28
25. Радъ Ст. Финджиковъ	18	50. Никола Д. Чуклевъ	28

Име и презиме	години	Име и презиме	години
51. П. С. Костурковъ	29	98. Ганчо Дундаровъ	42
52. Филипъ Ив. Узуновъ	30	99. Н. Ст. Коджабашовъ	43
53. Димо Н. Илчовъ	30	100. Димо Н. Илчовъ	43
54. Тодоръ Налбатски	30	101. Иванъ П. Павловъ	43
55. Станчо Божковъ	30	102. Петъръ Калаглареца	43
56. Велко Г. Бучукилевъ	30	103. Ст. П. Сапунджи	45
57. Вѣло Петринъ	31	104. Радъ Фил. Емировъ	45
58. Димо Н. Илчовъ	32	105. Радъ Ст. Юруковъ	45
59. Цв. П. Пиперняковъ	32	106. Хаджи Кръстьо	45
60. Никола П. Михлюзовъ	32	107. Кръстьо Башидроковъ	45
61. Петъръ Ив. Митовъ	32	108. Павелъ Щърбановъ	45
62. Лулчо Д. Перфановъ	32	109. Иванъ Шиндаровъ	46
63. Томе Ст. Юруковъ	35	110. Св. Георги Футековъ	46
64. Георги Боровъ	36	111. Дѣлчо Нейковъ Петровъ	47
65. Василь Н. Баировъ	36	112. Лулчо Н. Джоновъ	47
66. Лулчо Бараровъ	37	113. Стоиль Шопъ	48
67. Иванъ Л. Руйдаровъ	37	114. Теодоръ Ст. Дѣдовъ	48
68. Стойо Ст. Джуджевъ	37	115. Радъ Л. Балджевъ	48
69. Петъръ Ст. Щърбановъ	37	116. Иванъ Н. Герешки	48
70. Нончо Доб. Чуклевъ	38	117. Иванъ Ст. Радивчевъ	48
71. Нейко Пенчевъ	38	118. Св. Лука Динчевъ	48
72. Дѣлчо Р. Хоръковъ	38	119. Ст. Цв. Кириновъ	48
73. Патъо Л. Петкански	38	120. Христо Гешановъ	48
74. Атанасъ П. Моменковъ	38	121. Марко Н. Пепеновъ	49
75. С. Дим. Себрековъ	38	122. Кирчо Димановъ	50
76. Панчо Х. Луковъ	38	123. П. Н. Кривитанковъ	50
77. Минко Р. Джуловъ	39	124. Мар. Н. Юруковъ	50
78. Х. Ст. Башидраковъ	40	125. Д. Н. Демикатановъ	51
79. Добре Каменски	40	126. Дѣлчо Д. Патърчановъ	51
80. Стойчо Шоповъ	40	127. Христо Д. Циганина	51
81. Иванъ Димяновъ	40	128. Кр. П. Дюлгеровъ	51
82. Дим. Ан. Шишковъ	40	129. Захарий Койчевъ	52
83. П. Сжбевъ Сжбковъ	40	130. Саво М. Дошековъ	52
84. Никола Н. Илчовъ	40	131. Сим. К. Фурнаджиевъ	52
85. Ст. Пеневъ Пъковъ	40	132. Анастасъ Хаджи	53
86. Стойо Ив. Меченовъ	40	133. Дѣлчо Илчовъ	53
87. Кръстьо Ив. Дошековъ	40	134. Скер. Ив. Гемановъ	55
88. Никола Ст. Паровъ	40	135. Хаджи Паликарпъ	56
89. Петко Чуленековъ	41	136. Никола Н. Бѣлопитовъ	57
90. Лулчо Ив. Враговъ	41	137. Дим. П. Петришки	58
91. Иванъ Ст. Хасановъ	41	138. Петъръ Дошековъ	58
92. Иванъ П. Толевъ	42	139. Цвѣтко Джуновъ	58
93. Атанасъ Л. Щърбановъ	42	140. Нено Бекяровъ	60
94. Цвѣтко Л. Ковачевъ	42	141. Тодоръ Н. Матѣевъ	60
95. Дѣлчо Чамовъ	42	142. Илчо Мар. Кюркчиевъ	60
96. Никола Върлетинаковъ	42	143. Иванъ П. Ралчовъ	60
97. Георги Костурковъ	42	144. Пено П. Биволаровъ	60

Име и презиме	години	Име и презиме	години
145. Георги Раджовъ	61	165. Крайчо Серетлийски	70
146. Велко Цв. Илчовъ	62	166. Вълчо Петринъ	70
147. Лулчо Станчевъ	62	167. Петъръ Михлюзовъ	70
148. Свещ. Ив. Ганчевъ	62	168. Дончо Н. Стръгеловъ	72
149. Нено Момовъ	62	169. Стойо С. Валяйски	72
150. Ст. Хр. Самоходовъ	62	170. Цончо Б. Копрившки	72
151. Пет. С. Дудековъ	62	171. Стойко П. Нягуловъ	75
152. Никола Панайотовъ	62	172. Михо Н. Циганкаровъ	75
153. Михо Н. Джуновъ	64	173. Лулчо Гаджовъ	75
154. Койо Нѣмски	68	174. Лулчо Н. Ковачевъ	75
155. Добри Н. Сукленъ	68	175. Ст. Л. Скачковъ	75
156. Ст. Р. Юруковъ	68	176. Стойо Дражовъ	76
157. Патъо Ил. Радуловъ	68	177. Недѣлчо Ст. Чачовъ	78
158. Стоянъ Н. Джуджевъ	68	178. Дончо Строчеловъ	80
159. Лулчо Докузановъ	68	179. Св. Несторъ Неновъ	82
160. Коста Ушовъ	70	180. Ив. П. Шондовъ	84
161. Радъ Д. Юруковъ	70	181. Велко Тутевъ	86
162. Цв. Искръо Мачевъ	70	182. Христо Хиндаловъ	88
163. Нейко М. Пепеновъ	70	183. Драганъ Хишовъ	90
164. Лулчо Н. Савлековъ	70		

II. Жени:

Име и презиме	години	Име и презиме	години
1. Цвѣта Кр. Вълнева	1	24. Нена П. Михлюзова	17
2. Цвѣта Г. Ушева	2	25. Лула Пауничина	18
3. Лула П. Бобекова	2	26. Магдалина Власакова	18
4. Рада Ст. Джуджева	3	27. Лула Ст. Демирова	18
5. Елена Л. Перфанова	3	28. М. Ив. Стоименова	20
6. Дина Хр. Дидова	4	29. Дейка Ан. Шишкова	20
7. Цвѣта К. Джукова	5	30. Дейка Мавруданова	20
8. Нона Ст. Свинова	6	31. Мария Н. Господова	20
9. Парашкева Ив. Конкюва	6	32. Мария Л. Маньова	24
10. Мария Т. Самоходова	7	33. Цона Донкова	25
11. Нона П. Щърбанова	7	34. Нена Ив. Михлюзова	25
12. Мария Хр. Дидова	7	35. Рада П. Паткашка	25
13. Дена Д. Петкашка	10	36. Лула Ив. Хитрова	27
14. Пена Ив. Митова	12	37. Пена Хр. Вълнева	27
15. Цвѣта П. Фурнаджиева	12	38. Дена И. Керкениякова	28
16. Катина Х. Малеева	12	39. Ненка Ст. Джунова	29
17. Стояна Г. Гушкова	12	40. Цвѣта К. Джунова	30
18. Нена Ив. Конкюва	12	41. Стоянка Ст. Бѣтовска	30
19. Мария Ив. Пухова	12	42. Куна Л. Петканекова	32
20. Цвѣта Г. Костуркова	12	43. Мария В. Кацарова	32
21. Стайка Т. Байова	17	44. Ана Ильова	32
22. Кат. Ил. Калагларска	17	45. Нена П. Толева	32
23. Дѣла П. Ламбова	17	46. Куна Хиндалева	34

Име и презиме	години	Име и презиме	години
47. Стана Ст. Пауничина	35	64. Ана Ив. Джунова	52
48. Лула Коджабашова	36	65. Дѣла К. Панайотова	52
49. Петра Димикатонова	38	66. Койна П. Биволарова	55
50. Мария Ив. Павлова	38	67. Дѣла Ив. Топалова	56
51. Цвѣта Ст. Кекова	38	68. Гена П. Радудова	56
52. Добра Г. Дошекова	40	69. Рада Ст. Джунова	56
53. Петра Н. Ангъозова	42	70. Петра М. Ангъолова	62
54. Стойка Ив. Конкюва	42	71. Ст. П. Муховска	63
55. Вела С. Коджабашева	43	72. Петра Ил. Муховска	64
56. Лула П. Попова	45	73. Ана Радева Банешка	68
57. Нена Н. Мотекова	46	74. Гина Кривата	69
58. Мария Т. Бѣлопитова	47	75. Недѣля С. Бѣлинска	70
59. Пена Д. Маслева	48	76. Т. Н. Караилова	70
60. Куна Л. Петканекова	51	77. Васила Йончова	73
61. Цона П. Хасанова	51	78. Лула Ан. Шушлекова	75
62. Нона П. Илчова	51	79. Гина Л. Савлекова	75
63. Рада П. Джунова	52		

Ранени.

I. Мжже:

Име и презиме	години	Име и презиме	години
1. Долчо Денковъ Донковъ	1	23. Ив. Ст. Щарафа	48
2. Пѣю Ник. Маневъ	6	24. Манчо Г. Клисурски	48
3. Манчо С. Дошековъ	8	25. Георги Р. Джошовъ	49
4. Никола С. Дошековъ	8	26. Стефанъ П. Юруковъ	55
5. Стоянъ С. Фурнаджиевъ	14	27. Рашко Нед. Нѣмски	58
6. Илия Г. Суваралиевъ	18	28. Дѣлчо Л. Докузановъ	62
7. Петъръ Н. Кацаровъ	18	29. Цвѣтко Мар. Денковъ	70
8. Георги К. Баровъ	21		
9. Стефанъ Р. Каменски	21		
10. Поликарпъ П. Нейковъ	22		
11. Стоянчо Бекяровъ	23		
12. Сп. В. Коджабашевъ	31		
13. Георги Т. Хасановъ	32		
14. Дѣлчо Л. Докузановъ	32		
15. Ганчо Мар. Василевъ	35		
16. Иосифъ Д. Керкенияковъ	36		
17. Василь Г. Веселинековъ	36		
18. Цвѣтко П. Калчовъ	39		
19. Стефанъ П. Шоповъ	40		
20. Славчо Н. Къртаровъ	41		
21. Петъръ Р. Желовъ	42		
22. Радъ Ив. Гешановъ	45		

II. Жени:

Име и презиме	години
1. Мария П. Шиндарова	4
2. М. Дон. Джипашева	8
3. Лула П. Фурнаджиева	12
4. Стойка Н. Бенъова	20
5. Мария Г. Маслева	28
6. Цв. Дойчева Дидова	32
7. Васила Ст. Шиндарова	32
8. Вела М. Шишкова	38
9. Мария Т. Юрукова	40
10. Елена Мих. Шиндарова	40
11. Дишка Ст. Бѣлишка	56
12. Стояна Донкова	60
13. Хаджи Добревица	63

Затваряни.

I. М ж е:

Име и презиме	години	Име и презиме	години
1. Димитъръ Дел. Радевъ	14	38. Кръстьо х. Томевъ	38
2. Нешо Радевъ	16	39. Филипъ Ст. Щърбановъ	38
3. Кръстьо Гарчевъ	20	40. Байно Д. Ганчовъ	39
4. Петъръ Нягуловъ	21	41. Нато Ст. Стефановъ	40
5. Кочо Генчовъ	22	42. Иванъ Лековъ	40
6. Л. П. Безмустаковъ	22	43. И. П. Джуджевъ	41
7. Димитъръ П. Нейковъ	23	44. Илия Фил. Хантовъ	41
8. Георги Вел. Пепински	25	45. Кръстьо Гешановъ	42
9. Никола Мариновъ	25	46. Иванъ Ил. Парпуловъ	42
10. Вл. Ст. Балабановъ	26	47. Кръстьо Ст. Кръстевъ	42
11. Велко П. Маслевъ	27	48. Дѣлчо П. Гуриновъ	42
12. Найдентъ Ст. Дриновъ	28	49. Евтимъ С. Конунарски	42
13. Стоянъ Шоповъ	28	50. Райко Иос. Бѣлопитовъ	42
14. Петъръ Дѣдевъ	30	51. Пенчо Р. Ралчовъ	42
15. Павелъ Н. Делирадевъ	30	52. Маринъ Шишковъ	43
16. Стоянъ П. Смолаковъ	31	53. Коста Т. Керимихчиевъ	43
17. Томе Ст. Пиклевъ	31	54. Симеонъ х. Кириловъ	47
18. Димитъръ Цв. Дейковъ	31	55. П. Ст. Брадистиловъ	49
19. Пенчо Д. Даскаловъ	32	56. х. Кръстьо Налбантовъ	49
20. Георги Н. Малевъ	32	57. Матю К. Серетлийски	50
21. Конст. Ст. Геренченина	32	58. Христо Главчовъ	50
22. Иванъ Илиевъ Попински	32	59. Сѣбко Панчо Сѣбковъ	50
23. Георги Мариновъ	32	60. Паню Геровъ	50
24. Динчо Лука Раковъ	32	61. Деянъ х. Деяновъ	50
25. Спасъ Шиндаровъ	32	62. Минчо х. Димитровъ	52
26. Пѣйо Лулчо Раковъ	35	63. Ст. Н. Трайчевъ	58
27. Лулчо Т. Бистриковъ	36	64. Илия Бойкинъ	58
28. Ив. П. Дудевъ	36	65. Пѣйо Перфановъ	62
29. Маринъ Ил. Братковъ	37	66. Янко П. Безмустаковъ	62
30. Ст. Лука Геновъ	37	67. П. Я. Безмустаковъ	62
31. Павелъ х. Симеоновъ	37	68. Ст. Ст. Цоцорковъ	63
32. Павелъ П. Шишковъ	38	69. Стайко Деризимовъ	65
33. Никола П. Гюровъ	38		
34. Захарий Койчевъ	38		
35. Георги Власаковъ	38		
36. Димитъръ Елешки	38		
37. Димитъръ Лангеровъ	38		

II. Ж е н и:

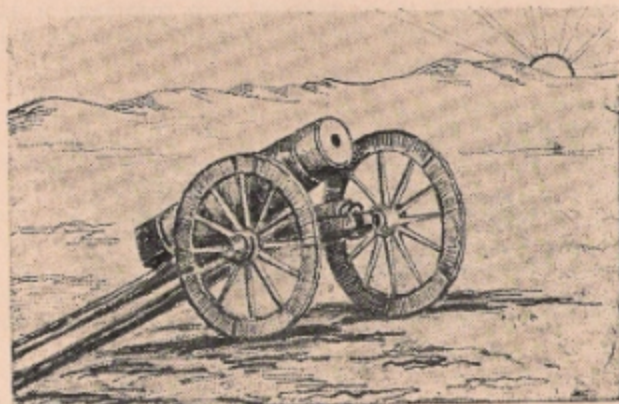
1. Райна П. Георгиева	22
2. Васила Шандарова	32
3. Иванчица Иконописката	35

Описание на едно орж-
дие (топъ) отъ чере-
шовитъ батареи и ла-
фетъ-станъ.

дебели желѣзни обржчи единъ до другъ, а отгоре върху тѣхъ било обвито дебело вжже, намазано съ катранъ и натъркано

Тѣлото на орждието било напра-
вено отъ черешово дърво и имало ко-
нусообразна форма по вънкашния си
видъ. По цѣлото тѣло били нанизани

съ пѣськъ. Тѣлото на орждието имало дължина 1'50 м., къмъ
гърлото дебелината на вънкашната частъ била около 30 см.
безъ обвивката. Вътрешната частъ на канала била просвре-
длена по дължината си около 1'10 м., а въ диаметръ около
10 см. На задната частъ на тѣлото, наоколо 50 см. на задния
край и отгоре, било просвредлено едно отворѣстие, което до-
стигало до канала на орждието. Въ това отворѣстие била по-
ставена една малка фунийка. Въ нея се сипвалъ барутъ,
чрезъ който се подпалвалъ барутътъ, който билъ поставенъ
вътре въ орждието и служелъ да изхвърля снаряда отъ него.
На гърлената частъ отгоре имало издадено едно бодче, което
мушица, а на задната частъ едно отворѣстие, въ което се по-
ставяло линийка. Бодчето и линийката опредѣляли мѣрната
линия; посрѣдствомъ тѣхъ се давало посока на орждието.

Черешово топче.

Лафетътъ (станъ), на който орждието лежало, се съ-
стоялъ само отъ единъ обикновенъ колесаръ — една ось,
снабдена съ две колелета — който сжщо билъ частъ на орж-
дието.

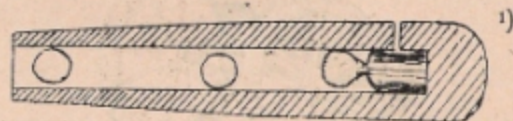
Колелетата били като тѣзи на обикновена волска кола.
Къмъ осъта били приспособени две возила за возене на ла-
фета съ тѣлото на орждието. На около 50 см. отъ осъта, на-
прѣчно на возилата, било поставено дърво, прикрепено до-
бре къмъ осъта посрѣдствомъ две дървета, турнати отстрани
надлъжъ, скрепени къмъ възглавницата и осъта, които обра-
зували едно рамо, на което се поставяло орждието. Подъ
поменатото напрѣчно дърво, задъ задната частъ, отдоле подъ
орждието, била поставена една подпорка, прикована за на-
прѣчното дърво, която служела да унищожава отката и да
не се счупи напрѣчното дърво. Колесарътъ ималъ широчина

на обикновена кола. Дължината на колесара-лафетъ била около 2.5 м.

Орждието се пълнело откъм гърлената частъ. Зарядътъ билъ оржжеенъ барутъ 150 грама, поставенъ въ торбички. За снаряди служели топузитъ отъ кантаритъ. Топузитъ били лѣяни отъ Иванъ Кантарджията. Зарядитъ, снарядитъ и запалкитъ (фитилъ за запалване) били турнати въ човали на земята около орждието. Следъ всѣки изстрелъ орждието се изтривало съ едно дърво, на края на което сж навивали парцали, намокрени съ вода.

Подпалването ставало така: съ шило се прободвалъ зарядътъ (торбичката съ барута). Следъ това презъ фунийката туряли барутъ въ запала, завързвали фитилъ на една пръчка, запалвали го на единия му край и чрезъ него подпалвали турнатия въ запала барутъ и по такъв начинъ огньтъ се предавалъ на заряда въ орждието, и то гръмвало и изхвърляло отъ канала своитъ ужасни снаряди, като ги пращало къмъ петвъковния врагъ.*)

Артилерийска стрелба на възстанищитъ и на турцитъ.

1) Разрѣзъ на дървеното черешово възстаническо оржие, напълнено съ снарядъ и зарядъ.

2) Разрѣзъ на турското 75 с/м. круповско стоманено оржие, напълнено съ снарядъ и зарядъ.

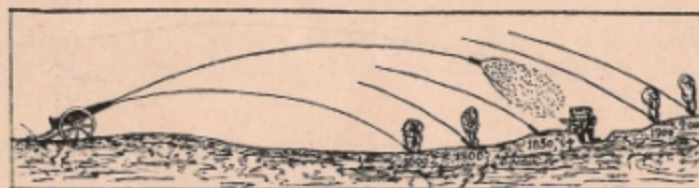

Стрелба отъ възстанищитъ. Престрелка и поражение.

*) Орждието е рисувано отъ художничката г-жа Живка К. Пѣйчева.

2) Снарядътъ въ канала на орждието се удря ту горе, ту доле и нѣма точна стрелба.

3) Снарядътъ въ канала се връзва въ наръзитъ и получава правилно въртеливо движение и, като му се унищожатъ отклоненията въ дѣсно (дериацията), ще удари тамъ, където искаме.

Стрелба отъ турскитъ оржия. Престрелка и минаване на поражение.

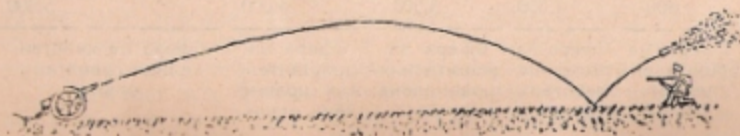
1600	Падения предъ целта (—)
400 м. вилка.	
2000	Падения задъ целта (+)
200 м. вилка.	
1800	Падения предъ целта (—)
100 м. вилка.	
1900	Падения задъ целта (+)
50 м. вилка.	
1950	Падения предъ целта (—)

Ето какъ се произвежда престрелката:

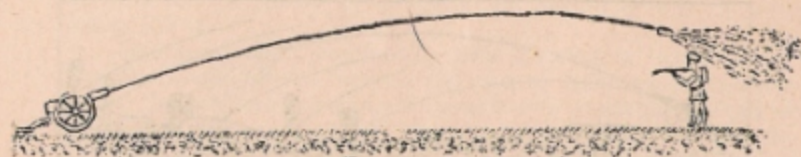
Престрелката се произвежда съ нѣколко последователни изстрели по орждеино, взводно или батерейно противъ каквато и да била неприятелска целъ, като се измѣнява височината на мѣрника по единъ определенъ редъ съ целъ да се опредѣли разстоянието на обекта (неприятеля). Целта се захваща помежду два паднали снаряда, отъ които единиятъ да е отсамъ целта, а другиятъ оттатъкъ. Разстоянието между двата снаряда се нарича вилка. Вилката бива: широка и тѣсна. Широка вилка се казва онази вилка, когато цѣлата бита площъ отъ единия мѣрникъ не се докосва до битата площъ на другия мѣрникъ.

Тѣсна вилка се казва тази вилка, когато целта се поражава и отъ двата мѣрника. По-нататъкъ се поражава противникътъ. Шрапнелътъ е снарядъ, на които предната частъ е завинтена запалка, и който се прѣска на опредѣлена дистанция (разстояние). Запалката още въ канала на орждието се запалва и при летенето на снаряда продължава да гори, а на опредѣленото разстояние огньтъ се предава въ разпрѣскателния зарядъ, който изхвърля куршумитъ напредъ.

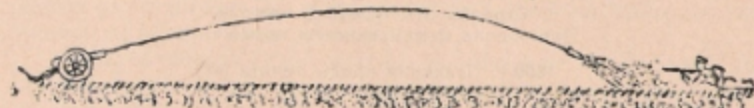
Ето нѣколко шрапнелни изстрела и урегулиране запалката за нормално прѣскане.

Шрапнеленъ изстрелъ — калвокъ.

Шрапнелен изстрелъ — високо пръскане.

Шрапнелен изстрелъ — низко пръскане.

a Интервалъ на пръскането

h Височина на пръскането

Шрапнелен изстрелъ — нормално пръскане.

Това изкуство по артилерийското дѣло знаеха ли го нашитѣ възстаници? — Не. Каква смѣлостъ, решителностъ и геройство сж показали възстаницитѣ срещу турцитѣ презъ 1876 г., като излѣзоха да се биятъ съ турската артилерия и съ своето геройство и съ черешовитѣ си батареи обърнаха вниманието на цѣль свѣтъ!

Схема на разни разстояния, споредъ поражаемостта на огъня и далечина на пехотния и дистанционния огънь въ метри.

Разстояния въ сферата на пушечния огънь	Разстояние вънъ отъ сферата на пушечния огънь.	Далечностъ на изключително ударенъ огънь.
600	1,500	3,500
Сфера на решителенъ пехотенъ огънь.	Сфера на полезния пехотенъ огънь.	Сфера на решителния шрапнеленъ огънь.
		Сфера на действителния гранатенъ огънь.

Отъ 600 м. до 1,500 м. сж дистанции за батареи съ особено назначение — придружаващи.

Отъ 1,500 — 3,500 — 4,000 м. главни артилерийски позиции.

Отъ 4,000 — 5,000 м. батареи съ особено назначение: 1. при авангарденъ бой и 2. при предни рекогносцировачни отреди.

Причинитѣ на неуспѣха и резултатътъ отъ боеветѣ при възстанието.

Най-главнитѣ причини за неуспѣха на възстаницитѣ сж следнитѣ:

1. Възстанието се обяви несвоевременно, защото въ Оборище бѣ решено да се обяви на 1 май, а то се обяви на 20 априль — 10 деня по-рано, та не можа да се изпълни цѣлиятъ планъ на взетото решение въ Оборище.

2. Началницитѣ на възстаницитѣ, както и самитѣ възстаници, нѣмаха понятие отъ военно изкуство.

3. Възстаницитѣ претърпѣха пълна несполука, защото дадоха много жертви въ убити и ранени, и оржжието имъ отказа да действува — барутътъ се измокри.

4. Възстаницитѣ нѣмаха никакво облѣкло, нѣкои бѣха голи и боси, та поради силнитѣ дъждове тѣзи, които бѣха по-близо до града, си ходѣха да се преобличатъ.

5. Прехраната не бѣше никакъ уредена: кой както намѣрѣше, така се хранѣше, и то често само съ хлѣбъ.

6. Въ бойната частъ и въ тила нѣмаше никакъ устроена санитарна частъ, и раненитѣ се принуждаваха да ходятъ да търсятъ разни парцали, за да си превързватъ ранитѣ, вследствие на което на едни изтичаше кръвта, а други се разяваха отъ нечиститѣ парцали и умираха. Докторитѣ, аптекаритѣ и бръснаритѣ не се вестяваха както на бойната линия, така и въ тила.

7. Причинитѣ за неуспѣха на турцитѣ бързо да потушатъ възстанието, за да не узнае Европа, е отсъствие на бързо схващане и невзимане за вѣрно предаденото донесение отъ балдевския представителъ Ненко Терзийски. Този съобщава на Т.-пазарджишкия каймакаминъ (околийския началникъ) за приготвянето на възстанието, а каймакаминътъ не вѣрва и го изпраща до Пловдивския мютесарифинъ (окръженъ управителъ), съ което се дава възможностъ на възстаницитѣ да иматъ повече време да се приготвятъ. Пловдивскиятъ мютесарифинъ трѣгва съ 200 души конници за Панагюрище да потуши възстанието, дохожда до с. Калагларе, на 15 километра отъ Панагюрище, но не се решава да настѣпи и отиде въ Панагюрище, защото получава невѣрни сведения, преувеличени отъ тамошнитѣ турци, и се връща обратно, като заблуждава цариградското правителство.

Дохожда отъ София артилерийскиятъ генералъ Хафъзъ паша до с. Калагларе, безъ да получи обстоятелствени сведения за силитѣ и разположението на възстаницитѣ, тъй

сщо и безъ обстоятелствени рекогносцировки, а получава невѣрни сведения, че въ Панагюрище имало руска войска и артилерия, та затова оставя 200—300 души войска да пазятъ пазарджишкия пътъ при Калагларе, а самъ съ 700 души отива да нападне Панагюрище откъмъ с. Стрелча.

Въ превземането на Панагюрище никаква тактика и умение не се употреби отъ турцитѣ: съ премѣстването на войскитѣ отъ пазарджишкия пътъ къмъ Стрелча се направи по-голяма грѣшка, защото, ако възстаницитѣ бѣха направили излазъ отъ Панагюрище за Т.-Пазарджикъ и бѣха разбили войскитѣ около Калагларе, та влѣзѣха въ Т.-Пазарджикъ, щѣха да всѣятъ паника, и щѣше да се даде куражъ на околнитѣ пазарджишки села. Тогава дѣлото щѣше да вземе другъ ходъ.

8. Многочислената турска артилерия не даде никакъвъ резултатъ въ подготовката на шурма: безъ да се гледа на четиридневното ѣ действие, огнѣтъ почти презъ всичкото време бѣ съсредоточенъ за обстрелване на черквитѣ, училищата и на разни кѣщи на селото. Артилерията и пехотата нѣмаха никаква свѣръзка помежду си. Пехотата атакуваше възстаницитѣ, а артилерията обстрелваше селото.

4—5000 пехота редовна войска съ 12 орджия и около 2000 башибозуци едва въ четири дѣня отблъснаха възстаницитѣ отъ заетитѣ имъ позиции.

9. Вѣоржението на възстаницитѣ не съответствуваше на противниковото; то бѣше таково: артилерията бѣше съ 5 орджия и то дървени (черешови) съ калибъръ 10 см. Орждието се пълнѣше откъмъ гърлената частъ, стреляше на разстояние около 400—500 метра. Нѣкои бѣха толкова слабо направени, че при първия изстрелъ се пукаха. Снарядитѣ на орджията бѣха единъ видъ и не се прѣскаха, а се търкаляха по земята; тѣ бѣха топузи, взети отъ кантари, и камѣни.

Ратницитѣ бѣха вѣоржени съ пушки чакмаклии, пищови и ловджийски чифтета, които се пълнѣха откъмъ гърлената частъ. Барутѣтъ бѣ недоброкачественъ, смѣсенъ съ пѣськъ, а възстаницитѣ не умѣха да го пазятъ.

10. Вѣоржението на турцитѣ бѣше таково: имаха срещу възстаницитѣ артилерия 2 батареи — 12 орджия, далекобойни 7.5 см. круповски съ начална скоростъ 420 м., които стреляха на разстояние 500 метра съ граната, шрапнелъ и картечъ. Гранатата се прѣскаше на парчета, шрапнелѣтъ се прѣскаше въ въздуха на разстояние, каквото се искаше, и имаше вътре 118 куршума. Дължината на снопа отъ куршуми на срѣднитѣ дистанции идваше до 160 метра. Картечѣтъ се прѣскаше на 500 метра и вътре имаше 48 куршума. Пехотата бѣше вѣоржжена съ пушки Хенри Мартина, Шеспо и Винчестеръ, които се пълнѣха отзадъ съ патрони, последно техническо усъвършенствуване въ тога-

вашното време. Начална скоростъ 408 м., мѣрникъ до 1800 крачки.

11. Турцитѣ загубиха въ това възстание 5 души офицери, 200—300 души долни чинове редовна войска и около 300 души башибозуци.

12. Съ превземането на селото, вмѣсто да се тури редъ, редовната войска — офицеритѣ и войницитѣ — удариха на развратъ, грабежъ и убийство. За по-бързо обикане отръзваха ушитѣ и прѣститѣ, за да взематъ обици и прѣстени.

13. Възстанието въ Панагюрския револ. окръгъ и черешовитѣ панагюрски орджия обърнаха вниманието на цѣла Европа да се замисли за участъта на България. И не се мина много време, България бѣ освободена и се отърва отъ 485-годишното турско робство. Съ това възстание доказахме на свѣта, че българскиятъ народъ е способенъ да живѣе на свобода, а не подъ робство; че и безъ да сме изучавали военното изкуство, можемъ да се биемъ. Това е резултатѣтъ отъ възстанието: много герои записаха имената си въ историята на освобождението на България.

И така началото на българската артилерия се тури въ Панагюрище на 23 априлъ 1876 год. и за споменъ на историята на българската артилерия добре е една отъ батареитѣ на 3 о артилерийско на Негово Величество отдѣление да се нарече Панагюрска батарея, за да знае младото поколѣние, отъ кѣде тя води началото си.

Празникѣтъ на българската артилерия да бѣде на Гергьовъ-дѣнь, въ който дѣнь да се разправя на войницитѣ за черешовото орждието и за славнитѣ герои артилериисти, които сж се отличили презъ войнитѣ, които сме водили.

**Заветъ на артилери-
ститѣ—възстаници
къмъ артилериистѣ,
тѣхни наследници.**

Живитѣ артилериисти отъ черешовитѣ батареи въ Панагюрското възстание, които на самитѣ позиции ми разправяха, какъ сж действували и се сражавали противъ редовната турска пехота, кавалерия и артилерия, ме помолиха да предамъ тѣхния заветъ къмъ българскитѣ артилериисти, тѣхни наследници, който гласи: „Както тѣ тогава се биха съ черешови орджия противъ модерната за това време турска артилерия за освобождението на България, така и тѣхнитѣ наследници — артилерииститѣ, нека се биятъ самоотвержено за обединението на българското племе“.

Като предавамъ този заветъ, смѣтамъ, че българскитѣ артилериисти го изпълниха достойно презъ войнитѣ отъ 1885 г., 1912—1913 г., 1915—1918 г.*) като не посрамаха артилерииститѣ отъ Черешовитѣ батареи, защото тѣ се биха геройски,

*) Вижъ отъ сѣщия авторъ „Исторически прегледъ на войнитѣ и политиката на България — 679/1918 г.“, стр. 92—241.

никогда не отстъпиха, навсякжде отбиваха неприятелските атаки, а при настъпление придружаваха и съдействаха на своите братя от другите родове оръжия.

И действително, идните поколения ще учат и знаят, че през 1915—1918 г. българските артилериисти се биха против четири Велики сили: Франция, Англия, Италия и Русия и три малки държави: Сърбия, Румъния и Гърция въ продължение на цели три години, като най-накрая бяхме победени, но без да бждемъ бити. Тъ достойно изпълниха своя дългъ къмъ обичното — България си отечество и оставиха славни геройски подвизи въ българската военна история за примѣръ на бждещите си наследници.

Какъ графъ Игнатиевъ узналъ за възстанията въ Пловдивско.

Презъ 1906 г., когато бяхъ командированъ въ Русия въ офицерската артилерийска школа въ Царское-село — Петербургъ и съ мисия отъ комитета „Царь Освободитель Александъръ II“ да моля да се отпуснатъ оръдия за оградата на музея въ Плевенъ и да запозная руското общество съ музеите, бяхъ въ дома на графъ Игнатиевъ, на когото предадохъ писмата отъ нѣкои отъ членовете на комитета и го запознахъ съ дѣлата на комитета. Графъ Игнатиевъ остана възхитенъ отъ работата на комитета, като ми каза, че въ срѣда ще има воененъ съветъ съ императора и ще му доложи всичко. Следъ това ме покани на обѣдъ, като ми определи въ кой день да отида. На определенъ день отидохъ и следъ обѣда ме покани въ кабинета си, разговаряхме надълго за комитета и за България. Попита ме, откъде съмъ родомъ и, като му казахъ, че съмъ отъ Панагюрище, което презъ 1876 година възстана срещу турците, каза ми, че знае Панагюрище и, ако се интересувамъ, архивата му по възстанията е на мое разположение. Поблагодарихъ му и изявихъ желание да я прегледамъ. Повика единъ отъ слугите си и му каза, когато дойда да ми я даде на разположение, като му показа въ кой шкафъ е. Следъ нѣколко дни отидохъ у графъ Игнатиевъ да разгледамъ архивата по възстанията. Слугата му извади отъ шкафа едно дѣло подшито и добре подредено. Като го разгънахъ и погледнахъ, първо ми попаднаха преписи отъ доклада на Евгений Скайлеръ по изследванията на възстанията и дипломатически протоколи на разни конференции по българския въпросъ.

Като прегледахъ доклада на Евгений Скайлеръ и изложението на арестуваните възстаници и на Райна п. Георгиева, взехъ си бележки. Прегледахъ и другите дипломатически протоколи на разни конференции по българския въпросъ, взехъ си и отъ тяхъ нѣкои бележки,* но нека си призная,

*) Виждъ отъ сжия авторъ „Исторически прегледъ на войните и политиката на България—679/918 г.“ Дипломатическата борба за освобождението на България, стр. 53—59.

че въ този моментъ азъ вземахъ тѣзи бележки отъ любопитство, а не да ги изнасямъ предъ обществото. Графъ Игнатиевъ често идваше въ кабинета си при менъ и ми разправяше устно много работи по българския въпросъ, като ми казваше да ги записвамъ. Между другото ми каза, какъ е узналъ за възстанията въ Пловдивско.

Ето какъ е узналъ: единъ день билъ поканенъ отъ султана да играятъ на табла. Отишелъ графъ Игнатиевъ въ двореца. Преди неговото идване султанътъ получилъ известие, че въ Пловдивския санджакъ (окръгъ) имало възстание. Следъ като се разговаряли и започнали да играятъ, презъ време на почивката отъ играта, графъ Игнатиевъ запиталъ султана, защо не е разположенъ. Султанътъ му отговорилъ, че въ сжия день му било доложено, какво въ Пловдивския санджакъ имало въ нѣкои села малки възстания. Графъ Игнатиевъ успокоилъ султана, като му казалъ, че това е дребна работа: да даде заповѣдъ да се потуши възстанието и да се накажатъ виновниците. Какъ така могатъ да възставатъ противъ султана! Въ себе си графъ Игнатиевъ билъ много доволенъ, че пръвъ узналъ за възстанието въ Пловдивско. На следния день изпратилъ секретаря си въ Пловдивъ при руския консулъ да му даде подробни сведения за станалото. Следъ като узналъ подробно за всичко, графъ Игнатиевъ съобщилъ на американския посланикъ, а на другите посланици съобщилъ малко по-късно. Американските миссионери сжщо съобщили на американския посланикъ. Следъ като всички посланици се научили за възстанието и за кланетата, тогава графъ Игнатиевъ повдигналъ официално българския въпросъ за изследване звѣрствата въ Панагюрище и другаде.

Изследване турските звѣрства при потушаване възстанията.

Следъ потушаване възстанията много грозни новини се разпространили въ Цариградъ за звѣрствата, извършени отъ турските войски и башибозуци надъ българското население въ окръжията на Т.-Пазарджикъ и Пловдивъ при потушаване на станалото въ тяхъ презъ месецъ априлъ българско възстание. Нѣкои лица изъ възстаналите мѣстности, които съ голѣма мъжа успѣли да се избавятъ и да отидатъ въ Цариградъ, разказвали, че имало избити по единъ варварски и немилостивъ начинъ нѣколко хиляди българи — мъже, жени и деца; много български села били изгорени и опустошени, хиляди човѣшки същества останали безъ покривъ и били лишени и отъ насжщия си хлѣбъ; нѣколко хиляди българи, обвинени като възстаници или тѣхни съучастници, били арестувани въ Т.-Пазарджикъ, Пловдивъ и Одринъ, и че преследванията, арестите, мъченията и избиванията на българското население въ цѣлия Пловдивски санджакъ (окръгъ) не преставали, даже и следъ потушаването на въз-

станието. Тъзи печални новини силно трогнали трима чело-
вѣколюбиви и благородни американци, а именно: д-ръ Торъ
Вошбърнъ, д-ръ Албертъ Лонгъ и Едвинъ Пиарсъ, живущи
отъ много години въ Цариградъ. Тѣ съчувствували толкова
много на страданията на българитѣ, че решили съ голѣмъ
рискъ за себе си и за своето положение да употребятъ всич-
китѣ си усилия, за да добиятъ, ако не пълното премахване
на тѣзи страдания, то поне намалението имъ. Благодарение
на своето познанство и приятелство съ мнозина знаменити
държавни мъже, видни депутати и отлични публицисти въ
Англия, тѣ обърнали сериозното имъ внимание върху ужа-
снитѣ събития въ България, като ги помолили да заинтере-
суютъ чрезъ своя печатъ английския народъ и парламента
съ тѣхъ и да употребятъ своето влияние предъ английското
правителство да назначи една официална анкетна комисия,
която да посети възстаналитѣ мѣстности, да издири причи-
нитѣ за възстанието, да провѣри звѣрствата по потушаването
му и да покаже начина и срѣдствата за облекчение състоя-
нието на пострадалото население.

И наистина, наскоро английскитѣ вестници почнали да
пишатъ за турскитѣ звѣрства въ България и особено лон-
донскитѣ вестникъ „Дейли Нюзъ“, на който първитѣ до-
писки по тѣхъ отъ цариградския му дописникъ, обнародвани
въ началото на м. юний 1876 г., произвели голѣмъ шумъ въ
Англия. Високата Порта, обаче, побързала да опровергае
официално обнародванитѣ въ тѣзи вестници сведения по пе-
чалнитѣ събития въ възстаналитѣ мѣстности, като казала, че
тѣ били съвсемъ преувеличени, и че, ако сж станали тамъ
нѣкои неприятни работи, тѣ били предизвикани отъ българ-
скитѣ възстаници, които почнали своитѣ действия съ мъчение
и убиване мирното турско население и възнамѣрявали да па-
лятъ и да горятъ много градове и села.

На 26 юний за пръвъ пжтъ въ английския парламентъ
се повдигналъ въпросъ за тѣзи звѣрства. На говорившитѣ по
този въпросъ господа и въ дветѣ камари английското прави-
телство казало, че нѣмало официални сведения за тѣхъ (звѣр-
ствата), но че щѣло да се погрижи да ги добие. И така
разискванията по това се отложили.

Английското правителство, начело на което тогава билъ
г. Дизраели, по-после наименованъ Лордъ Бикънсфилдъ, отъ
страхъ да не се повдигне нѣкои политически въпросъ, който
да засегне английската традиционна политика, състояща се
въ пазенето цѣлостта и независимостта на турската дър-
жава, не искало да дава голѣмо значение на станалитѣ въ
България приключения и да назначава официална комисия за
изследванията имъ. Но предъ видъ възбуденото обществено
мнение въ Англия и голѣмия натискъ отъ страна на опози-
ционната либерална партия, Лордъ Дерби, тогавашниятъ ан-

глийски министъръ на външнитѣ работи, едва къмъ края на
м. юний 1876 г., т. е. два месеца следъ потушаване възста-
нието, поканилъ Съръ Хенри Елиотъ, тогавашния английски
посланикъ въ Цариградъ, да изпрати нѣкои чиновникъ отъ
английското правителство на мѣстото на произшествията, кой-
то заедно съ английския вице-консулъ въ Одринъ, г. Дюпюи,
да ги провѣри и доложи за всичко въ министерството и нему.
Посланикътъ натоварилъ съ тази мисия втория си секретаръ,
г. Берингъ, а тѣста му, г. Горачина — за неговъ преводчикъ.
Обаче, назначението на последния, който ималъ нѣкои тър-
говски предприятия и интереси, които го свързвали съ тур-
ското правителство, не се погледнало съ добро око. Ония,
които знаели това, вѣрвали че зетѣтъ му Берингъ ще по-
падне подъ негово влияние и не ще може да изпълни добро-
съвѣстно своята мисия.

Тогава горепомнатитѣ трима американци, въодушевени
отъ желанието да изпъкне истината и да се направи нѣщо
добро за пострадалото българско население, убедили Т. Мей-
нардъ, тогавашния американски пълномощенъ министъръ въ
Цариградъ, да натовари съ сжщата мисия, независимо отъ
английската комисия, г-нъ Евгений Скайлеръ, който току що
билъ дошелъ въ Цариградъ за американски генераленъ кон-
сулъ, а на г-нъ П. Димитровъ предложилъ да го придружи
като преводчикъ. Г-нъ Мейнардъ получилъ въ това време
отъ Високата порта висо-
чайша заповѣдъ за г-нъ
Скайлеръ, секретаря му и
единъ преводчикъ. Съ тая
заповѣдъ се съобщавало
на властитѣ въ Одринския
вилаетъ и другаде, кжде-
то би отишелъ той, за
новата му мисия. На 23
юлий 1876 г. г-нъ Скай-
леръ трѣгналъ отъ Цари-
градъ за Одринъ, придру-
женъ отъ преводчикъ и
отъ американеца Макга-
ханъ — старъ неговъ при-
ятель, дописникъ на в.
„Ню-Йоркъ“. Въ сжщия
влакъ при г-нъ Скайлеръ
влѣзълъ отъ Цариградъ
единъ турски воененъ лѣ-
карь по народностъ грѣкъ,
който отивалъ да придру-
жава турската войска въ
Нишъ, която се сражавала

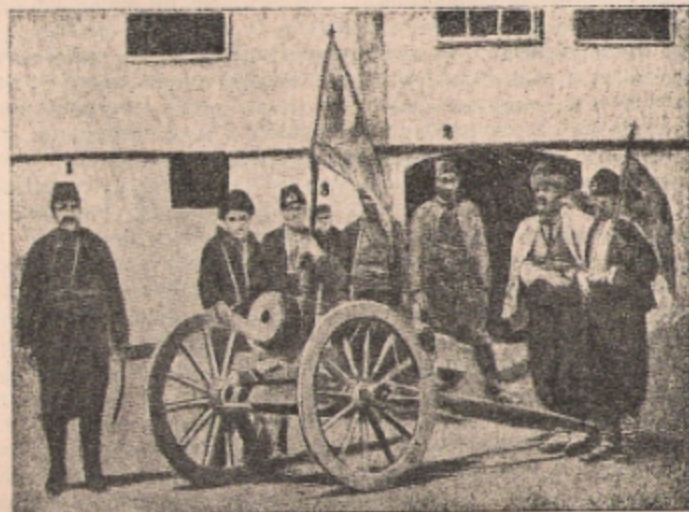

Евгений Скайлеръ.

тогава съ сърбитѣ. Той самъ се представилъ на г-нъ Скайлеръ и веднага почналъ да хули сърбитѣ и всичкитѣ славянски народи, като казалъ, че тѣ съ нищо не сж спомогнали за напредъка и цивилизацията на чловѣческия родъ и че винаги сж били варвари и пакъ варвари ще си останатъ. Но, когато г-нъ Скайлеръ го попиталъ, дали познава нѣкой славянски народъ и нѣкоя славянска литература, като чехската или полската, той се смутилъ и не знаелъ, какво да каже. Тогава г-нъ Скайлеръ му забелязалъ, че не знае, какво говори, и прекъсналъ всѣкакъвъ разговоръ съ него. Така той билъ принуденъ да напусте купето на г-нъ Скайлеръ.

На следния день, сутринта, пристигнали въ Одринъ. Следъ една малка почивка г-нъ Скайлеръ съ преводчика си посетилъ валията Акифъ паша, който, следъ като прочелъ височайшата заповѣдъ на Високата порта, се показалъ много вежливъ и любезенъ. Следъ обичайния разговоръ г-нъ Скайлеръ го помолилъ да му каже, ако наистина е имало преди 2—3 месеца нѣкакво българско въстание въ неговия вилаетъ, то кои били причинитѣ, които сж го предизвикали, и особено по чия заповѣдъ и защо сж били повикани въ оржие башибозуцитѣ. Въ отговоръ на тѣзи въпроси валията казалъ, че, наистина, въстание имало, и то въ такива мѣста, като: Панагюрище, Копривщица и Клисуря, кждето българитѣ били най-много облагодетелствувани отъ турското правителство, и срещу което тѣ нѣмали никакви причини да въставатъ. Понеже при самото избухване на въстанието нѣмало редовна войска въ Одринъ, то той въоръжилъ башибозуцитѣ и ги изпратилъ въ възстаналитѣ мѣстности съ заповѣдъ да потушатъ въ най-кратко време всѣко възстаническо движение. Прибавилъ, че въстанието е било доста сериозно, понеже възстаницитѣ имали орджия-топове (като му показалъ две такива въ двора на конака, взети отъ Панагюрище) и укрепления, въздигнати около Панагюрище, Копривщица и Клисуря и че, ако той не билъ взелъ бързи и строги мѣрки за потушаването му, то би се разпространило и траело дълго време като Херцеговинското. Тогава г-нъ Скайлеръ му казалъ, че въ интереса на турското правителство е да се покаже сега то великодушно къмъ българитѣ, като освободи арестуванитѣ лица, обвинявани въ участие на въстанието и облекчи положението на пострадалихъ хора въ възстаналитѣ мѣста, ако иска да не се разпространяватъ идеитѣ за свобода и независимостъ между единъ подчиненъ народъ, какъвто е българскиятъ, и да не се повдига въпросъ за него въ Европа. На този приятелски съветъ валията отговорилъ яростно, като казалъ, че българитѣ не заслужаватъ никаква милостъ, и че той щѣлъ да пресуши корена имъ, особено на панагюрци и копривщенци. Съ това се свършило посещението при Акифъ паша, като на излизане отъ стаята му Скайлеръ по-

желалъ да види нѣкои отъ затворенитѣ възстаници въ самия конакъ, кждето намѣрилъ одринския гражданинъ Георги Кара Михаловъ, единствения български членъ въ областния управителенъ съветъ, и отецъ Тилевъ, бившъ архиерейски намѣстникъ въ Т. Пазарджикъ, който билъ затворенъ въ една тъмна и съвсемъ низка станчка. Тѣ, двамата, както и много други арестувани тамъ българи отъ Одринъ и изъ Пловдивски и Сливенски санджаки, обвинявани по въстанието, чакали да бждатъ съдени. Въ Одринъ владѣлъ такъвъ страхъ между българитѣ, щото ни единъ не смѣлъ да се приближи до г-нъ Скайлеръ. Единъ грѣкъ отъ виднитѣ цариградски семейства, висшъ чиновникъ при Одринската отоманска банка, посетилъ Скайлеръ и въ присѣствието на преводчика се помѣчилъ да го убеди да не ходи въ Пловдивско да изследва, какво е станало тамъ по времето на въстанието, защото не заслужава труда му. Това въстание, казалъ грѣкътъ, е било подбудено отъ външни лица, изпратени отъ панславянскитѣ комитети, които при появяването на турскитѣ войски избѣгали и оставили заблуденитѣ български селяни да се разправятъ сами съ тѣхъ. Сега тамъ било всичко тихо и мирно, и селянитѣ, повечето овчари и ратаи, си гледали вече спокойно работата. Обаче г-нъ Скайлеръ не послушалъ съвета на този грѣкъ и не другия день заминалъ за Пловдивъ.

Панагюрското черешово топче фотографирано презъ 1876 г. въ Одринския затворъ.

При излизането си отъ конака г-нъ Скайлеръ фотографиралъ въ Одринския затворъ черешовото топче заедно съ

възстаници и възстанически знамена и турски стражари (зап-
тиета).*)

Щом пристигнали въ Пловдивъ, г-нъ Скайлеръ и Мак-
гаханъ, властите ги настанили въ дома на гръцкия поданикъ-
д-ръ Вентилосъ, гдето още сжщата вечеръ били посетени
отъ нѣколко видни гръци, които ги предупредили, че ще бж-
датъ убити отъ турцитѣ, ако тѣ узнаятъ, че преводчикътъ
имъ е българинъ. Затова д-ръ Вентилосъ, като тѣхенъ до-
макинъ, побързалъ да ги посѣтватъ отъ своя страна да се
изпрати преводчикътъ обратно въ Цариградъ. Скайлеръ се
уплашилъ и поканилъ преводчика да се приготи за пжтъ,
но, когато последниятъ му казалъ, че това заплашване е
гръцка измислица, и че то произхожда отъ гръцка ненавистъ
къмъ българитѣ, той (Скайлеръ) почналъ да се двоуми и ре-
шилъ да задържи преводчика. На следния день сутринтъ
г-нъ Скайлеръ посетилъ Пловдивския мютесарифинъ Хамидъ-
паша и му казалъ, че е натоваренъ съ една важна мисия, та
желае да знае всичко по станалото българско възстание пре-
ди 2—3 месеца въ неговия санджакъ, а именно: причинитѣ,
които сж го предизвикали, мѣржитѣ, които сж били взети за
потушаването му, и въ какво състояние се намиратъ сега жи-
телите въ възстаналитѣ мѣстности, на които движимитѣ и не-
движими имоти били ограбени и изгорени. По първото и вто-
ро запитвания мютесарифинътъ казалъ, че не може да даде
точни сведения, понеже възстанието и потушаването му ста-
нали презъ времето на предшественика му Азизъ паша. Оба-
че редътъ и тишината били вече въдворени въ възстаналитѣ
мѣстности, и жителитѣ имъ си гледали сега спокойно заня-
тията. За да го увѣри, че възстанието е било сериозно, той
заповѣдалъ да му покажатъ знамето на възстанитѣ, на кое-
то билъ изобразенъ български лъвъ съ надписъ: „Свобода
или смъртъ“, както и писменитѣ наставления за главатаритѣ
на възстанитѣ, съ дата 17/29 априлъ 1876 г., състоещи отъ
36 въпроса и отговора, отъ които по-главнитѣ били: кой день
да възстанатъ, кои градове и села да изгорятъ, кжде да раз-
валятъ желѣзницитѣ и телеграфнитѣ жици, какво да правятъ
съ мирнитѣ турци, особено съ женитѣ и децата имъ и пр.

Когато преводчикътъ превелъ на г-нъ Скайлеръ тѣзи
наставления, протоколирани и подписани отъ 13 делегати изъ
възстаналитѣ мѣстности, той ги уприличилъ на катихизисъ и
казалъ, че не вѣрва въ истиността имъ. При все това, той
взелъ преписъ отъ тѣхъ, както и отъ едно възстаническо въ-
звание безъ дата и подписъ, което се намирало въ конака.

Въ сжщия день той посетилъ пловдивскитѣ затвори, кж-
дето имало 400 арестувани българи, между които и 25 све-
щенника, всички обвинени като възстаници или тѣхни съучаст-

ници. Между арестуванитѣ били и пловдивскитѣ граждани
Иоакимъ Груевъ, бившъ мютесарифски муавининъ, Цоко Ка-
блешковъ, единствениятъ български членъ въ окръжния упра-
вителенъ съветъ, книгоиздательтъ Хр. Г. Дановъ, банкерътъ
Кочо х. Калчевъ и други нѣколко видни търговци. Единъ
младъ момъкъ на име Георги Пеневъ, учителъ въ Т.-Пазар-
джикъ, билъ затворенъ въ една стая съ турци убийци, ако и
да билъ обвиняванъ за политическо престѣпление. Г-нъ Скай-
леръ попиталъ нѣкои отъ арестуванитѣ лица, въ какво се
обвиняватъ, а тѣ отговорили, че обвиненията срещу тѣхъ би-
ли по лъжливи донесения и повечето измислени. После по-
сетилъ панагюрската учителка Райна п. Георгиева, наречена
отъ турцитѣ за присмѣхъ „българска кралица“, която била
затворена въ дома на единъ имаминъ съ още една панагюр-
ка. Първата се обвинявала, че ушила панагюрското възстани-
ческо знаме, а втората — че вапсала дрѣжката му. И дветѣ
му разказали руганията и мжжитѣ, които били претърпѣли
отъ турската войска въ Панагюрище, а по-после при аресту-
ването имъ и по пжтъ до Пловдивъ.

Благодарение на Иванъ Косевъ отъ Казанлъкъ, един-
ствениятъ българинъ членъ въ Пловдивския извънреденъ
сждъ само за политическитѣ престѣпници, г-нъ Скайлеръ до-
билъ доста сведения, какъ затворницитѣ били обвинявани,
сждени и осжждани, и на какви мжки и изтезания били по-
длагани ония, отъ които сж искали известни показания и за-
свидетелствувания, за да се подкрепятъ обвиненията, особе-
но срещу по-виднитѣ българи въ Пловдивъ, Т.-Пазарджикъ,
Панагюрище, Копривница и срещу свещеницитѣ и учители-
тѣ въ възстаналитѣ мѣстности, и какви суми сж вземали тай-
но отъ обвиняемитѣ лица, когато известни турски чиновници
и влиятелни хора искали да ходатайствуватъ за оправдаване-
то и освобождаването имъ.

И понеже всѣки день отъ пристигането му въ Пловдивъ
се осжждали и обесвали отъ горекания сждъ по трима-че-
тирима българи, между които и по единъ свещеникъ, то
г. Скайлеръ пожелалъ да присѣтствува на нѣкои отъ засе-
данията му, за да види самъ, какъ се сждятъ и осжждатъ
обвиняемитѣ лица. Така той ходилъ 2—3 пжти на публичнитѣ
заседания на поменатия сждъ съ предварително знание на
председателя му Селимъ-ефенди, критски мюсюлманинъ. Тукъ,
както начинътъ на сжденето, така и мотивитѣ за осжждането
на 3—4 лица били достатъчни да убедятъ Скайлера, че нито
обвиненията срещу тѣхъ, нито присждитѣ имъ почиватъ на
здрава и законна основа. Напримѣръ, едно лице се обвиня-
вало, че написало едно възстаническо писмо, което сждътъ
нѣмалъ, и понеже това лице отказвало да е писало подобно
писмо, то повикали единъ свидетелъ, който изповѣдалъ, че
видѣлъ писмото и че познавалъ почерка на подсждимия. Тѣк-

*) Черешовото топче се намира сега въ Цариградския музей.

мо когато да се произнесе смъртна присъда на обвиняемия, председателят Селим-ефенди, по молбата на Скайлера, попитал свидетеля, дали знае да чете и дали е чел въпросното писмо, а той отговорил, че не знае да чете, но чул от други хора да казват, какво било съдържанието му. Тогава съдиите се смутили, и председателят отложил дѣлото за друго заседание.

Един селски свещеник, който от мъка и страдания едва стоял на краката си, бил обвиняван, че благословил оржието на възстаналите срещу властта негови селяни, и се искало от прокурора смъртното му наказание. Той отказвал да е направил това, а признавал, че се е помолил Богу да избави селото му от огън и напасть, когато видѣл, че околните села горѣли. Председателят отхвърлил обяснението му като лъжливо, и болният свещеник, без да е разбрал думите му, потвърдил ги съ едно „свѣтъ ефендимъ“ (тъй вѣрно), и така бил осъден да се обеси. Най-глупавото и най-смѣшното обвинение било срещу Иосиф Груевъ, защото у него се намерила руската книга „Пушкинъ“, преведена на турски „тюфекъ“ (пушка), която книга се счела от правителството за революционна. Когато дошел редът да се съди Груевъ за тази книга, въ присъствието на г. Скайлера, Кани паша, главният директор на цариградските митници, който се намирал тогава въ Пловдивъ и който бил дошел случайно въ съда като слушател, казал, че и той има същата книга, и че тя не е революционна. Председателят на съда се засрамил, и Кани паша, за да го избави от неприятното положение, предложил му да отложи разглеждането на дѣлото.

Следъ всичко, което видѣл и чул въ този съдъ, г. Скайлеръ отправил дълга телеграма до американския пълномощен министъръ въ Цариградъ, въ която му описал положението на политическите затворници, обвиненията срещу тяхъ, начина на съденето и осъждането имъ, като го помолил, въ името на човѣщината, да ходатайствува заедно съ посланиците на Великите сили предъ Високата Порта да се спре бесенето на невинни хора и да се освободятъ отъ затворите ония, на които обвиненията не почивали на законна основа. Същевременно той помолил всичките вице-консули въ Пловдивъ да телеграфиратъ и тѣ отъ своя страна същото до своите посланици и министри въ Цариградъ. По онова време само Русия, Австрия и Гърция имали вице-консули въ Пловдивъ. Горепоменатата телеграма на г. Скайлера имала добра последица. Около 5—6 дни следъ нейното изпращане Високата Порта заповѣдала на пловдивските власти да освободятъ отъ затворите ония лица, които не сж били уловени съ оржие въ ржце срещу властите и не сж направили никакво престѣпление; да се закрие извънредния съдъ, и председа-

телятъ му, Селим-ефенди, да се завърне въ Цариградъ. Следствие на тази заповѣдъ, голѣма частъ отъ обвиняемите по възстанието българи, между които видни пловдивски граждани и панагюрската учителка г-ца Райна съ другарката си, били освободени отъ затвора. Бесенето се спрѣло, и ужасътъ, който бесилките всѣвали на българското население въ Пловдивския санджакъ, се премахналъ.

Всичките обвинени до тогава лица по възстанието въ Пловдивския санджакъ и съдени отъ Пловдивския извънреденъ съдъ били 1956 души; отъ тяхъ 1,400 били освободени отъ затвора много по-рано отъ идването на г. Скайлера въ Пловдивъ, 150 души изпратени въ Одринъ да ги съдятъ тамъ, 25 души умрѣли въ затвора, 27 осъдени на смъртъ чрезъ обесване, 60 души на тежка работа и 294 души останали да бждатъ съдени отъ обикновените съдилища.

Много лошо впечатление направило на г. Скайлера поведението на единъ виденъ пловдивски грѣкъ, който една сутринъ, когато срѣдъ Пловдивъ току-що били покачили на бесилката единъ български свещеникъ, осъденъ като политически преслѣпникъ, се впусналъ, уловилъ го за краката и раздвижилъ силно тѣлото му, като изказалъ съ високъ гласъ нѣколко обидни думи за него и народността му. Сега чакъ г. Скайлеръ разбралъ грѣцката ненавистъ къмъ българите.

Какви резултати дало възстанието въ Панагюрския IV революционенъ окръгъ.

Официалните изследвания на турските звѣрства въ България, изложени отъ г. Скайлера, князъ Цертелевъ и отъ Берингъ въ надлежните имъ рапорти, както и дописките на г. Макгаханъ до в. „Дейли Нюзъ“ принесли голѣма полза на българското население пострадало въ възстаналите области. Неговото състояние въ скоро време се смекчило отъ доброволни помощи, дадени отъ Англия, Русия и други държави. Въ цѣла Европа се предизвикало общо негодуване срещу турското правителство, особено силно въ Англия, кждето то се изразило въ публични митинги. Мощниятъ гласъ на В. Гладстонъ сждо допринесълъ за освобождението на България. Неговата брошура „Българските ужаси и източниятъ въпросъ“ се разпространила въ грамадно число екземпляри. Общественото мнение (въ Англия) принудило английското правителство да предложи на Великите сили мѣстно самоуправление за България.

Руското правителство усвоило английското предложение да се даде самоуправление на България. И когато се решило

В. Гладстонъ.

да стане международна конференция за определяне границите и правата на българската автономна област, генерал-графът Игнатиев, тогавашният руски посланик в Цариград, възложил на г. Скайлеръ и на князъ Цертелевъ да приготвят единъ проектъ по този въпросъ. Конференцията се събрала въ началото на м. декемврий 1876 г. въ Цариградъ и въ нея се внесълъ за обсъждане и одобрение изработениятъ отъ тѣзи двама господа проектъ за органическия уставъ на българската автономна областъ.

Графъ Игнатиевъ.

Споредъ този проектъ, Автономната областъ се състояла отъ вилаетитъ (окръжията): Дунавски и Софийски; отъ санџацитъ: Пловдивски, Сливенски, Скопски, Битолски и отъ северната частъ на Сърския и отъ каазитъ: Къркъ-клисийска, Мустафа-пашанска, Казлъ-агачска, Тиквешка, Струмишка, Велешка и Костурска. Предвиждало се още главенъ управителъ — християнинъ, турски или чуждъ поданикъ, назначенъ отъ Високата Порта за петъ години съ съгласието на Великитъ сили, едно областно събрание, мѣстна милиция и жандармерия, както и български езикъ за официаленъ. Тя щѣла да внася ежегодно по 30% отъ областнитъ доходи въ царската хазна за общитъ разходи на империята, а другитъ 70% трѣбвало да употребява за управлението и мѣстнитъ нужди на областта и за поддържането на милицията си.

Конференцията следъ дълги разисквания по речения проектъ въ своитъ предварителни заседания, безъ участието на турскитъ делегати, решила да раздѣли тази областъ на две автономни области: източна и западна, съ седалища: Търново и София, като запази границитъ и автономнитъ имъ права, така, както сж въ проекта ѝ, въпрѣки официалнитъ протести, отправени до нея отъ страна на пловдивския гръцки митрополитъ, на пловдивскитъ гръцки първенци, на гръцката патриаршия въ Цариградъ и на гръцкото правителство, които настоявали да се извадятъ отъ дветъ проектирани области тракийскитъ и македонскитъ санџаци и каази. Едно, че тѣ били исторически гръцки страни, и друго, че гръцкото население въ тѣхъ, като поинтелигентно, по-образовано и по-богато отъ българското, щѣло да се повдигне и да произведе междоусобна война между двата елемента.

Освенъ дветъ български автономни области, конференцията приела да образува още една автономна областъ отъ Босна и Херцеговина съ почти сжщитъ права. Проектътъ и за тритъ области, веднажъ одобренъ отъ пълномощницитъ на Великитъ сили, билъ отново подложенъ на обсъждане и одо-

брене въ заседанията имъ съ турскитъ делегати. Обаче, последнитъ, по заповѣдъ на Високата Порта, ги отхвърлили, безъ да ги разискватъ, като заявили, че тѣ не могатъ да приематъ създаването на нови автономни области въ империята имъ, когато въ нея вече е прогласено конституционно управление чрезъ конституцията имъ отъ 11/23 декемврий 1876 г.

Високата Порта, като видѣла, че европейскитъ пълномощници не давали никаква важностъ на прогласената ѝ конституция, а настоявали на своитъ проекти за автономни области, предложила имъ контра-проектъ съ нѣкои незначителни административни реформи за тѣхъ, но тѣ не го взели въ внимание.

И така конференцията била принудена да закрие заседанията си на 8 януарий 1877 г. безъ никакъвъ резултатъ¹⁾.

Отхвърлянето отъ Високата Порта на проектитъ за създаването на автономни области отъ България, Босна и Херцеговина докарало въ сжщата 1877 година руско-турската война, която се свършила съ освобождението на България отъ петвѣковното турско робство.

Априлското въстание предизвика руско-турската война, а последната — освобождението на България. И едва на 10 февруарий 1879 г. България стана самостоятелна конституционна държава съ 250 души български народни представители.

Да се поставятъ бюстоветъ на графъ Игнатиевъ, В. Гладстонъ и Евгений Скайлеръ въ градината „Царъ Симеонъ“ въ гр. Пловдивъ.

Следъ всичко гореказано върху челолюбивата дейностъ на графъ Игнатиевъ, В. Гладстонъ и Евгений Скайлеръ, които, въпрѣки всички трудности и противодействия сполучиха да трогнатъ европейската съвѣсть и да заинтересуватъ европейскитъ кабинети за сждбата на българитъ,

особенно на тия въ революционнитъ области, считамъ за умѣстно и свой дългъ да помена, че българскиятъ народъ, а най-вече населението отъ Пловдивския окръгъ дължи видимъ белегъ на признателностъ къмъ тѣзи свои велики благодетели. Най-малко желателно е въ градината „Царъ Симеонъ“ въ Пловдивъ да се поставятъ бюстоветъ имъ за назидание на бждешитъ поколения.

Направено ли е нѣщо отъ нашето правителство за увѣковчаване паметта на героитъ-възстаници отъ Панагюрския IV революционенъ окръгъ.

Изминаха 58 години отъ Априлското въстание, и българското правителство не се погрижи да остави на бждешитъ поколения паметници, отъ които да се поучаватъ, какъ тѣхнитъ бащи и дѣди сж обичали България и сж жертвували живота и имота си за нашето освобождение отъ

¹⁾ Вижъ отъ сжщия авторъ „Исторически прегледъ на войнитъ и политиката на България — 679/1918 г.“, стр. 53—59.

петвѣковното ни турско робство. Досега нищо не е направено въ столицата на Панагюрския IV революционен окръг, за да се даде външен реален израз на почитта и възхищението на народа ни към голѣмитѣ дѣла на народнитѣ дейци, за да се подхранва народният ни дух и да се възпитава подрастващото поколение въ народностна гордост и дълбока любов към отечеството ни България. Панагюрище и окръгът на възстанието сж светитѣ мѣста, Ерусалимитѣ на българската свобода, та трѣбва да добиятъ характер на исторически музей, който да привлича поклонници изъ цѣла България, като се запазят историческитѣ сгради и се поставят въ тѣхъ манекени, бюстове и възпоменателни плочи за дейцитѣ и събитията. Да се опредѣли, коя къща ще бжде за музей на Панагюрския IV революционен окръг, дали на Пенчо х. Луковъ или на Ив. Тугевъ, и да се откупи.

Презъ 1903—1909 г., като бѣхъ командированъ въ комитета Царь-Освободителъ Александъръ II, много пѣти съмъ говорилъ съ члена на комитета, покойния министъръ на вътрешнитѣ работи, Димитъръ Петковъ, че нищо не е направено за увѣковѣчаване Априлското възстание въ Панагюрище презъ 1876 г. Покойниятъ Д. Петковъ признаваше грѣшката на всички правителства. Обещаващъ, че, следъ като изразимъ признателността си къмъ руситѣ за освобождението ни, ще отпустне суми и ще помоли военния министъръ да отпустне войници да се направи въ Панагюрище музей съ паркъ и въ „Оборище“ — здание на мѣстото, кждето е било първото Велико Народно събрание. Неговото желание и обещание не можахъ да се изпълнятъ, тъй като наскоро той биде убитъ. Така остана неувѣковѣчено Априлското възстание. 700—800 хиляди лева ще бждатъ достатъчни за направата на музея и парка, като за направата на парка се отпустнатъ трудоваци. Ако държавата не може да отпустне необходимата за това сума, то министрътъ на вътрешнитѣ работи може да направи разпореждане до окръжнитѣ управители, а тѣ до общинитѣ, щото тѣзи ежегодно, 4—5 години, да вписватъ въ бюджетитѣ си — градскитѣ общини по 200—300 лева, а селскитѣ по 100 л. годишно, и за нѣколко години ще се събере необходимата сума. Ние вѣрваме, че общинитѣ съ готовностъ ще предвидятъ въ бюджетитѣ си горната сума, за да се остави на бждещето поколение споменъ отъ Априлското възстание, да види то, какъ сж се борили неговитѣ дѣди и праѣди за освобождението ни.

Всичко може да стане, иска се само желание и работа, а досега такива не е имало, защото сме се улисали въ други работи...

Желателно е Министерството на народното просвѣщение да препорѣча на директоритѣ на гимназитѣ и прогимназитѣ да впишатъ въ програмитѣ за екскурзии и екскурзия

до Панагюрище*), за да видятъ ученицитѣ светитѣ мѣста: „Оборище“, мѣстноститѣ, кждето сж ставали боеветѣ на възстаницитѣ съ турцитѣ, и откжде е грѣмналъ първиятъ артилерийски изстрелъ и се разнесълъ по цѣлия свѣтъ, та получихме свободата си.

Заклучение.

Защо България падна подъ турско робство. Взема ли се у насъ поука отъ миналото.

На страница 11 накратко казахъ, защо България е паднала подъ турско робство, какъ се били 485 години роби и, какви борби сме водили, за да се освободимъ отъ робството. Отъ освобождението ни — 1878 г. — до днесъ се изминаха цѣли 56 години, но като че ли и сега сме въ сжщото тогавашно време: въ борби кой да дойде и вземе властта. Затова за поука и опомнюване, ще изложя отъ миналото ни следното:

1. Досега имаме 1253 години отъ основаването на българската държава; отъ тѣзи години 653 (168 византийско и 485 турско робство) българскиятъ народъ е пѣшкалъ подъ черно робство, а само 600 години е ималъ свободенъ животъ, отъ които 300 години сж прекарани въ остри вътрешни крамоли, размирици и недоволства. При силенъ царъ българската държава е крепнала и била мощна, съ голѣмо международно влияние, и нейнитѣ граници сж се простирали до Карпатитѣ и тритѣ морета: Черно, Егейско и Адриатическо. При слабъ царъ пѣлководцитѣ и боляритѣ сж взимали надмощие, а това винаги е било зловещо знамение за пропадането и опростояването на българската държава и народъ.

2. Следъ завладяването на България отъ турцитѣ въ 1393 г. ние бѣхме подвъргнати подъ страшенъ робски яремъ. Настѣпиха мрачни дни за племето ни. Следи не останаха отъ нашитѣ царе, боляри, народни пѣсни и книжнина. Всички будни елементи бѣха прогонени, изклани, потурчени и следитѣ имъ заличени. На българинъ не се позволяваше да минава на конъ презъ населено мѣсто, нито съ шапка на глава. Гръцката патриаршия използва разположението на азиатския завоевателъ и присъедини овдовѣлитѣ български епархии, така щото народътъ ни заживѣ и страшно духовно робство заедно съ политическото.

Петвѣковното ни политическо и духовно робство бѣше унищожило нашата писменостъ и родна култура, която нѣ

*) Отиването въ Панагюрище може да стане по желѣзницата Пловдивъ—Панагюрище. На екскурзиянти се прави 75% отстъпка, така щото отиването и връщането на единъ екскурзиянтъ ще струва само 34 лв. пѣтни.

кога е стоела на завидна висота. Навсѣкжде царуваше мракъ и черна робия. Нашето семейство, нашето народностно съзнание бѣше подъ знака на подозрението и преследването. Явно е, че при тѣзи условия, съ много малки изключения народътъ ни билъ полу или съвсемъ неграмотенъ. При това положение всѣки може да си представи, при какви условия сж живѣли и сж се развивали нашитѣ дѣди и прадѣди. Но за щастие, гъвкавиятъ умъ на българина и неговата съобразителностъ го избавятъ отъ това непоносимо положение. Така, въздигатъ се голѣми фигури въ нашия общественъ животъ съ силни характери и голѣмо родолюбие. Това сж народнитѣ будители, които ставатъ достойни водачи на своя народъ. Тѣзи водачи и народни будители сж великани и истински мъченици за нравственото, политическо и умствено развитие на българския народъ, защото съ самопожертвването си тѣ разчистиха трънливия пѣтъ къмъ свобода, слънцето на която озари съ лжчитѣ си българския народъ.

3. България следъ освобождението бързо се изправи на краката си и заслужено привлече вниманието и уважението на свѣта. Организирането на учебното ни дѣло, армията, администрацията и правосъдието показва, че българскиятъ народъ не бѣ изгубилъ своя учредителенъ духъ и своитѣ строителни дарби.

Възстанията, опълчението въ Руско-турската война, победата надъ сѣрбитѣ при Сливница — всичко това показва на свѣта, че българскиятъ народъ не бѣ изгубилъ своитѣ борчески качества. Правото на българския народъ да се стреми къмъ своето народностно обединение не може да се оспори отъ никоя страна възъ основа на историческата справедливостъ. За осъществяването на това право България води войнитѣ отъ 1885—1918 година.

4. Вътрешнитѣ борби между нашитѣ политически партии (русофили и русофоби), които пълнятъ голѣма частъ отъ страницата на историята на съвременна България, очертахъ голѣмото желание у българитѣ да се освободятъ отъ чуждо влияние. Но нашитѣ водачи едно не можаха да разбератъ, че Великитѣ сили се борятъ за постигане на своитѣ частни велики цели и интереси, и ако ние стоимъ на пѣтя на тѣзи интереси, ще бждемъ унищожени, независимо отъ това, дали сме съ тѣхъ или не.

Съ Тилзитския миръ, сключенъ между Наполеона и Александъръ I, се уговорило и подѣлбата на Турция:

Франция да вземе Албания, Тесалия, Морея и Критъ; Русия — Бесарабия, Молдава, Влашко и България до Балкана; Австрия — Босна и частъ отъ Сърбия. Само Цариградъ съ Тракия оставали на Турция.

Споменавамъ това, за да се види нагледно, че Великитѣ сили всѣкога сж считали малкитѣ народи като плячка, която тѣ могатъ да си дѣлятъ, както имъ диктуватъ интереситѣ.

Цѣла година следъ това силитѣ водили преговори за подѣлбата на Турция, но не могли да дойдатъ до едно съгласие.

5. Съседитѣ ни: сѣрби, гърци, румѣни и турци, които завладѣха български пространни земи, полагатъ всички усилия, за да се закрепятъ въ своитѣ завоевания (ограбвания), като не се спиратъ предъ нищо.

Сѣрбитѣ не даватъ дума да се проговори за защитата на македонцитѣ българи, които презъ всичкитѣ времена отъ VII вѣкъ до нашитѣ дни, въ продължение на дванадесетъ столѣтия, сж играли една отъ най-главнитѣ роли въ историята на българския народъ. Сѣрбитѣ не позволяватъ на българитѣ подъ тѣхна властъ да се наричатъ българи, да иматъ черкви и да пишатъ и говорятъ на своя матеренъ езикъ.

Гърцитѣ не сж по-малко жестоки спрямо героичнитѣ български покрайнини отъ Южна Македония, които бѣха люлката на нашата просвѣта въ IX вѣкъ, на общото българско възрождане въ XIX вѣкъ и на българското Илинденско въстание въ 1903 г. Гърцитѣ наричатъ българитѣ въ Гърция славяно-гласни елини.

Румѣнитѣ заселватъ въ Южна Добруджа цинцарско население, за да отдѣлятъ българитѣ въ тази старинна българска земя отъ тѣзи на Царство България.

Турцитѣ изгониха българитѣ отъ Тракия и не ги допустнаха да се върнатъ въ своитѣ родни мѣста.

И така, българскиятъ народъ, останалъ извънъ границитѣ на българската държава, е подложенъ на пълно народностно унищожение.

6. Бждещето е на нашата младежъ. Ние, старитѣ, си отиваме, тя ще ни замѣсти, ще продължи борбитѣ ни, които създадохъ това, що имаме.

Но ще може ли младежътъ да ни замѣсти и да постигне народнитѣ идеали, безъ да познава миналото, безъ да е проникната отъ идеалитѣ ни, безъ да се вдъхновява отъ поритѣ, които създадохъ отъ една робска и изостанала страна, една независима държава съ всички условия за напредѣкъ?

Близкото ни, па и далечното минало е пълно съ уроци за нашата младежъ. Това минало трѣбва да бжде нейна пжтководна звезда.

Учители, възпитатели! Учете, възпитавайте! Внушавайте поуки отъ нашето близко и далечно минало! Само така ние, старитѣ, ще можемъ да си отидемъ съ увѣреностъ, че спечеленото ще се крепи, загубеното и разрушеното възстанови, и върху него ще се издигне цвѣтуща и благоденстваща България.

7. Младото поколение трябва да знае, че България в своята история никога не е страдала от липса на учени и умни хора, но за голъмо наше нещастие, тя никога не е имала волеви натури и силни характери. Никога в нашата изстрадала страна не се вземат своевременно решения и разумни ефикасни мерки против злините, които често се изпръчват на пътя ни. Ние постоянно си служим с полумерки, затова ни постигнаха катастрофи, та платихме прекомерно и пожертвувахме нашите национални идеали.

Народът ни има голъма нужда от авторитетни управници и водачи. Той по-силно би отстоявалъ пристъпите на отрицание и разруха и по-търпеливо би понасялъ общата бедственост, ако той бѣ увърень, че на върха на държавното управление стоятъ хора, които биха рискували своето лично спокойствие и интереси за доброто на отечеството и биха съгласували думи съ дѣла. Тѣхното появяване на политическия ни хоризонтъ ще означае началото на една нова ера в нашата национална история. Държавникътъ трябва да знае въ най-малките подробности историята на нашия народъ, добрите и лошите му качества. Трѣбва да знае главните причини на нашите исторически грѣшки и катастрофи въ последните двадесет години. Сжщо трѣбва да знае историята на нашите съседни народи и тѣхните основателни или неоснователни аспирации, да има ясни и положителни становища за стопанските и финансови въпроси, които засѣгатъ балканските народи. Политиката не е наука, а изкуство да се управлява най-добре, съобразно условията и възможността въ дадения моментъ.

Държавникътъ трѣбва да бжде смѣлъ, съ твърдъ характеръ и да не бѣга отъ отговорностъ, която трѣбва да поеме при разрешаване на поставените въпроси. Трѣбва да предвижда събитията и своевременно да извършва необходимото и възможното, а не да се влачи подиръ тѣхъ и отъ тѣхъ. Държавникътъ трѣбва да бжде абсолютно честенъ въ всичките си действия — обществени и частни. Да е искренъ предъ народа и да не му обещава неизпълними и невъзможни реформи.

8. Когато България е имала държавници — управници и водачи волеви натури съ силни характери и сплотенъ народъ, тя се е увеличавала и цвѣтѣла. При слаби държавници — управници и водачи не волеви натури и съ слаби характери и несплотенъ народъ, тя е била слаба и падала подъ гнета на робство.

Виждаме, какво отъ началото до сега българскиятъ народъ е живѣлъ ту въ робство, ту въ борби за освобождението. Малко е било времето, въ което сме били свободна цвѣтяща държава.

Отъ сжщия авторъ има издадени и неиздадени следните книги:

А. Издадени:

1. „Освобождение и признателностъ“, прегледана, одобрена и препоръчана съ окръжни: 1) на Министерския съветъ подъ № 912 отъ 4 юлий; 2) Министерството на народното просвѣщение подъ № 12,968 отъ 5 юлий; 3) на Министерството на вътрешните работи подъ № 1,617 отъ 6 юлий и на Министерството на войната подъ № 52 отъ 3 юлий 1912 г. Книгата изчерпана.

2. „Българската армия“, прегледана, одобрена и препоръчана съ окръжни: 1) на Министерството на народното просвѣщение подъ № 14,027 отъ 12 юлий; 2) на Министерството на вътрешните работи подъ № 6,339 отъ 14 юлий 1914 г. и 3) на Министерството на войната — Щаба на армията подъ № 780 отъ 6 февруарий 1915 г. Книгата изчерпана.

3. „Исторически прегледъ на войните и политиката на България—679/1918 г.“, прегледана, одобрена и препоръчана: отъ Министерството на войната — Щаба на армията съ наредба № 6 отъ 8 юний 1933 г. за войсковите части и библиотеки; 2) Министерството на народното просвѣщение съ окръжно № 20,802 отъ 4 юлий с. г. до директорите на учителските институти, пълните и непълни сръдни училища, окръжните училищни инспектори за училищните библиотеки и 3) Министерството на вътрешните работи съ окръжно подъ № 11,793 отъ 7 септемврий с. г. до окръжните управители да я препоръчатъ на общинските управления въ Царството. Цена 40 лв. и 4 лв. пощенски разноски.

4. **Картини — нагледно обучение и украшение въ зармитѣ, училищата и общинските управления и повдигане духа на младежъта и любовъ къмъ военната служба.** Картините сж деветъ и сж нарисувани съ бои.

Нагледно обучение и изображение артилерийската строва и бойна подготовка въ картини. Съ Височайши указъ № 65 отъ 24 септемврий 1899 г. Военното министерство ги откупи. Презъ 1905 г. ми се разреши да ги издамъ и ги издадохъ въ умаленъ видъ и не съ бои.

Картините сж следните:

1. нагледно обучение по стрелбата въ артилерията;
2. стрелба отъ артилерийските оръдия;

3. стрелба изъ полскитѣ и крепостнитѣ орждия;
4. 7·5 с/м. и 8·7 с/м. круповски полски орждия;
5. круповски снаряди, заряди и запалки;
6. конска сбруя за полската артилерия;
7. езда въ артилерията, орждеино и батареино учение;
8. изгледъ на прорива на барутнитѣ газове;
9. револверъ система „Смитъ — Весонъ“ образецъ 3.

5. **Сведения по тютюна** за производители и търговци. Одобрена и препоръчана отъ Министерството на народното просвѣщение съ окржжно № 4,183 отъ 23 февруарий 1922 г. и отъ Министерството на вътрешнитѣ работи съ окржжно № 25,906 отъ 14 августъ 1923 г. Цена 15 лв.

6. **Тютюневата култура въ Пловдивски окржгъ** и упжване за подобрене качеството на тютюна. Прегледана, одобрена и препоръчана отъ Министерството на вътрешнитѣ работи съ окржжно № 4,782 отъ 3 априлъ 1928 г. на окржжнитѣ постоянни комисии, градски и селски общини и отъ Министерството на народното просвѣщение съ окржжно № 18,462 отъ 10 юлий 1928 г. за училищнитѣ библиотеки и съ протоколъ № 30 отъ 24 юлий 1930 г. п. 31 отъ Редакциония съветъ при Министерството на земедѣлието. Цена 25 лв.

7. **Отворено писмо** до г. Министъръ председателя, г. министритѣ на финанситѣ, търговията, земедѣлието и до г. г. народнитѣ представители — София. В-къ „Победа“ бр. 522 и 523 отъ 5 и 7 ноември 1931 г. за подобрене качеството и износа на тютюна.

Б. Неиздадени:

1. **Сведения по стрелбата** на артилерията съ 23 чертежа и 2 листа фигури по стрелбата.

2. **Сведения по тактиката** и стрелбата на артилерията съ 16 чертежа.

Работено върху тѣзи трудове 5 години и презъ 1916—1917 г. искахъ да ги издамъ, но не можахъ.

3. **Описание на боеветѣ** около рускитѣ паметници въ България отъ Руско—турската война 1877—1878 г. Въ текста ще се поставатъ паметницитѣ отъ албума, подаренъ отъ Военното министерство — Щаба на армията, на кжщата-музей въ Плѣвенъ. Работено върху тѣхъ 6 години.

4. **Сведения по тютюна** за производители и търговци. Поправено и допълнено първото издание.

Препоржки и отзиви на печата за книгата „Исторически прегледъ на войнитѣ и политиката на България — 679/1918 г.“

1. Прегледана, одобрена и препоръчена отъ:

а) **Министерството на войната** — щаба на армията съ наредба № 6 отъ 8 юний 1933 год. за войсковитѣ части и библиотеки;

б) **Министерството на народното просвѣщение** съ окржжно № 20802 отъ 4 юлий с. г. до директоритѣ на учебскитѣ институти, пълнитѣ и непълни срѣдни училища, окржжнитѣ училищни инспектори за училищнитѣ библиотеки и

в) **Министерството на вътрешнитѣ работи** съ окржжно № 11793 отъ 7 септември с. г. до окржжнитѣ управители да я препоръчатъ на общинскитѣ управления въ Царството.

2. Отъ **Главната дирекция на трудовата повинность** окржжно до началницитѣ и управителитѣ на трудовитѣ поделения въ Царството. Нашъ знакъ А—1—4421 день 14 юлий 1933 год.:

Запасниягъ полковникъ Никола Р. Михлюзовъ е издалъ книгата „Исторически прегледъ на войнитѣ и политиката на България“, въ която се рисува българската военна история отъ 679—1918 г.

Книгата е издадена съ целъ нашата младежъ и всички, които се интересуватъ, да изучатъ българската военна история, написана е на лекъ и увлѣкателенъ езикъ и се чете безъ умора. Тя може да служи на трудовитѣ началници като източникъ на материалъ за беседи по история и география и за повдигане духа на трудовацитѣ, като го насочватъ въ любовъ къмъ отечеството.

Предъ видъ на горното Дирекцията я препоръчва на всички трудослужащи и трудоваци.

Цената на книгата е 40 лева единия екземпляръ.

Поржжитѣ да се правятъ направо на адресъ: о. з. полковникъ Никола Р. Михлюзовъ — гр. Пловдивъ, ул. „Велико Търново“ № 16.

Н-къ на администр. отдѣлъ: (п.) Хесапчиевъ
Н-къ отдѣление лич. съставъ: (п.) Кочаковъ

3. В. „Слово“ — София, 3 май 1933 г., бр. 3260.

„Исторически прегледъ на войнитѣ и политиката на България — 679/1918 г.“ отъ Никола Р. Михлюзовъ.

Една нова историческа книжка, въ която на 250 страници се разказва историята на българския народъ отъ основаването на българската държава и до края на свѣтовната война. Материалътъ не е равномерно разпредѣленъ. Въ първитѣ 12 страници се разказва бѣгло срѣдновѣковната българска история ако и кратко, но доста пълно, като нито едно отъ важнитѣ събития не е оставено незагледаното. 48 страници сж посветени на възраждането на българския народъ и възстаненията. Особено интересна е главата за Панагюрското възстание, черешовата артилерия и обясненията за тѣхната несполука. Тая глава завършва съ намѣсата на европейскитѣ сили. Освободителната война съ най-важнитѣ нейни моменти, боеветѣ на опълчението и Сант-Стефанския миръ. Останалото е посветено на новейшата история на третото българско царство, организацията на новата държава и нейната армия; Съединението и Сръбско-българската война. Абдикацията на князь Батенбергъ и новитѣ насоки на нашата политика. Изборътъ на князь Фердинандъ. Много нѣща сж черпени непосредствено отъ архивата на графъ Игнатиевъ, което имъ придава особенъ интересъ. Дава подробни сведения за паметницитѣ-кжщи, музеи и паркове, въздигнати въ споменъ на освободителитѣ руси. Останалитѣ 120 страници сж посветени на балканскитѣ войни — Съюзническа и Противосъюзна, а сжщо и на участието ни въ Общоевропейската война. Дадени сж скици на нѣкои сражения. Книгата е написана талантливо и се чете съ увлѣчение. Тя може да служи като настолна книга по нашата история за всѣки българинъ. Книжката е красива съ хубавъ печатъ и струва само 40 лв.

Т. В.

4. В. „Борба“ — Пловдивъ, 9 май 1933 год., бр. 3607.

Една ценна книга за България — 679/1918 год. Пустнатъ е вече въ продажба голѣмиятъ трудъ на зап. полковникъ Михлюзовъ подъ заглавие: „Исторически прегледъ на войнитѣ и политиката на България — 679/1918 г.“

Една много интересна и ценна книга, резултатъ на дълги усилия и голѣми материални жертви, която справедливо заслужава вниманието на всѣки добъръ българинъ. Книгата е посветена на храбрата българска армия и, въпрѣки че е обемиста, струва само 40 лева.

5. В. „Югъ“ — Пловдивъ, 16 май 1933 г., бр. 4303.

О. з. полковникъ Н. Михлюзовъ е ималъ похвалната идея и е издалъ „Исторически прегледъ на войнитѣ и политиката на България отъ 679—1918 г.“ Съ хубавъ увлѣкателенъ езикъ г. Михлюзовъ е описалъ всички перипетии на нашето политическо минало и войнитѣ, които сме водили отъ основаването на България до подписването на Ньойския

договоръ на 27. XI 1919 г. Книгата е още по-ценна и затова, че авторътъ ѝ съ рѣдко търпение се е ползувалъ отъ много исторически данни, съ които подкрепя своя исторически прегледъ.

Читателятъ се увлича и чете съ голѣмъ интересъ тази книга, която разгва страницитѣ си за много величия и падения на българския народъ. Тя започва съ нѣколко лични спомени на г. Михлюзовъ.

Следъ това се проследява преминаването на българитѣ на Балканския полуостровъ, основаването на първото българско царство, второто, робството подъ турцитѣ, борбитѣ за освобождението на България, възстаненията, турскитѣ звѣрства, дипломатическа борба за освобождението на България, Освободителната война, българското опълчение и неговитѣ дѣла, Сант-Стефанския договоръ, Берлинския, основитѣ на III бѣл. царство, първия български князь, войната въ 1885 г., обявяване независимостта, Балканската война, Европейската и т. н. до сключване Ньойския договоръ. Книгата съдържа 250 страници, придружена е съ 19 фотографии и 12 скици. Тази книга е особено ценна за днешно време, когато нашитѣ политически и обществени борби сж така остри и бждещето на страната така несигурно. Всѣки читателъ ще извлѣче голѣма поука отъ нея, като проследи причинитѣ на нашитѣ национални катастрофи. Особено това е важно за народнитѣ водачи, които, ако нѣматъ необходимитѣ качества за истински водачи, ще докаратъ нови катастрофи за България, както нашата история нѣколко пѣти е поставяла на карта съществуването въобще на българското племе.

Книгата на г. Михлюзовъ заслужава всѣка подкрепа.

6. В. „Народна воля“ — Пловдивъ, 4 юний 1933 г., бр. 20.

„Исторически прегледъ на войнитѣ и политиката на България — 679/1918 г.“ Това е новата книга на г. Н. Р. Михлюзовъ. Въ нея авторътъ се е спрѣлъ върху голѣмитѣ войни, които българскиятъ народъ е водилъ и политиката, къмъ която сж прибѣгвали българскитѣ правителства за реализиране идеалитѣ народни. Засегналъ е обстойно упадъка и величието на България, спрѣлъ се е върху междоусобицитѣ и покварата, що е царѣла въ предвечерието на падането на дветѣ български царства.

Положилъ е трудъ и усилия да даде на читателя си най-поучителното по разбиранията си. Въ заключителната частъ се казва:

„Досега имаме 1253 години отъ основаването на българската държава; отъ тѣхъ 653 (168 византийско, 485 турско) българскиятъ народъ е пѣшкалъ подъ чуждо робство, а само 600 години е ималъ свободенъ животъ, отъ които 300 години сж прекарани въ вътрешни крамоли, размирици и недоволства.“

За живота на III българско царство казва:

„Вжтрешнитѣ борби между нашитѣ политически партии (русофили и русофоби), които пълнят голѣма частъ отъ страницитѣ на историята на съвременна България, очертахъ голѣмото желание у българитѣ да се освободятъ отъ чуждо влияние. Но нашитѣ водачи едно не можаха да разбератъ, че Великитѣ сили се борятъ за постигане на своитѣ частни велики цели и интереси, и, ако ние стоимъ на пътя на тия интереси, ще бждемъ унищожени, независимо отъ това, дали сме съ тяхъ или не.“

7. В. „Миръ“ — София, 18 юлий 1933 г., бр. 9903.

„Исторически прегледъ на войнитѣ и политиката на България — 679/1918 г.“ Това е една нова историческа книга излѣзла неотдавна отъ печатъ.

Похвална е идеята на г. Михлюзовъ. Съ хубавъ увлѣкателенъ езикъ въ нея авторътъ е разгледалъ голѣмитѣ войни, които българскиятъ народъ е водилъ и политиката, къмъ която сж прибѣгвали българскитѣ правителства за постигане народнитѣ идеали. Засагайки упадъка и величието на България, авторътъ се спира върху междуособицитѣ и покварата, която е била причина за падането на дветѣ български царства.

Всѣки читателъ ще извлѣче голѣма поука отъ нея, като проследи причинитѣ за нашитѣ национални катастрофи. Авторътъ е положилъ трудъ и усилия да даде на читателя най-поучителното по своитѣ разбирания.

8. В. „Отечество“ — София, 16 септемврий 1933 г., бр. 610.

„Исторически прегледъ на войнитѣ и политиката на България — 679/1918 г.“ отъ полковникъ о. з. Никола Р. Михлюзовъ.

Подъ вещата ржка на нашия съюзеиъ другаръ е описано нашето историческо минало и войнитѣ, които сме водили отъ първото българско царство до Ньойския договоръ. Като почва съ нѣколко свои лични спомени, авторътъ постепенно ни заинтересува и ни повдига булото, задъ което се вижда ясно величието и паденията на българския народъ. Предъ читателя се занизватъ: Панагюрското възстание, действията на черешовата артилерия, турскитѣ звѣрства върху народа ни, изследвани и умѣло изнесени отъ Евгений Скайлеръ, дипломатическитѣ борби и най-сетне Освобождението ни отъ турското робство. Последното — Освобождението ни и Освободителната война съ най-важнитѣ нейни моменти: боеветѣ на нашето опълчение, борбитѣ около Санъ-Стефанския и Берлинския договоръ — е предадено по начинъ, който ги запечатва въ паметъта на четца, благодарение документитѣ, черпени непосредствено отъ архивата на графъ Игнатиевъ.

Не малко интересъ предизвикватъ описанията на войнитѣ за обединението на българския народъ отъ 1885 г. до 1919 г., усиления отъ лекотата и увлѣкателния стилъ на книгата.

Препоръчана отъ Щаба на армията съ наредба № 6 отъ 8 юлий 1933 г. за настолна книга по опознаване историята на нашитѣ войни, ние сжщо така сме убедени, че трудътъ на г. полковникъ Михлюзовъ ще допринесе за националното ни самосъзнание и горещо я препоръчваме за прочитане отъ подрастващата наша златна младежъ.

П. Христовъ

9. В. „Народна отбрана“ — София, 22 септемврий 1933 г., брой 1665.

„Исторически прегледъ на войнитѣ и политиката на България — 679/1918 г.“

Подъ това заглавие г. Никола Р. Михлюзовъ, полковникъ о. з., е написалъ едно томче, отъ всѣка страница на което лѣха искрено родолюбие.

Книгата съдържа едно доста кратко изложение на всички борби, що е водилъ българскиятъ народъ по пътя на своето съзидане като държава до падането подъ турцитѣ. Изложени сж следъ това доста пълно борбитѣ и възстанията за освобождение, като тукъ се даватъ сведения и поставятъ въ свѣтлина голѣми дейци, като Ив. Кулинъ, които малцина отъ насъ знаятъ и за които въ българската история, що на времето сме учили, па и сега учатъ, нищо се не говори. А тия дейци на подбуди, себеотрицание и дейностъ заслужаватъ да стоятъ на равно съ Бенковски, Каблешковъ и др. дейци отъ доосвободителната епоха.

Доста добре и напълно безпристрастно тукъ авторътъ е обрисувалъ подлата и мръсна роля, която сж играли сърбитѣ въ тия движения и която продължаватъ да играятъ и при другитѣ събития на нашата история.

По-нататъкъ авторътъ прави описание на Освободителната война и по-важнитѣ действия предъ нея. И тукъ се отбелязва коварното държане и алчността на сърбитѣ за български земи. Следватъ описание на събитията следъ освобождението — полагане основи на българската войска, откриване Учредителното събрание, избиране първия български князь, Съединението и пр.

Разгледана е сжщо така доста подробно Сръбско-Българската война, действията презъ нея и последвалитѣ я събития. Особено внимание е обърналъ авторътъ на проявленятия на признателностъ отъ страна на българитѣ къмъ нашитѣ освободители — руситѣ, като е отдѣлилъ около 20 страници отъ малката си книга, за да опише паметницитѣ, изди-

гнати за увѣковѣчаване тази признателност. Сжщо така сбито, но съдържательно сж описани и останалитѣ наши войни до свѣтовната включително.

Съ право авторътъ отдава значително мѣсто въ своята книга за излагане политическата подготовка на войнитѣ, защото тамъ е нашето слабо мѣсто. Всички наши войни се отличаватъ съ много слаба, за да не кажемъ лоша, политическа подготовка. И съ право авторътъ се провиква въ заключението си, че намъ ни трѣбватъ не само умни, но и волеви водачи. Не само да замислятъ нѣщо, но и да постоянствуватъ до постигането му.

При все че е кратъкъ, прегледътъ съдържа най-сжщественото отъ войнитѣ и събитията отъ нашата военна и политическа история отъ основаването на българското царство до днесъ. Написана е на лекъ увлѣкателенъ езикъ съ доста скици и картини. Изобщо книгата заслужава да бжде настолна на всѣки добъръ българинъ.

Р.

10. В. „Пловдивски Общински вестникъ“ — Пловдивъ, 3 августъ 1933 год., бр. 144.

„Исторически прегледъ на войнитѣ и политиката на България—679/1918 год.“ отъ Никола Михлюзовъ, полковникъ о. з.

За съставянето на тази книга, изобилна съ ценни данни, трудолюбивиятъ г. Михлюзовъ е положилъ много грижи и не е жалилъ срѣдства, за да даде на читателя единъ спретнатъ томъ, въ който съ обективността на историкъ е проследилъ историческия пътъ — отъ дълбоки пропасти и възвишения — на нашия народъ.

Много глави въ тази книга просто подкупватъ да бждатъ четени. Желаямъ широко разпространение на книгата на нашия съгражданинъ г. Михлюзовъ.

11. В. „Панагюрски вѣсти“ — Панагюрище, 28 юний 1934 г., бр. 27.

Г-нъ Никола Р. Михлюзовъ, полковникъ о. з., е издалъ интересна книга „Исторически прегледъ на войнитѣ и политиката на България — 679/1918 год.“ Съ голѣма вещина авторътъ е описалъ нашето историческо минало, на кратко Панагюрското въстание и войнитѣ, които сме водили отъ основаването на България до подписването на Ньойския договоръ.

Г-нъ Михлюзовъ почва съ нѣколко лични спомени, после съ голѣмъ интересъ описва много величия и падения на България. Особенъ интересъ представляватъ борбитѣ за нашето освобождение. Тая глава завършва съ намѣсата на европейскитѣ сили, Освободителната война съ най-важнитѣ нейни мо-

менти, боеветѣ на опълчението, Санъ-Стефанския и Берлинския договори и политическитѣ борби сж черпени непосредствено отъ архивата на графъ Игнатиевъ, което имъ придава особенъ интересъ. Авторътъ е описалъ борбитѣ за обединението на българското племе отъ 1885—1918 год. Езикътъ е лекъ и увлѣкателенъ. Книгата е написана талантливо и заслужава да се прочете. Тя може да служи като настолна книга на всѣки българинъ, защото всѣки трѣбва да познава своята история.

Препорѣчваме тази толкова ценна книга.

Препорѣчана е отъ Министерството на войната, М-вото на народното просвѣщение и отъ М-вото на вътр. работи.

Съобщава: М. Ю.

12. Списание „Братско слово“ — Пловдивъ, юний 1934 г., брой 10.

Излѣзе отъ печатъ интересната книга „Исторически прегледъ на войнитѣ и политиката на България — 679/1918 г.“ отъ Н. Р. Михлюзовъ, полковникъ о. з.

Книгата започва съ лични спомени отъ автора. Чете се съ голѣмъ интересъ, защото разгва страницитѣ на много падения и величия на българския народъ.

Много ценна е обективността, съ която авторътъ проследява историческия пътъ на българския народъ — отъ преминаването на българитѣ на Балканския полуостровъ до сключването на Ньойския договоръ. Съ голѣма вещина авторътъ е описалъ борбитѣ за освобождението на България отъ турцитѣ, въстанията срещу турцитѣ, ролята на Паисиевата история за поддържане духа на свободата, достойния приемникъ на Отецъ Паисий Софроний Врачански и пр. Книгата е още по-ценна, защото авторътъ съ рѣдко търпение се е ползувалъ отъ много исторически данни, съ които подкрепя своя исторически прегледъ.

Стр.	Стр.
Лични бележки външно пред- говор	7
1. Встъпителни думи за България	11
2. Защо България е паднала под турско робство	11
3. Как е станало идването на турците на Балканския полуостровъ и завладяването му отъ тяхъ 1352—1453	12
4. Как турците позволили на българитъ да иматъ оружие	14
5. Възстания срещу турците. Борба за освобождение на България отъ турците	15
6. Българскитъ доброволци въ Сърбия и сръбскитъ правителства	21
7. Василь Левски основава възстанически комитетъ въ Панагюрище	23
8. Разногласие между революционеритъ и чорбаджитъ	24
9. Българскитъ революционери въ Румъния	24
10. Заминаването на апостолитъ Воловъ и Бенковски отъ Букурещъ за заемане Панагюрския IV революционенъ окръгъ	25
11. Борба между апостолитъ, кой да бжде главенъ апостолъ на IV революционенъ окръгъ въ Панагюрище	26
12. Панагюрище — четвърти революционенъ окръгъ въ България	26
13. Описание на Панагюрище	27
14. Географически прегледъ на с. Панагюрище	27
15. Пространство	27
16. Почва	27
17. Ръки	27
18. Климатъ	28
19. Панагюрище въ историческо отношение	28
20. Жители	30
21. Поминъкъ. Търговия	30
22. Мѣстна властъ	31
23. Първото отиване на Бенковски въ Панагюрище	32
24. Възстановяване и подвеждане подъ клетва приготвителния комитетъ	32
25. Създаване възстаническа група и определяне, кой каква длъжностъ ще заема въ групата. Бойната подготовка на групитъ	33
26. Великомо народно събрание въ Оборище — 1876	34
27. Заседанията на избраната въ Оборище комисия	43
28. Какво било въоръжението на възстаницитъ. Набавяне на оружие	50
29. Предателството на балевския представителъ Ненко Ст. Терзийски	51
30. Какви мѣрки взела властта следъ узнаването за възстанието	53
31. Донасяне сведения отъ Каблешковъ въ Панагюрище за обявяване възстанието въ Коприщица	54
32. Бѣгството на Ахмедъ-ага и турскитъ чиновници отъ Панагюрище	57
33. Излизането на Бенковски съ щаба си — апостолитъ, предъ конака да обяви възстанието въ Панагюрище	58
34. Идването на новъ каймакминъ въ Панагюрище	61
35. Вземане бързи мѣрки за отбрана	61
36. Завършване първия денъ отъ обявяване възстанието	61
37. Временно правителство и воененъ съветъ	62
38. Биография на главнитъ дейци и участници въ възстанието	62
39. Кжщата, въ която е заседавало временното правителство	68
40. Заминаването на апостолитъ по други градове. Ив. Хорчовъ на помощъ на Стрелча	68
41. Обявяване възстанието въ Стрелча. Ив. Хорчовъ на помощъ на Стрелча	69
42. Заминаването на Бенковски по селата	70
43. Заседание на военния съветъ	70
44. Райна п. Георгиева Футекова	71
45. Тържествата въ Панагюрище. Освещаване на знамето. Райна Княгиня знаменосецъ	72
46. Второто заминаване на Бенковски по селата	74

Стр.	Стр.
47. Военниятъ съветъ се преименува на временно правителство	74
48. Турското правителство взима мѣрки за потушаване възстанието. Подготовка	75
49. Българското временно правителство въ Сръдна гора взема мѣрки за отбрана на Панагюрище до деня на нападението	75
50. Начало на военнитъ действия. Действията на възстаницитъ при отбраната на Панагюрище	76
51. Убити, изклани и обесени	84
52. Ранени	87
53. Затваряни	88
54. Описание на едно оржие (топъ) отъ черешовитъ батареи и лафетъ-станъ	88
55. Артилерийска стрелба на възстаницитъ и на турцитъ	90
56. Причинитъ на неуспѣха и резултатътъ отъ боеветъ при възстанието	93
57. Завета на артилериститъ възстаници къмъ артилериститъ, тѣхни наследници	95
58. Какъ графъ Игнатиевъ узналъ за възстанието въ Пловдивско	96
59. Изследване турскитъ звѣрства при потушаване възстанията	97
60. Какви резултати дадоха възстанията въ Панагюрския IV революционенъ окръгъ	105
61. Да се поставятъ бюстоветъ на графъ Игнатиевъ, В. Гладстонъ и Евгений Скайлеръ въ градината „Царъ Симеонъ“ въ гр. Пловдив	107
62. Направено ли е нѣщо отъ нашето правителство за увековѣчаване паметта на героитъ—възстаници отъ Панагюрския IV революционенъ окръгъ	107

Заклучение.

63. Защо България падна подъ турско робство. Взема ли се у насъ поука отъ миналото	109
--	-----

Фотографии.

1. Негово Величество Царьтъ на българитъ Борисъ III	23
2. Василь Левски	28
3. Панагюрище	89
4. Черешовото топче	99
5. Евгений Скайлеръ	101
6. Панагюрското черешово топче фотографирано презъ 1876 г. въ Одринския за- творъ	105
7. В. Гладстонъ	106
8. Графъ Игнатиевъ	106

Скици.

1. Положението на странитъ на 27 и 28 априль	79
2. Положението на странитъ на 29 априль	80
3. Положението на странитъ на 30 априль	82
4. Разрѣзъ на дървеното черешово възстаническо оржие, напълнено съ снарядъ и зарядъ	90
5. Разрѣзъ на турското 75 с. м. круповско стоманено оржие, напълнено съ снарядъ и зарядъ	90
6. Стрелба отъ възстаницитъ. Престрелка и поражение	90
7. Стрелба отъ турскитъ оръдия. Престрелка и минаване на поражение	91
8. Шрапнеленъ изстрѣлъ—кал- вокъ	91
9. Шрапнеленъ изстрѣлъ — високо прѣскане	92
10. Шрапнеленъ изстрѣлъ—низко прѣскане	92
11. Шрапнеленъ изстрѣлъ—нормално прѣскане	92

Приложение: карта на Панагюрския IV революционенъ окръгъ.

ПАНАГЮРСКИЯТЪ IV РЕВОЛЮЦИОНЕНЪ ОКРЪЖГЪ.

Мѣрка 1:500,000.

КМ. 5 0 5 10 15 20 КМ.